

ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองของไทย
หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง
ปี พ.ศ. 2398 จนถึงปี พ.ศ. 2453

ปริญญา นิพนธ์

ขอ

ตราผู้ สู่วรรณานนท์

พจนมคคตาง

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้เพราะผู้เขียนได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากอาจารย์ คุณวรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และจากอาจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์ ที่ได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือและมีความอดทนต่อความผิดพลาดต่าง ๆ มาตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งปริญญานิพนธ์ได้สำเร็จลุล่วงไป

นอกจากนั้น หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่บริการเอกสารจดหมายเหตุทุกท่าน ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อในการบริการเอกสารประเภทจดหมายเหตุ

ผู้เขียนมีความซาบซึ้งในความกรุณาของท่านผู้มีพระคุณดังกล่าว และของพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

ตราอยู่ สุวรรณานนท์ .

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ได้

.....ประธาน

.....กรรมการ

สารบัญ

บทที่

หน้า

บทนำ

1.	ว่าด้วยประวัติการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในสมัย กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย	7
	ก. ลักษณะการค้าขายกับต่างประเทศของไทย	12
	ข. ท่าทีในการดำเนินการค้าของอังกฤษ	14
2.	การมาติดต่อค้าขายของอังกฤษในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	18
	ก. เกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี	32
	ข. ปัญหาการค้าของบริษัทอังกฤษในสยาม	34
3.	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในปลายสมัยรัชกาลที่ 2 - 3	37
4.	สภาพทาง เศรษฐกิจและการ เมืองของไทยก่อนทำสนธิสัญญา เบาว์ริง (1. สภาพโดยทั่วไป	66✓
	ก. การขึ้นครองราชย์รัชกาลที่ 4 และปัญหาทางการเมืองที่- เกิดขึ้น	67
	ข. สภาพเศรษฐกิจก่อนที่จะเจรจาทำสนธิสัญญา เบาว์ริง	74✓
	2. การทำสนธิสัญญากับ เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง	79
	ก. การเข้ามาของเซอร์ ยอห์น เบาว์ริง	79
	ข. ปัญหาสำคัญในการเจรจา	83✓
	ค. สาระสำคัญของสนธิสัญญา	89✓
5.	พัฒนาการทาง เศรษฐกิจของการ เมืองไทยหลังจากทำสนธิสัญญา เบาว์ริง จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5	97
	1. สภาพทั่วไปทางการเมืองและ เศรษฐกิจในสมัยรัชกาลของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	97✓
	2. ความยุ่งยากทางการเมืองภายในประเทศตอนต้น	102
	3. ปัญหาที่เกิดจากการผูกมัดของสนธิสัญญา เบาว์ริงและการ พยายามแก้ไข	107
6.	บทสรุป บรรณานุกรม ภาคผนวก	131

บทนำ

ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองของไทยที่เกิดขึ้นหลังจากการติดต่อทำสัญญาค้าขายกับประเทศอังกฤษ หรือที่เรียกว่าสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty) เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงชั้นพื้นฐานทางด้านการเศรษฐกิจ ถ้าจะพูดให้ง่ายเข้าก็คือเป็นผลจากการค้ากับต่างประเทศอื่นเพิ่มพูนมากขึ้น และขณะเดียวกันชนชั้นสูงซึ่งเคยมีอภิสิทธิ์และได้กำไรจากการค้าขายทางเรือก็เสียผลประโยชน์นั้น ๆ ไป เนื่องจากสนธิสัญญาฉบับนั้นนอกจากจะเป็นการให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra-territoriality) แก่คนต่างด้าว (คนถือสัญชาติอังกฤษ) เป็นครั้งแรกแล้วยังเป็นการยกเลิกการผูกขาดการค้าของรัฐ¹ ซึ่งเท่ากับเป็นการทำให้ผลประโยชน์ของชนชั้นอภิสิทธิ์ซึ่งมักจะได้รับการผูกขาดการค้าสินค้าบางชนิดจากพระมหากษัตริย์โดยการประมุขหรือเป็นรางวัลการค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ทางยุโรป เป็นวิธีเพื่อชดเชยกันผลประโยชน์ที่เสียไป แต่เนื่องจากเป็นการค้าแบบเสรี ดังนั้นผู้ที่มิทันทรพยับยอมเสียเปรียบ ขณะเดียวกับผู้ที่มิทันทรพยับก็เพิ่มพูนความมั่งคั่งและอิทธิพลของตนขึ้น และคนกลุ่มหลังนี้เองที่จะกลายเป็นกลุ่มอิทธิพล (pressure - groups) ที่จะกลายเป็นกลุ่มอนุรักษนิยม (conservatives) คอยขัดขวางการพยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศให้ทันสมัยในสมัยหลัง (รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ปัญหาการเมืองที่เกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจเชื้อสำคัญ อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่เผชิญหน้าอยู่ ก็คือปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ² ซึ่งปริญญานิพนธ์ฉบับนี้จะพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นและวิธีการแก้ไขปัญหา ของรัฐบาลไทยโดยรวม ๆ เนื่องจากปัญหาดังกล่าวโดยเฉพาะในด้านการเมืองระหว่างประเทศโดย

1. James C. Ingram; Economic Change in Thailand 1850 - 1970 p 35

2. ในที่นี้หมายถึง ปัญหาเกี่ยวพันทางด้านการค้าและการปกครองคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งรวมไปถึงนโยบายต่างประเทศของทั้งสองประเทศด้วย

ของผู้เขียน ได้มีผู้เขียนอื่น ๆ ทำการค้นคว้าไม่มากมาย อย่างไรก็ตามก็ตีพิมพ์งานฉบับนี้
จะมุ่งสนใจแต่เฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ ภายในระยะเวลาดังกล่าว

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะช่วยให้เกิดความกระจ่างและแจ่มชัด
ในประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศของไทยและอังกฤษ
หรือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของประเทศทั้งสอง ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 หรือ
ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 จนถึงตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 25

2. ผลการของการศึกษาค้นคว้า จะให้ความรู้ความเข้าใจ ถึงปัญหาทาง
เศรษฐกิจและการเมืองของไทย ในรัชกาลสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการติดต่อทำ
สนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398

3. ผลของการศึกษาค้นคว้าจะช่วยให้เข้าใจถึงนโยบายการปกครองใน
รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

4. ผลการของการศึกษาค้นคว้า อาจจะนำมาใช้เป็นเอกสารอ้างอิง
ประกอบการสอนในหมวดวิชาประวัติศาสตร์และสังคมศึกษา ของการศึกษาระดับต่าง ๆ

5. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะเป็นแนวทางแก่ผู้สนใจได้ทำการศึกษาค้นคว้าในสิ่งต่อไป ทั้งในระยะดังกล่าวและในสมัยต่อมา

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้จะศึกษาโดยละเอียดเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจ
และการเมือง ปัญหาการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในช่วงระยะเวลาดังกล่าว
เท่านั้น การศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องไปถึงลักษณะนโยบายต่างประเทศของไทยที่เกี่ยวข้อง

กับประเทศอื่นนอกเหนือจากอังกฤษ อาจนำมากล่าวถึงเท่าที่เห็นว่าจำเป็นและจำเป็น
 เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้สำหรับการติดต่อสัมพันธ์กับอังกฤษทั้งด้านการค้าและการ
 เมือง และสภาพเศรษฐกิจการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนและหลังระยะเวลาดังกล่าว จะ
 ศึกษาแต่พอให้เกิดความเข้าใจและเพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับจะเชื่อมโยงกันเข้า
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

เนื่องจากปริมาณงานที่ค่อนข้างมากในการศึกษาหาข้อมูลที่แท้จริง (Empirical &
 Data) ซึ่งปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาจึงใช้การพรรณนาความ
 (Descriptive) และการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Analysis)
 ควบคู่กันไปโดยจะไม่เน้นคุณสมบัติทางวัตถุของการศึกษาวิจัยประเภทอื่น ๆ
ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. ประเภทหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เอกสารที่
 ไม่ได้ตีพิมพ์ได้แก่

- ราชกิจจานุเบกษา รัชกาลที่ 5
- ใบบอก เช่น ใบบอกพระยามนตรีสุริยวงษ์ ถึงพระยา
 นรินทร์โกษา ความเกี่ยวกับกำนันอังกฤษ
- พระราชโองการเช่น พระราชโองการทรงราชสมบัติ
 (ร.4)
- พระราชบัญญัติ เช่น พระราชบัญญัติห้ามมิให้ข้าราชการ
 สู้รบ
- ประกาศ เช่น ประกาศเตือนให้ซื้อข้าวทิพย์ทอดลงใบ
 มละมให้เล้าลือผิด ๆ เช่น ถือกันว่าอังกฤษเอาข้าวไป
 ทิ้งทะเล
- จกหมาย เช่น จกหมายเซอร์ยอน เบาว์ริง มีมาถึงเจ้า
 พระยาพระคลัง เรื่องสัญญาไมตรี
- ลารตรา เช่น ลารตราเรื่องตราภูมิคุ้มห้าม จก.1215
- พระราชลาลัน เช่น ลาลันกรุงรัตนโกสินทร์ เรื่องตั้งผู้
 การค้า จก.1221

- สารตรา เช่น สารตราเรื่องตราภูมิคุ้มห้าม จศ. 1219
- พระราชสาส์น เช่น สาส์นกรุงลอนดอน เรื่องตั้งผู้ดูแลการค้า จศ. 122
- พระราชกระแส เช่น พระราชกระแสเรื่องชาวต่างประเทศเล่าลือว่า
ไทยตื่นเรื่องชุดคลอง ทำถนนเมืองสมุทร
- ข้อประชุม การประชุมกัน เซอร์รอเบิร์ต กังสลุอังกฤษ เรื่องความ
ขัดข้องเมืองเชียงใหม่

ฯลฯ

2. หลักฐานขั้นต้นที่เป็นเอกสารตีพิมพ์แล้ว

- เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง
ราชการแผ่นดิน รศ. 113 พระนคร 2515 (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายชำนาญ ปิ่นทอง)
- จดหมายเหตุ รศ. 112 (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เสวกตรี
พระอภิรักษ์อัมพรสถาน (ถึก เสริมสุนทร) 2483
- ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2401 - 2418 ครุสุมภา 2504
- Bowling, Sir John, The Kingdom and People of Siam, London,
1857
- Grawford, John, Journal of an Embassy from the Governor
- General of India to the Court of Siam and Cochin - China, London
1828

ฯลฯ

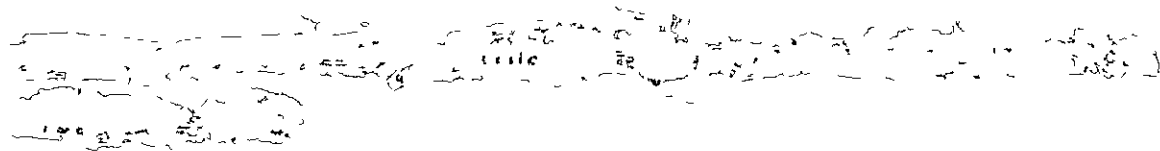
3. ประเภทหลักฐานชั้นสอง (Secondary Sources) ที่เป็นภาษาไทย

- ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 คุรุสภา 2514
 - ทิพากรวงศ์ เจ้าพระยา พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 3 เล่ม 1 - 2 คุรุสภา 2514
 - ทิพากรวงศ์ เจ้าพระยา พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 4 เล่ม 1 - 2 คุรุสภา 2514
 - ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เรื่องทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
(อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม ลตานนท์ 2506)
 - สงวน เล็กสกุล งานปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 แห่งของการพิมพ์ 2506
4. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง ที่เป็นภาษาต่างประเทศ

- Damrong, Prince, The Introduction of western Culture into Siam Journal of the Siam Society, vol.XX 1927 (Bangkok)
- Mills, L.A., British Malaya 1824 - 1867 (Singapore 1925)
- Vella, W.F., The Impact of the West on Government in T &
- Tarling Nicholas, The Mission of Sir John Bowring of Siam
- Journal of the Siam Society, vol. L (part II) 1962 (Bangko

5. ปรินิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

- พลกุล อังกินันท์ บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
2514

- Snidvongs, Neon, The Development of Siam's Relation
with British and France in the reign of King Mongkut, 1851 - 1868

แหล่งการค้นคว้าที่สำคัญ

- แผนกเอกสารที่สำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
- กรมศิลปากร
- หอสมุดแห่งชาติ
- กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
- สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- แหล่งอื่น ๆ ที่จำเป็น

ประวัติการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

10/10/2563

ประเทศไทยเริ่มมีสัมพันธทางการค้ากับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ปีพุทธศักราช 2155¹ อันเป็นผลมาจากการส่งเรือค้าขายชื่อ "เดอะ โกลบ"(the Globe)ในปี พ.ศ. 2154 เพื่อที่จะติดต่อการค้าในอ่าวเบงกอลและอ่าวไทย² อังกฤษมาขอจัดตั้งสถานการค้าที่ปัตตานี อันเป็นประเทศราชมลายูของไทย และที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีความสำคัญในการเป็นที่เป็นตลาดสินค้าจำพวกไหมและเครื่องถ้วยชามจากประเทศจีนและญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ตลาดสินค้าของบริษัทอังกฤษประสบภาวะขาดทุน เพราะต้องถูกการกีดกันขัดขวางจากพวกพ่อค้าฮอลันดา ที่สำคัญอย่างยิ่งคือพวกฮอลันดาได้รับสิทธิพิเศษเกี่ยวกับการค้าหนังงาช้างและหนังสัตว์อื่น ๆ จากสนธิสัญญาที่ทำกับไทย ในปี 2160³ ในการประชุมคณะกรรมการของบริษัทที่ปัตตาเวีย ได้มีคำสั่งให้ปิดห้างของบริษัทที่ปัตตานีและ

1. ศิลปากร, กรม "จดหมายเหตุการจากนายคอร์เนลิส ฟอนบิรรูท และนายแบร์เทน เฮาท์แมน ถึงนายเฮนดริก แชนเซิน" 2 กันยายน 2155 เอกสารของหอการค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151 - 2163 และ พ.ศ. 2167 - 2185 " หน้า 40

2. D.G.E. Hall, A History of South - East Asia p. 239

3. ศิลปากร, กรม บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 หน้า 98

ทางที่ประชุมคณะกรรมการของบริษัทที่ปัตตาเวีย มีคำสั่งให้ปิดห้างของบริษัทที่ปัตตานี และกรุงศรีอยุธยาเป็นการชั่วคราวในปี พ.ศ. 2165 เนื่องจากเห็นว่าไม่มีกำไรและไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย¹ และต่อมาในปี พ.ศ. 2169 จึงพิจารณาให้เลิกกิจการค้าที่กรุงสยาม อย่างเด็ดขาด² .

ในปี พ.ศ. 2202 ห้างของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่กัมพูชา ถูกพวกญวนเข้าปล้นสดมภ์ หลังจากยึดกรุงกัมพูชาได้แล้ว พวกชาวอังกฤษที่ห้างหลบหนีมาประเทศสยามสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้การต้อนรับอย่างดี ตลอดให้ยืมเรือมาปัตตาเวีย และพระองค์ยังทรงมีพระราชดำรัสกับ นายจอห์น รอวลินส์ คนอังกฤษในคณะพ่อค้านั้นว่าถ้าอังกฤษประสงค์จะมาตั้งห้างทำการค้าที่กรุงศรีอยุธยาอีก ก็จงทรงพระราชทานการต้อนรับอย่างดี และจะได้รับสิทธิพิเศษดังที่เคยได้รับ³ ทางบริษัทอังกฤษหลังจากพิจารณาสภาพการค้าในสยามเห็นว่า กงจะได้รับประโยชน์จึงมาเปิดห้างหรือสถานการค้าอีกครั้งหนึ่งในปี 2204 พระบรมราชโองบายของพระนารายณ์ก็ก็พยายามที่จะให้หลุดพ้นจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของฮอลันดา ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ นับแต่สมัยพระเจ้าปราสาททอง โดยหวังจะดึงอังกฤษ และฝรั่งเศสเข้ามาค้าขาย เพื่อถ่วงดุลย์อิทธิพลของฮอลันดา การกระทำดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้เกิดขึ้นแก่พวกพ่อค้าฮอลันดา ฮอลันดาจึงเรียกร้องขอสิทธิพิเศษทางการค้าเพิ่มขึ้นอีก⁴

1. ด. หน้า 141 - 149

2. ด. หน้า 215

3. กรมศิลปากร เล่ม 2 หน้า 31 บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศกัมพูชาและประเทศในศตวรรษที่ 17

4. D.F.E. Hall op. cit., p. 303

นโยบายการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา คือ ซื้อถูก ขายแพง cheap but sell dear ดังนั้นเพื่อที่จะดำเนินกิจการค้าให้เป็นไปตามนโยบายนี้ได้บริษัทต้องพยายามผูกขาดการค้าในตลาดทางประเทศตะวันออกให้ได้

สาเหตุเกิดจากเรื่องวิวาทกับเจ้าหน้าทีด่านท่าเรือ¹ สอธันดาจึงส่งกองเรือมาปิดล้อมปากแม่น้ำเจ้าพระยาในปี พ.ศ. 2207 ทางไทยจำเป็นต้องยอมตามข้อเรียกร้อง และสมเด็จพระมหากษัตริย์ได้ทรงลงนามในข้อตกลงและสนธิสัญญาสันติภาพ² ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2207 ยินยอมว่าตั้งแต่นั้นต่อไปพระมหากษัตริย์และราษฎรชาวไทยไม่มีสิทธิที่จะว่าจ้างชาวจีน ญี่ปุ่น กวางตุ้ง ญวน และตังเกี๋ยเพื่อให้งานในสำเภาค้าขาย หากพวกฮอลันดาพบว่าเรือสำเภาของไทยลำใดจ้างพนักงานสัญญาติดงล่าวประจำเรือ ก็จะยึดเป็นสมบัติของบริษัททันที ประการต่อมาบริษัทจะได้รับสิทธิผูกขาดในการส่งสินค้าออกจำพวก หนังวัว หนังงู และจะได้รับสิทธิเป็นผู้ค้าปลีกสินค้าประเภทอื่น ๆ จากชาติใด ๆ หรือชนิดใดก็ตาม นอกจากนี้ทางบริษัทฮอลันดา ยังได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเกี่ยวกับกฎหมาย ก่อในทางคดีแพ่งทางไทยต้องตัดการจับกุมลูกหนี้ของบริษัทเพื่อจะได้ชำระหนี้ให้ ถ้าบริษัทยังไม่ได้รับชำระหนี้ ทางไทยต้องส่งมอบตัวลูกหนี้ให้แก่บริษัท ผ่านในทางคดีอาญา ถ้าคนของบริษัทประกอบอาชญากรรมขึ้นในกรุงสยาม ทางไทยไม่มีสิทธิที่จะตัดสินคดี จะต้องส่งมอบตัวลูกหนี้ให้แก่บริษัท เพื่อลงโทษตามกฎหมายของเนเธอร์แลนด์ นอกจากนี้ยังมีข้อตกลงทางนาวีร่วมกันในการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในน่านน้ำทะเลหลวง อีกประการที่สำคัญคือ จากหัวข้อที่เกี่ยวกับการค้าเสรีในสนธิสัญญานี้มีข้อความที่เป็นการจำกัดอำนาจ

1. กรมศิลปากร น.ด. เล่ม 2 หน้า 75

2. น.ด. หน้า 87 - 94

ทั้งนี้เพื่อกีดกันมิให้ไทยเข้าไปแย่งการค้าในญี่ปุ่น (ขณะนั้นปิดประเทศ) โดยมากเรามากจะจ้างชาวจีนประมาณ 90% ขึ้นไปในเรือสำเภาค้าขายลำหนึ่ง ๆ เนื่องจากพวกนี้รู้รู้ทางการค้าและสามารถติดต่อกับเจ้าหน้าที่ในนางาซากิได้ ดูรายละเอียดจาก

จนถึงผู้สืบทอดตึกและผู้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสืบแทนต่อ ๆ
 ไปด้วย" จะเห็นได้ว่าเราต้องสูญเสียประโยชน์อย่างมากมาจากการ
 ทำสนธิสัญญานี้ โดยเฉพาะทางด้านการค้าหนังสือตัวกับญี่ปุ่น
 แม้ว่าทางฮอลันดา จะยินยอมให้พระมหากษัตริย์ส่งสำเนาไปค้าที่ญี่ปุ่น
 ได้โดยใช้ชาวสยามคุมไป แต่พระองค์ต้องซื้อแผ่นหนังจากบริษัท
 ฮอลันดาในจำนวน 7,000 - 10,000 แผ่น¹ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 พยายามที่จะได้รับความสนับสนุนจากอังกฤษ ห้างอังกฤษที่บันดัมเองมี
 จ หมายไปยังลอนดอนว่า "เราเข้าใจว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินของเราเข้า
 พักพิศุ่ครอบครองชาวสยามให้รอดพ้นจากชาวต่างชาติได้แล้ว เราก็จะสามารถ
 ทำการค้ากับประเทศของพระองค์ได้² อย่างไรก็ตามที่บอมเบย์ ยอร์จ
 (Fort St. George) ซึ่งมีหน้าที่จัดการควบคุมห้างที่อยุธยาโดยตรง ยังไม่
 ต้องการจะเข้าแทรกแซงกิจการภายในของกรุงสยาม และในขณะเดียวกัน
 กับการจัดการเกี่ยวกับผลประโยชน์ของห้างที่สยามก็ยุ่งเหยิง และตกเป็น
 หนี้สินแก่พระเจ้าแผ่นดิน³ ดังนั้นการค้าของบริษัทจึงยุติไปชั่วระยะหนึ่ง⁴

1. คีลปากร, กรม ล.ด. เล่ม 2 หน้า 68

2. ด. หน้า 101

3. ด. "บันทึกของห้างที่บอมเบย์ ยอร์จ" 15 เมษายน ค.ศ. 1

หน้า 125

4. D.G.E.Hall, op. cit., p 303

คงมีแต่พวกพ่อค้าเอกชนที่เข้ามาค้าขายเป็นครั้งคราวที่เรียกว่า
"อินเตอร์ โลเปอร" (Interloper)

ปีพุทธศักราช 2217 ห้างอังกฤษที่อยุธยาที่เปิดดำเนิน
กิจการอีก¹ พร้อมกับสิทธิ์พิเศษในการผูกขาดซื้อดีบุกจากหัวเมืองต่างได้²
และทางไทยยังให้สิทธิ์พิเศษไปเก็บภาษีอากรขนอนบริษัทอังกฤษเช่นเดียวกับ
บริษัทของฮอลันดา³ แต่แรกทีเดียวห้างอังกฤษที่อยุธยาริขึ้นอยู่กับห้างบันตัม
แต่ต่อมา เนื่องจากทางบันตัม พิจารณาว่าสินค้าที่บันตัมไม่เหมาะที่จะส่งไป
อยุธยา จึงย้ายให้มาสังกัดกับห้างที่ สุริต⁴ การค้าของบริษัทยังคงดำเนิน
ไปอย่างไม่น่าพึงพอใจนัก สินค้าพื้นเมืองที่มีอยู่ในประเทศไทย เช่น
พริกขี้หนู พริกแห้ง พริกสด ฯลฯ ก็เป็นสินค้าที่ไม่นิยมในยุโรป แต่มีราคาดีถ้านำไป
ขายที่ญี่ปุ่นได้ แต่อังกฤษก็ไม่มีสัมพันธทางการค้ากับญี่ปุ่นในขณะปิดประเทศได้
อีกประการราคาดีบุกในตลาดถูกไม่คุ้มกับโชห่วย ดังนั้นตามลักษณะของการค้า
บริษัทอังกฤษจะเสียเปรียบดุลการค้าอยู่วิธีกึ่งก็พยายามจะนำสินค้าผ้า
อันเคยมาจำหน่ายในไทยแต่ก็ผิดหวังดังนั้นบริษัทอังกฤษจึงเรียกร้อง ที่จะให้
ได้สัมปทานผูกขาดการซื้อขายเป็นจำนวนคงที่แต่ละปี⁵ ซึ่งทางไทยไม่อาจ
ตกลงได้ เดือนมกราคม พ.ศ. 2227 ห้างของบริษัทอังกฤษที่กรุงศรีอยุธยา

1. D.G.E. Hall, op.cit., p 304

2. ศิลปากร, กรม ด.ด. หน้า 162 - 163

3. ด. หน้า 157

4. ด. หน้า 190

ขณะที่อังกฤษซื้อดีบุกด้วยอัตราซื้อขายตามราคาท้องตลาด ทางฮ
ใช้วิธีกดราคาซื้อในเมืองนครศรีธรรมราช ดู กรมศิลปากร บันทึกเรื่องสัมพั
เล่ม 2 หน้า 164

5. ด. หน้า 374

ที่ปิด จะเกิดพ่อค้าเอกชนที่เคยเข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัทและรัฐช่องทาง
หากำไรเช่น ริชาร์ด เบอร์นابی (richard Burnaby) และแซมมวล ไวท์
(Samuel White) คงการค้าขายประปรายและหลังจากการปฏิวัติของ
พระเทพราชาฯ ในปี พ.ศ. 2231 - 2 แล้วนโยบายของรัฐบาลเป็นไปโดยไม่
ตรงกันข้ามจากรัฐบาลก่อน ๆ การจะให้สิทธิพิเศษหรือสัมปทานแก่บริษัทการค้า
ต่างชาติ เป็นเรื่องที่พิจารณาอย่างระมัดระวัง จะมีก็แต่พวกฮอลันดาที่ได้สิทธิ
การซื้อขายหนังสัตว์และดื่บก แต่ในฐานะผู้ซื้อจากรัฐบาลไทยอีกต่อหนึ่งสำหรับ
บริษัทอังกฤษนั้นความสนใจได้เปลี่ยนไปทางพม่า และบรรดา รัฐมลายู¹

การที่การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษในกรุงสยาม
ประสบแต่ความล้มเหลวนั้น อาจแยกแยะสาเหตุได้เป็นข้อใหญ่ ๆ 2 หัวข้อ
ดังต่อไปนี้

ก. ลักษณะการค้าขายกับต่างประเทศของไทย

ในสมัยพระนารายณ์ซึ่งเป็นช่วงที่การค้ากับต่างประเทศเจริญรุ่ง
เรืองถึงในสมัยกษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลพุลหลวง การค้ากลับฝืดเคืองจึงมีเสียงบ่น
ที่ไทยขับฝรั่งไล่ออกไป² ขณะเดียวกันเรายังใช้วิธีการค้าขายแบบเก่าอยู่ คือ
การผูกขาดของหลวงโดยผ่านทางพระคลังสินค้า พระคลังสินค้าเข้าใจว่า
เริ่มจัดตั้งขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ โดยขึ้นอยู่กับกรมพระคลัง³ อันเป็น
หน่วยงานของรัฐบาลซึ่งมีหน้าที่เก็บส่วย คือของพื้นเมืองที่ไพร่ส่วยนำมาส่วย ให้
หลวงแทนการเป็นทหาร สินค้าเหล่านี้เมื่อมีจำนวนมากเกินที่จะใช้ในราชการ
ส่วนมากจะขายต่างประเทศหรือขายให้แก่ชาวต่างประเทศที่มาซื้อแต่ได้มรดก

1. D.G.E. , Hall, op.cit., p.314

2. ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 หน้า 207

3. สมศักดิ์ ศรีสิงห์ 'การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์

สินค้าขาเข้าบางอย่างที่ไม่ต้องการให้ถึงมือศัตรู เช่น พวกปืนไฟดินดำ ฯลฯ
 ครั้นเมื่อมีชาวตะวันตกมาติดต่อค้าขายเพิ่มมากขึ้นสินค้าที่รัฐบาลผูกขาดก็เพิ่มมา
 แม้แต่ของเล็กน้อย เช่น ผาแดง และเครื่องถ้วยชาม ต้องให้รัฐบาลเลือกซื้อก่อน¹
 ทำให้รัฐบาลได้กำไรผลประโยชน์เพิ่มมาก ประเภทสินค้าพื้นเมืองก็ต้องห้ามนำเข้า
 ขายให้แก่พระคลังสินค้า ได้แก่ ดินประสิว ตะกั่ว ผาง หมากลึง หนังสือตัว
 เนื้อไม้ งาช้าง ด้บุก² ฯลฯ เป็นที่ประจักษ์ว่าสินค้าใดเป็นที่ต้องการของต่างประเทศ
 แล้ว คงจะต้องถูกจัดเข้าบัญชีสินค้าต้องห้ามเป็นแน่ ประมาณว่าผลประโยชน์ของ
 แผ่นดินในสมัยพระนารายณ์มหาราชาปีละ 1,520,000 บาท³ เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อม
 ทำให้ชาวยุโรปเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษซึ่งคึกเคยการค้าอย่างเสรีรู้สึกไม่สะดวก
 และไม่ยุติธรรม⁴ ทั้งนี้เพื่อพระคลังสินค้าทำหน้าที่เป็นคนกลาง ย่อมจะกดราคา
 และตั้งราคาเอาตามใจชอบและสินค้าที่ทางรัฐบาลจะซื้อไว้ใช้ในราชการ พระคลัง
 สินค้าก็สามารถจะกำหนดประเภทได้ซึ่งย่อมจะเป็นอุปสรรคแก่พ่อค้าตะวันตก
 ซึ่งเดินทางมาไกลไม่อาจจะกลับตัวทันตามตลาดได้ สิ่งที่เป็นข้อยุ่งยากแก่พ่อค้า
 ชาวต่างประเทศอีกประการคือ ระบบการเก็บภาษีสินค้าขาเข้าตามที่มีปรากฏ
 ในคำให้การชาวกรุงเก่าว่า " ... ถ้าเป็นเรือเมืองอื่นเก็บภาษีสินค้าเป็นอัตรา
 100 ชัก 5 ค่าปากเรือ วาละ 20 บาท ถ้าสินค้าที่พาเข้ามาเป็นช่องที่ต้อง
 พระราชประสงค์ไม่เก็บภาษีสินค้า เก็บแต่ค่าปากเรือเท่านั้น"⁵ การเก็บภาษี

1. สมนึก ศิริสิงห์, ล.ด. หน้า 13

2. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระยา ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาว
16 หน้า 5 - 6

3. ด.

4. กรมศิลปากร บันทึกเรื่องสัมพันธไมตรี เล่ม 2 หน้า 217 - 285
 มีตัวอย่างราคาสินค้าเช่น หมากรราคาซื้อหาบละ 6 เพื่องราคาขายหาบละ 1 ...
 ไม่ผาง ราคาซื้อหาบละ 2 สลึง 5 เพื่อง ขาย 6 สลึง บางปีเช่นปี พ.ศ. 2154
 เป็น 2 บาท ฯลฯ

5. ศิลปากร, กรม คำให้การชาวกรุงเก่า หน้า 261

โดยวัดตามขนาดของเรือ เป็นวิธีหนึ่งที่ไทยเรียนรู้มาจากจีน แต่ก็ เป็นสิ่งที่ ทำให้พ่อค้าต่างชาติรู้สึกไม่พอใจ เพราะแม้เรือสินค้ามีแต่ตะกั่วในท้องเรือ เข้าเทียบท่าก็ยังคงต้องเสียภาษี จึงจะเห็นได้ว่ามีหลายครั้งที่อังกฤษจำต้องปิด สถานการณ์การค้าไป แม้แต่พวกฮอลันดาเองก็ตาม แต่ทางบริษัทอินเดียตะวันออก ของฮอลันดาแก้ไขปัญหามาโดยการสร้างอิทธิพลภายในประเทศ และการใช้ มาตรการทางกำลังทางเรือ บังคับเพื่อให้เรียกร้องสิทธิทางการค้า เช่น การขออนุญาตการค้าสินค้าหนึ่งสัปดาห์ เป็นต้น

ข. ทำที่ในการดำเนินการค้าของอังกฤษ

ขณะที่บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (Vereenigde Oostindische Compagnie) ถือว่าการส่งเรือสินค้ามาค้าขายกับตะวันออก มีความสำคัญทางด้านการเมืองและ การยุทธศาสตร์เท่าเทียมกับด้านเศรษฐกิจ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ นั้นมีจุดประสงค์เริ่มแรก¹

* หลังจากดิ้นรนเพื่อเอกราชถึง 80 ปี การพยายามแย่งการค้าใน ตะวันออกจากมือของโปรตุเกสและสเปน ถือว่าเป็นการโจมตีและทอนกำลังทาง เศรษฐกิจของทั้งสองชาติอย่างหนึ่ง

1. บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ. 1600 โดยได้รับพระบรมราชานุญาตจาก พระนางเจาอลิซาเบทที่ 1 มีอำนาจในการผูกขาดทางการค้าของอินเดียตะวันออก (East Indies) รวมทั้งการ จะออกกฎหมายบังคับใช้ในดินแดนเหล่านั้นด้วย ในสงคราม 7 ปี บริษัทมีส่วนช่วย รัฐบาลอังกฤษมากในการรบที่อินเดีย รัฐบาลอังกฤษจึงออกกฎบัตรปี ค.ศ. 1773 แต่งตั้งให้ผู้ดูแลทั่วไปในกิจการบริษัท ที่เบงกอลมีตำแหน่งเป็นข้าหลวงใหญ่ (Governor General) มีอำนาจในการจะเจรจาทำสัญญากับประเทศต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าได้ด้วย

ก็เพื่อมุ่งหวังผลกำไรจากการค้าเครื่องเทศ ซึ่งขณะนั้น(คริสต์ศตวรรษที่ 16) ตกอยู่ในมือของโปรตุเกส สิ่งที่แตกต่างอีกประการระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาและอังกฤษ ก็คือ บริษัทฮอลันดามีฐานะทางการเงินมั่นคง และระบบธนาคารที่ก้าวหน้า ซึ่งทำให้ได้เปรียบบริษัทอังกฤษแต่เริ่มต้นและเช่นเดียวกัน ขณะที่กฎบัตรการค้า (royal charter) ของบริษัทอังกฤษซึ่งออกในปี พ.ศ. 2143 ให้อำนาจผูกขาดการค้าในบริเวณระหว่างแหลมกู๊ดโฮป และช่องแคบแมกเจลแลน (the Cape of Good Hope & the Magellan Straits) เท่านั้น แต่รัฐธรรมนูญของบริษัทฮอลันดาซึ่งออกให้โดยรัฐสภา (States General) ในวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2145 นอกจากจะให้สิทธิพิเศษในการผูกขาดการค้าแล้วยังให้อำนาจในการทำสนธิสัญญาสร้างป้อม มีกองทหาร และหน่วยรักษาความยุติธรรม เรียกได้ว่าบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาได้รับความสนับสนุนอย่างเต็มที่จากรัฐบาล เพราะฉะนั้น เมื่อพ่อค้าอังกฤษถูกกีดกันในการค้าเครื่องเทศในตะวันออก จะร้องขอความสนับสนุนจากรัฐบาลในปี พ.ศ. 2154 ทูตอังกฤษประจำที่กรุงเฮกได้แจ้งไปยังรัฐบาลว่า บริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (V.O.C.) มีอิทธิพลมากจนทำให้เป็นไม่สนใจกับคำสั่งของรัฐสภา ถ้าเป็นการขัดผลประโยชน์ของตน¹ บริษัทอังกฤษจึงเปลี่ยนวิธีการ เนื่องจากมีกำลังไม่เพียงพอจะเข้าแย่งตลาดเครื่องเทศในตะวันออกได้ จึงเปลี่ยนนโยบายมามุ่งหากำไรจากการค้าโดยไม่ลงทุน โดยนำเอาสินค้ามาขาย และซื้อ จากอินเดียมาขายด้วยตามเมืองท่าในตะวันออก

1. D.G.E. Hall ,op.cit.,p 238

เพื่อแลกซื้อเครื่องเทศกลับไป และในปี พ.ศ. 2154 - 5 นี้เอง เป็นการเปิด
โฉมหน้าใหม่ของบริษัทอังกฤษ พร้อม ๆ กับการส่งเรือ เดอะ โกลด์ (The Gold)
เพื่อให้มาทำสัญญาการค้ากับเมืองต่าง ๆ ในระหว่างอารโคโรมันเตลและอ่าวเบงกอล

อย่างไรก็ตามบริษัทอังกฤษไม่ค่อยสนใจกับการค้าในไทยนัก

เนื่องจากผลกำไรที่จะได้น้อย เพราะสินค้าพื้นเมืองในอยุธยาไม่เป็นที่ต้องการของ
ตลาดยุโรป และอังกฤษก็ไม่สามารถติดต่อการค้ากับประเทศญี่ปุ่นได้ ส่วนสินค้าที่ชาว
ไทย และเครื่องถ้วยชาม ก็มีราคาแพงในตลาดสยาม เนื่องจากการค้าต้องผ่าน
พระคลังสินค้า และนอกจากนี้พระมหากษัตริย์และข้าราชการผู้ใหญ่ เช่น ออกญา
พระคลังก็ยังมัวเรือสำเภาค้าขายของตนเอง และก็เป็นวิธีการหนึ่งของวิธีบริหาร
ของไทย คือ การให้สิทธิในการค้าแก่ข้าราชการ เพื่อเป็นการตอบแทนโดยไม่หวัง
เงินเดือนประจำ¹ และอังกฤษยังต้องเผชิญการกีดกันขัดขวางจากฮอลันดาซึ่งเข้า
ค้าขายในกรุงสยามก่อน และมีสิทธิผูกขาดการค้าหนังสือมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เพราะเหตุดังกล่าวอังกฤษจึงไม่สนใจกับการค้าในอยุธยา ด้วยเห็นว่าไม่คุ้มกับคุณค่า
ที่ต้องลงทุนไปแม้ว่าตนจะได้รับข้อสิทธิมากมาย ในสมัยพระนารายณ์มหาราช เพื่อแลก
สนับสุนนถึงกับไม่ต้องเสียภาษีเข้า³

1 กัลปากร, กรม, ธ.ก หน้า 270

2. D.G.E.Hall, op.cit., p.239

3 Ibid., pp 282

ประการสำคัญอีกประการ หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นสาเหตุ
ที่ทำให้อังกฤษไม่ค่อยได้รับความพึงพอใจนักจากชาตตะวันตก
นั้นกอมารยาทในการติดต่อการค้า เราจะอ่านพบอยู่ทั่วไปจาก
เอกสารของฮอลันดา¹ ซึ่งแสดงว่าอังกฤษไม่พยายามเข้าใจถึง
วิธีการติดต่อและดำเนินการค้าของชาวตะวันตก อังกฤษพยายาม
จะขัดขวางไม่ยอมรับรู้วิธีการดำเนินการค้าแบบ พระคลังสินค้า
แม้แต่การที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้สิทธิที่จะเลือกซื้อสินค้าได้ก่อน
ทางอังกฤษก็ทำท่าจะไม่ยอม ถึงจะจับอาวุธต่อต้าน ขณะที่ฮอลันดา
ยอมรับวิธีการดังกล่าว เพราะเข้าใจดีว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเอา
สินค้าไปเปล่า ๆ แต่จะจ่ายเงินตอบแทนให้อย่างงาม²

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษขาดตอนไป ตั้งแต่สมัย
พระนารายณ์ หาร่อขึ้นกันใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 2 กรุงรัตนโกสินทร์
ตอนต้น เมื่อเหตุการณ์บ้านเมืองสงบเรียบร้อยและมความปลอดภัย , ๒๕๖๖

1. ศิลปากร, กรม ล.ด. หน้า 378

2. ศิลปากร, กรม เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา

บทที่ 2

การมาถึงของอังกฤษในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนกัน

นับแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา บริษัทอินเดียตะวันออกของ
อังกฤษมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีฐานทัพเรือแถบชายฝั่งตะวันออกของอ่าวเบงกอลซึ่ง
ขึ้นเพราะผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรบในอ่าวเบงกอลกับฝรั่งเศสในสงครามเจ็ดปี¹

(The Seven Years War 1756 - 1768) ขณะเดียวกัน การขยายของการค้ากับประเทศจีน
ก็เป็นผลมาจากความพยายามที่จะหาตลาดสำหรับสินค้าอุตสาหกรรมซึ่งเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ
หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในช่วงตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ 24 ความต้องการ
วันเร่งด่วน ก็จำเป็นต้องมีท่าเรือสำหรับซ่อมแซมหรือสินค้าอันอยู่ในเส้นทาง การ
เดินเรือไปยังจีน และขณะเดียวกันควรจะตั้งอยู่ในศูนย์กลางการค้ากับมลายู ในปี
พ.ศ. 2314 ฟรานซิส โลท์ (Francis Light) ได้เจรจากับผู้ลี้ภัยด้านแห่งไทรบุรี
แสดงท่าทีว่าต้องการความช่วยเหลือจากอังกฤษต่อต้านปะลั้งงอ แต่ทางด้านบริษัทการค้า
ไม่ตกลง ที่จะตกลงในเงื่อนไขเช่นนี้ เนื่องจากยึดนโยบายที่จะไม่เข้าแทรกแซงในเหตุการณ์
ภายในของบรรดารัฐพื้นเมือง (Non - intervention Policy) อย่างไรก็ตามอีก 12
ปี ต่อมา โลท์ได้เสนอเกาะหมากหรือปีนังต่อข้าหลวงใหญ่ของอินเดีย (Governor General)
อีกครั้งโดยเน้นความสำคัญของเกาะหมากว่าอยู่ใกล้กับช่องแคบมะละกา และใช้เวลา
เดินทางจากชายฝั่ง कोरोมันเดล (Coromandel Coast) เพียง 1 สัปดาห์เท่านั้น²

1. D.G.E. Hall, op. cit., pp. 422 - 25

2. Ibid., p, 430

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการอำนวยการบริษัทเห็นว่าไม่ต้องการให้ยึดเอาคัมภีร์ไว้
ถือว่าเป็นโครงการที่จะ ขำทำลายการผูกขาดของฮอลันดา เป็นเครื่องมือที่จะช่วย
ความลาภยศต่อตน "ความพยายามที่จะทำตัวให้เป็นทาสของฮอลันดา"¹ และเพื่อช่วย
เส้นทางการค้ากับประเทศจีน ในช่วงเวลานี้เอง เป็นระยะเวลาที่ไทยซึ่งกำลังจะ
อาณาจักรมาทางใต้ เพื่อปราบปรามหัวเมืองขึ้นมลายูที่กระด้างกระเดื่องอย่างมากมาย
ขับไล่อิทธิพลของพม่าออกจากพระราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2326 กรมพระราชนัดดา
มหาสุรสิงหนาทเสด็จยกกองทัพไปปราบพม่าทางใต้และได้ เมืองปัตตานี ขณะนั้นหัวเมือง
ไทรบุรี มีพระนามว่าอัชดุเลาะ โมกรมชะ กองทัพไทยจะยกมาตี จึงตกลงให้ตั้งกอง
เข้าเกาะหมากในปี พ.ศ. 2329 ครั้งต่อมาเจ้าพระยาไทรบุรี มายอมอ่อนน้อมกับไทย
เช่นเดียวกับตรังกานู ไทยก็ยอมรับว่าไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชอย่างเดิม เจ้าพระยา
ไทรบุรี ก็เกิดเลียดายเกาะหมากขึ้นมา³ จนกระทั่งรบกับอังกฤษในปี 2334 ผลก็คือไทย
ทำสัญญาให้อังกฤษเข้าเกาะหมากปีละ 6,000 เหรียญ และในปี 2343 อังกฤษจึง

1

- 2. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับไทรบุรีในระยะนี้ ดู T.J.Newbold, Political and Statistical account of British Settlements in the Straits of Malacca, Vol. 2 p 7

3. ความนัยมีอยู่ว่า แต่แรกสุลต่านไทรบุรีเข้าใจว่าข้อตกลงในการทำสัญญาให้อังกฤษ
อังกฤษจะให้ความช่วยเหลือในกรณีไทรบุรีถูกรุกราน แต่พอถัดมาอีก 6 เดือนทางบริษัท
เกิดเปลี่ยนใจหลังจากเข้ายึดเกาะไวแล้ว ที่จะเข้าผูกมัดเป็นพันธมิตรกับสุลต่าน
เพราะฉะนั้น การเข้าเกาะหมากแต่แรกยังไม่มีการทำสัญญาเป็นที่แน่นอน ดู Hall, 1900

¹ op. cit pp.434 - 435

พัฒนาท่าจอดเรือ และต้องการเนื้อที่เพาะปลูก จึงเจรจาขอเช่าดินแดนตรงกันข้าม
คือ โพรวินท์ เวลเลสเลย์ (Province Wellesley) และในปี 2348 เกะหมาก
ได้รับการยกย่องให้เป็นเขตปกครองในอินเดียที่ 4

การที่อังกฤษมาเช่าเกาะหมากจากสุลต่านไทรบุรีนี้ มีปัญหาที่ควรพิจารณา
อยู่ว่า เจ้าพระยาไทรบุรีมีสิทธิในที่จะยกดินแดนให้แก่บริษัทอินเดียตะวันออกเข้า
หรือไม่เพราะเมืองไทรบุรีตามพงศาวดารเมืองไทรบุรี และพงศาวดารไทย เมื่อ
ปีฐานเป็นเมืองขึ้นของไทยมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี และเมื่อครั้งที่ไทยยก
กองทัพไปตีมะละกา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไทยก็มาตั้งกองทัพที่เมืองไทรบุรี ซึ่ง
เท่ากับเป็นการแสดงว่าไทรบุรีมิใช่เมืองเอกราช แต่ขณะที่กรุงแตกครั้งที่ 2
ประเทศไทยไม่มีรัฐบาลกลางที่มีอำนาจเข้มแข็งพอ และในรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี
ก็เป็นช่วงเวลาเพียง 10 ปี ไม่มีเวลาจะมาจัดการกับหัวเมืองประเทศราช ที่ตั้งแต่
เมืองได้ เมืองไทรบุรี เประ ก็ตั้งตนเป็นอิสระเช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช
และปัตตานีแต่อย่างไรก็ตาม วิธีการปกครองเมืองขึ้นในลัทธิระบอบราชการโดยร
ออนอมาขอผ่อนส่งบรรณาการต้นไม้ เงินทองทุก ๆ 3 ปี เพื่อแลกกับความคุ้มครอง
รัฐที่เข้มแข็ง โดยรัฐผู้คุ้มครองก็อาจจะเรียกร้องคนมาช่วยในการรบหรือเงินแทน
ล่อว่าเป็นกลวิธีทางการเมืองระหว่างประเทศที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในแถบเอเชียอาค
และเมื่อใดรัฐที่เข้มแข็งเกิดอ่อนแอลง รัฐบรรณาการก็ตั้งแข็งเมืองหรือหันไปพึ่ง
รัฐหนึ่งที่เข้มแข็งกว่า ดังเช่นในกรณีประเทศกัมพูชา เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์
เอื้ออำนวย มีรัฐเข้มแข็งอยู่ชนาบข้าง กัมพูชาจำเป็นต้องเอาใจทั้งไทยและเวียดนาม
เพื่อรักษาเอกภาพของดินแดนประเทศตนไว้มิให้ต้องถูกผนวกไป สำหรับความสัม
ระหว่างเมืองไทรบุรีและประเทศไทย นายอาห์มัด¹ ได้เขียนไว้ว่า"เป็นการ

1. Sharom Ahmat, "Kedah - Siam Relations, 1821 - 1905,"

Journal of Siam Society, Vol.59 Pts, January 1971 p.97 "... it seems
after all that the Lord of the White Elephant (Siam) has as much original
right as present power and ancient aggression can give him and no more

เห็นได้ชัดว่า พระมหากษัตริย์แห่งสยามทรงถือว่ามลฑลแต่โบราณที่จะอ้างอิง
ได้ว่าไทรบุรีเป็นของไทย ได้ทราบเท่าที่พระราชอำนาจที่มีอยู่ในปัจจุบัน
และการรุกรานแต่โบราณกาลจะอำนวยให้ นอกจากนี้ก็ไม่มีสิทธิใด ๆ " ดังนั้น
เมื่อพิจารณาไทรบุรีในปี 2329 อาจกล่าวได้ว่า ไทรบุรีเป็นอิสระ
ไทยยังไม่มีกำลังพอจะมาบีบบังคับอ้างสิทธิใด ๆ ได้ ในขณะนั้นและทางเจ้า
พระยาไทรบุรีเองก็ทรงคิดเช่นนั้นเพราะทำไปโดยไม่ได้บอกไทย แต่อย่างไร
ก็ตามเมื่อพิจารณาข้อตกลงแต่แรกระหว่างสุลต่านไทรบุรีกับนายไลท์จะเห็น
ได้ว่า สุลต่านไทรบุรีหวังจะอาศัยกำลังของอังกฤษมาปกป้องคุ้มครองตน¹
แม้ว่าอังกฤษในขณะนั้นจะยังไม่มั่นนโยบายที่จะเข้าแทรกแซงกับการเมืองภายใน
ระหว่างรัฐพื้นเมืองก็ตาม แต่ก็เห็นว่าค่าความยุ่งยากจากหัวเมืองมลายูที่อาจ
ทำให้อังกฤษและไทยต้องเผชิญหน้ากันเริ่มปรากฏขึ้นบ้างแล้ว 2552 1/3

ในปี พ.ศ. 2356 (ค.ศ. 1175) เกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นใน
เมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีปะแงรันและราชามูดา (ยศเป็นพระยาอภัยสุร) ()
ไม่ปรองดองกันหลังจากทางกรุงเทพฯ ส่งพระยาพัทลุงไปเกลี้ยกล่อมก็ไม่สำเร็จ
จึงโปรดเกล้าฯให้ย้ายพระยาอภัยสุรมาว่าราชการเมืองสตูล ขณะนั้นอยู่ปี 2

1. ข้อตกลงนี้แม้ว่าอังกฤษจะปฏิเสธไป แต่ทางไทรบุรีก็ยังยืนยัน
ว่าอังกฤษได้ทำสัญญาไว้แล้วดู G.M. Enriques Malaya an account of its
people, flora and fauna, p.201, Hall, op. cit. pp. 434 - 435

2. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระยา พระราชพงศาวดารกรุง
รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 เล่ม 2 หน้า 120

เล่าเหตุอยู่ที่ว่าทางราชามุตาต้องการที่กวาลามุตาเป็นบ้านล่วย พระยาไทรบุรี
 ขอให้เป็นที่อื่นก็ไม่ยอมรับ เรื่องจึงถูกลามต้องรายงานมายังกรุงเทพฯ หลังจากเหตุ
 เรื่องนี้ส่งบลง ทางเมืองไทรบุรีกล่าวหาว่า เจ้าพระยานครฯ (น้อย) ให้ท้าย
 พระยาอภัยนุราช¹ ความเรื่องที่ว่าเจ้าพระยานครฯ (น้อย) ประสงค์ร้ายต่อเมือง
 ไทรบุรีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพมีพระวินิจฉัยว่า "..... ถ้าจะพิเคราะห์
 ดูความเห็นข้างเจ้าพระยานครฯ ก็พอจะเข้าใจเหตุได้อยู่บ้าง ด้วยเจ้าพระยาไทรบุรี
 ไปคบหาฝรั่ง อันเป็นศัตรูกับเจ้าพระยานครฯ อยู่โดยธรรมดา"² อย่างไร
 ก็ตามเรื่องบาดหมางซึ่งทำให้ทางไทรบุรีระแวงเมืองนครศรีธรรมราชนี้ คงจะเป็นมูล
 เหตุหนึ่งที่ทำให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) คิดเอาใจออกห่างจากไทย³ ต่อมาอีก
 ปีหนึ่ง เมืองกลันตัน ตรังกานู เกิดผิดใจกันหลงมหมัดพระยากลันตันไม่ต้องการขึ้นกับ
 พระยาตรังกานู แต่ต้องการขึ้นกับสงขลา บอกกับพระยาสงขลา (จิง) ว่าจะขอถวาย
 ต้นไม้เงินทองต่อกรุงเทพฯ แต่ทงสงขลาไม่ยอมรับ⁴ พระยากลันตันจึงไปพึ่งเจ้า
 พระยานครศรีธรรมราช ทางเจ้านครฯ จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า เมืองกลันตันไม่สมัครขึ้นกับตรังกานู รัชกาลที่ 2 มี
 พระราชดำริว่า หากให้ทั้งสองเมืองขึ้นอยู่ในบังคับเมืองสงขลาเหมือนกัน ก็คงจะมี
 เรื่องแก่งแย่งอวดดีอวดเด่นกัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้กลันตันมาขึ้นกับเมืองนครฯ⁵ ดังนั้น
 เมืองนครจึงกำกับเมืองไทรบุรีและกลันตัน ส่วนสงขลากำกับเมืองปัตตานีซึ่งแยกออกเป็น
 7 หัวเมืองกับตรังกานู⁶

1. ด.

2. อุดมสมบัติ, หลวง, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า 11

3. ด.

4. กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53 หน้า 208

5. อุดมสมบัติ, หลวง, ล.ด. หน้า 12

6. ล.ด. หน้า 12

ปีพุทธศักราช 2363 มีข่าวพม่าเตรียมทัพมาตีไทยและจันทวน

พระยาไทรบุรีและญวนเข้าตีไทยเป็นศึก 3 ทางในคราวเดียวกัน¹ ตามความปรากฏ
อยู่ในพงศาวดารไทยกำลังระแวงว่าไทรบุรีกำลังคิดเอาใจออกห่าง เนื่องจาก
เจ้าพระยาไทรบุรีลดส่งต้นไม้เงินทองเป็นบรรณาการแก่พระเจ้าอังวะจักกายแฉง
กรุงเทพฯ จึงให้เตรียมกองทัพที่ทางกาญจนบุรี เพชรบุรี ยะลา และหัวเมืองทางใต้
รวมเป็นสี่ทัพด้วยกัน² ทางใต้มีเจ้านครฯ เป็นแม่ทัพคุมพลเมืองนครฯ และเมืองลงขลา
ไปตั้งโรงต่อเรือรบที่เมืองสตูล กู่ว่าว่าจะเป็นการคุมเชิงเมืองไทรบุรีด้วยแต่เผอิญ
พม่าเข้าไปแทรกแซงการแย่งชิงตำแหน่งผู้ปกครองในอัสสัมเสียก่อน และพอบลายปี
พระเจ้าบดงเสด็จสวรรคตจึงเป็นเหตุให้ไม่มีโอกาสจะยกเข้านาตีไทย ไทยก็รออยู่เกือบปี
พม่าก็ไม่ยกทัพมา

ครั้นต่อมาเมื่อพุทธศักราช 2464 ต้นกุ่มอน้องเจ้าพระยาไทรบุรี
มาฟ้องต่อเจ้าพระยาบดินทรฯ ว่าเจ้าพระยาไทรบุรีเอาไปเข้ากับพม่าจริง นอกจากนี้
จีนที่เมืองมาเก๊าชื่อ จินฉิมหอย เป็นพ่อค้าตัวภูมิสำเนาอยู่เมืองฉางเผ่นเรือไปค้าขาย
ที่เกาะหมากกลับมาพบเรือพม่าลำหนึ่ง เห็นผิดจากเรือลูกค้าจึงกันเรือรบหนึ่งสี่รับสั่ง
ของพระเจ้าอังวะมีมาถึงปะแฉวัน ให้ยกกองทัพมาตีหัวเมืองไทยข้างใต้ เมื่อเป็นเช่นนี้
จึงต้องตราให้เจ้าพระยาไทรบุรีขึ้นมาแก้คดี แต่เมืองไทรบุรีกลับตั้งแข็งเมืองกรมพระยา
ทรงมีพระวินิจฉัยว่า "...พระยาไทรบุรีเห็นจะเกิดแตกร้างกับเจ้าพระยาบดินทรฯ
และคิดเอาใจออกห่างมาแต่ก่อน ปะมะโรง โทศก แล้ว"³ พระบาทสมเด็จพระ

1. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา น.ด. หน้า 121

2. แสงโสม เกษมศรี , ม.ร.ว. และนางวิมล พาศักดิ์พันธ์ "ความแค้น
ไพบระเทศพม่า" แอลงงานประวัตินครวัดคำสูตร เอกสารและโบราณคดี เล่ม 2 ปีที่ 1
พฤษภาคม 2510 หน้า 102 - 104

3. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา น.ด. หน้า 122

พระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดให้เกณฑ์กองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ไชยา
สงขลา พัทลุง ให้ยกกองทัพหัวเมืองปัตตานีได้ลงไปตีเมืองไทรบุรี สำหรับเรื่อง-
นี้ไทรบุรีแก้ตัวกับอังกฤษว่า ที่ไม่ส่งต้นไม้เงินทองบรรณาการ เป็นเพราะได้ข่าว
ว่าทางกรุงเทพฯ เกิดอหิวาตกโรคระบาด จึงไม่ส่งบรรณาการชั่วคราวหนึ่ง*

เจ้าพระยามนระฯ ได้เตรียมต่อเรือรบที่ตรังและสตูลตั้งแต่
ครั้นเตรียมรบศึกพม่าแล้ว เมื่อได้รับทูลเกล้าฯ ถวายบรรณารับเข้าเป็นกองทัพ
จำนวน 7,000 คน ขณะเดียวกันก็ออกข่าวไปข่าวว่าจะยกไปตีเอาเมืองมะริด
และตะนาวศรีคืนจากพม่า พร้อมกันนั้นได้สั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรีเป็นกองลำเลียง
ส่งเสบียงอาหาร ทางปะแ่งนั้นเจ้าพระยาไทรบุรีบิดพริ้วอีก เจ้าพระยามนระฯ
จึงยากกองทัพบกและเรือ เจ้าพระยาไทรบุรีไม่เชื่อฟังคำสั่งจับบัญชา¹ กองทัพ
ไทยตีเมืองไทรบุรีได้ ๓ เดือน 3 แรม 3 ค่ำ ปีมะเส็ง ค.ศ. 2364
โดยมีการสู้รบประปราย เพราะขาดผู้นำด้วยเจ้าพระยาไทรบุรีหลบหนีไปพึ่งพา
อาศัยอังกฤษที่เกาะหมากเจ้าพระยามนระฯ (น้อย) มีหนังสือไปถึงนายมิลิส
ผู้ว่าราชการของอังกฤษประจำปีนัง ขอให้ส่งตัวเจ้าพระยาไทรบุรีมาให้ไทย²

* ความเป็นจริงที่กรุงเทพฯ เกิดอหิวาตกโรคระบาด จนถึงเดือน
12 ของปี พ.ศ. 2363 ราชการต่าง ๆ ก็ระงับไว้ชั่วคราว แม้แต่หนังสือสัญญา
กับปอร์ตูกัลก็ระงับไปส่งบ ดู ศิลปากร, กรม "ทูตฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์"
ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 เล่ม 34 หน้า 229

1. ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53 หน้า 212

2. Henry Burney, The Burney Papers, Vol. II. pt. I, p. 116

พร้อมกันนั้นเจ้าพระยานครฯ ได้ส่งเรือรบ 100 ลำ ไปคอยรับตัวปะแจร์น แต่ทาง
เกาะหมากปฏิเสธ และส่งเรือนอติลัส (Nautilus) มาแจ้งตอกองเรือรบไทยว่า
ให้ถอยกลับไป ทางไทยเห็นว่าถ้าปฏิเสธก็จะทำให้เกิดเป็นกรณีพิพาทระหว่าง
อังกฤษและไทยได้ จึงลดยกทัพเรือกลับไทรบุรี ทางเจ้าพระยานครฯ ยังไปได้เกาะ
ลังกาวิอีกแห่งหนึ่ง และเพื่อทอนกำลังเมืองไทรบุรี จึงให้กวาดต้อนครอบครัวปะแจร์น
มาไว้ที่เมืองนครศรีธรรมราช และที่กรุงเทพฯ ส่วนทางด้าน การปกครองให้บุตร
2 คน คือพระภักดีบริรักษ์ (แสง) เป็นผู้รักษามือง นายอนุบุตรครองเป็นปลัด
อยู่รักษาราชการที่เมืองไทรบุรี¹ ต่อมารัชกาลที่ 2 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง
พระภักดีบริรักษ์ เป็นพระยาอภัยธิเบศร์ ตำแหน่งพระยาไทรบุรีและตั้งนายอนุ
มหาเด็กเป็นพระเสนาอนุชิต ตำแหน่งปลัดเมืองซึ่งเท่ากับไทรบุรีอยู่ภายใต้การ
ปกครองของเมืองนครศรีธรรมราชโดยตรง² และทางเมืองนครฯ ก็พยายามโยกย้าย
การค้าจากไทรบุรีไปยังเมืองนครฯ มิให้ไปค้ากับเกาะปันง ตามบันทึกของเบอร์นีว
" บุตรชายเจ้านครฯ พยายามที่จะทำให้เกิดผลผลิตที่สำคัญ เช่น ข้าว ไม้ซุง และดีบุก
ส่งไปขายที่นครศรีธรรมราช"³

1. Walter, F. Vella, Siam Under Rama III (, 1824 - 1851) p. 67

2. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระยา ส.ด. หน้า 124

3. Burney, op. cit. Vol 2, pt 4, p.7 "made sure that the principal
products of rice , timber and tin went to the Ligor"

กรณีพิพาทระหว่างไทยกับไทรบุรีนี้ ทางเกาะหมากไม่ได้ให้ความช่วยเหลือไทรบุรีตามนโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่กัธธิดาที่จะไม่แทรกแซงกิจการภายในของรัฐพื้นเมือง (non - intervention) ซึ่งรวมไปถึงการเพิ่มดินแดนในอารักขา การนำตัวเข้าไปผูกพันทางการเมืองกับรัฐบาลยู หมายความว่าทางบริษัทห้ามการกระทำทุกอย่างอันจะนำไปสู่การเพิ่มการระบับผิดชอบ ทำให้ปะแ่งร้นผิดหวัง และคิดว่าอังกฤษไม่รักษาคำพูด และที่แปลกคือบรรดาคนของอังกฤษต่างสับสนุน และเห็นใจเจ้าพระยาไทรบุรี เช่น จอห์น แอนเดอร์สัน (John Anderson) รอเบิร์ต ฟูลเลอร์ตัน (Robert Fullerton) และราฟเฟิลส์ (Stamford Raffles) นายดี จี อี ฮอลล์ ให้ความเห็นว่า "ถ้าจะพิจารณาตามตัวบทของสัญญาแล้ว สุลต่านไม่สามารถอ้างสิทธิ์ว่า อังกฤษจะต้องให้ความคุ้มครองไทรบุรี แต่เป็นที่แน่ชัดว่าในการมาได้เกาะปันัง บริษัทมีการระบับผิดชอบทางด้านจิตใจ แต่ก็ปฏิเสธไปอย่างน่าละอายซึ่งการกระทำเช่นนี้เป็นการทำลายชื่อเสียงของชาวอังกฤษและเป็นการทำให้อิทธิพลของอังกฤษในมลายูต้องอ่อนลงไปหลายปี " ¹ นายไลท์ (Light) ยังเขียนเสนอไปยังผู้สำเร็จราชการทั่วไป (Governor-General) ที่อินเดียว่า เพียงทหารซีบอย 2 กองและปืนใหญ่ขนาด 6 ปอนด์ 4 กระบอก พร้อมทั้งอาวุธ และกระสุนปืนที่จำเป็นก็สามารถป้องกันไทรบุรีได้ ²

1. Hall, op. cit., p.435 (citing) British Malaya, Sir Frank Swettenham " sullied the British name and weakened its influence with the Malays for many years."

2. Ibid

ได้ยินยอมขอเป็นประเทศราชขึ้นอยู่กับหัวเมืองใหญ่ของไทย และอิทธิพลนี้
 ยังมีอยู่เหนือรัฐอื่น ๆ ซึ่งเราจะเป็นต้องติดต่ออยู่ด้วย (ในที่นี้หมายถึง เประ
 บัตตานี และ เกาะลังกาวิ ซึ่งปัจจุบันมีการค้าต่อกันอยู่..... ผู้เขียน) ดังนั้น
 ผลจากการมีความเข้าใจอันดีกับราชสำนักสยามจึงเด่นชัด¹ สาเหตุสำคัญรอง
 ลงมาคือด้านการค้า เพราะผลประโยชน์ทางการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออก
 ของอังกฤษตกต่ำลงหลังจากสงครามอันยาวนานกับฝรั่งเศสในยุโรป อังกฤษ
 จึงต้องการเพิ่มการค้าขายให้มากขึ้น ต้องการความสวดกในการค้าขายและ
 สถานการณ์ของการค้าในตะวันออกขณะนั้น กำลังเปิดโอกาสให้อังกฤษแสวง
 หาผลประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง เนื่องจากการแข่งขันชิงดีกันระหว่างอังกฤษ
 และฮอลันดา กำลังใกล้จะสิ้นสุดลงไป ทั้งสองประเทศ กำลังติดต่อตกลงกันอัน
 จะนำไปสู่การกำหนดขอบเขตอิทธิพลของการค้าและการเมืองของแต่ละประเทศ
 และขณะที่ปัจจุบันนี้อาจจะเป็นศูนย์กลางค้าที่สำคัญในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
 เพราะว่ามีอยู่ห่างไกลไปมากทางตะวันตก (สิงคโปร์ก็สามารถทำให้ความหวังของ
 รัฐบาลอินเดียสัมฤทธิ์ผล จากตำแหน่งที่ตั้งของสิงคโปร์ ทำให้ฮอลันดาที่มะละกา
 ไม่อาจจะปิดช่องแคบ เพื่อกีดกันการค้าของอังกฤษกับจีนและเนื่องจากสิงคโปร์เป็น
 เมืองท่าเปิดให้มีการค้าเสรีและไม่เก็บภาษี
 ทำให้ ฮอลันดาไม่อาจจะผูกขาดการค้าไว้ในมือของตนได้อีกต่อไป²

1. John Crawford, "An Introduction by David K. Wyatt", Journal of An Embassy to Siam and Cochin China, "When it is considered that Sir extends its influence over the whole of the Malay peninsula and that our settlement of Penang is but an islet resently subordinate to one of its dependencies and that this influence prevails over states with which our unrestricted intercourse is indispensable, the advantage of good understanding with that court is obvious."

* มีสนธิสัญญา ตกลงกันในปี ค.ศ. 2367 (Anglo - Dutch Treaty 1824)

ปัญหาเกี่ยวเนื่องจากกรณีเมืองไทรบุรี อันทำให้อังกฤษและไทยเห็น
ความจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กัน อาจสรุปได้จากคำโคลงในหนังสือสามกรุง ของ
กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ว่า

"อักเขตพหิเทศ์แป๋อง	ตกทัก
คัณชนชาติอังกฤษ	แก่ลไถล
เหตุเดิมเริ่มตอติด	กันกับ เราแะ
เพราะเข้าเกาะหมากได้	จากเจ้าเมืองไทร
พระยาไทรเป็นเหตุให้	ปัญหา
ไทยกับอังกฤษอา	กาคักลุ่ม
ภายหลังเปลี่ยนฝั่งฝา	ไปไผ่
พื้งหม่านี้กว่าคุ้ม	ครอบกังววังกร ¹

นอกจอห์น ครอเฟิด (John Crawford) ได้รับแต่งตั้งเป็นทูตมาเจริญ
ทางพระราชไมตรี² ตามจดหมายเหตุไทยเรียกนายครอเฟิดว่า การะสัด เคยเป็นผู้ช่วย
เสดมพอร์ด แรพเพิลล์ ที่เกาะชวา และกำลังถูกพิจารณาให้เป็นข้าหลวง (Resident)

1. พิทยาลงกรณ์ กรมหมื่น สามกรุง หน้า 230

2. ข่าวก๊ว มาร์ควิส เฮลดิ้งส์ ผู้สำเร็จราชการทั่วไปจะส่งทูตเข้ามา
ทางไทยได้ข่าวแล้วจากผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ แต่ได้ถอน 4 ปีมะเส็ง ตรัศก 2364
และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ พระยาสूरยวงค์มนตรี (ดิศ) จางวางมหาดเล็ก เลื่อนขึ้น
ว่าการตำแหน่งจุฬาลมณที่พระคลังอันว่างอยู่ไนที่จะรับรองและพูดจากับอังกฤษ ดู กรมกิลปากกร
"ทูตฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์" หน้า 232

ที่สิงคโปร์ ต่อจากนายพันฟาร์ควาร์ (Colonel Farguhar) เข้ารับราชการกับ
บริษัท แต่ปี 2343 ในตำแหน่งนายแพทย์ที่เบงกอล เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับยกย่องว่าเป็น
ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับหัว เมืองมลายู นายครอเฟิร์ดหรือการะพัดตามชื่อที่เรียกในจด-
หมายเหตุไทยออกจากเมืองกัลลัตตา เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2364 มาถึง
เกาะหมาก วันที่ 11 ธันวาคม ปีเดียวกันโดยเรือ ยอน อาดัม ทาง เมืองนครศรี
ธรรมราชทราบว่ามีทูตจากอังกฤษที่อินเดียมาก็มีจดหมายมาบอกเล่าสาเหตุที่ตีเมือง
ไทรบุรี และยืนยันไปว่าไม่มีจุดประสงค์จะตีเกาะหมากแต่อย่างใด ¹ การทงนี้
ก็เพื่อป้องกันมิให้ทางอังกฤษระแวงแคลงใจ เพราะแม้กระทั่งกองทหารของ เมือง
นครฯ ที่ลวงล้าเข้าไปในเขตเมืองไทรบุรีที่อังกฤษปกครอง ² เจ้าพระยานครฯ
(น้อย) ก็ให้ทำโทษเสีย ³

✕ ครอเฟิร์ดถึงกรุงเทพฯ วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2365 และได้เข้า
เฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อถวายอักษรสาส์นของมาร์ควิส
เฮลสติงส์ จุดประสงค์ของคณะทูตครั้งนี้ก็เพื่อ เสริมสร้างสัมพันธไมตรีอันดีกับไทย
อันจะเป็นประโยชน์ต่อการค้าของบริษัอังกฤษเป็นขอสำคัญ ดังที่ปรากฏในคำสั่ง
ของนายยอร์ชส์วินตัน แกครอเฟิร์ด".... ^① จุดมุ่งหมายแรกที่สุด ที่ท่านต้องพยายาม
ทำให้ได้ก็คือพยายามขจัดความรู้สึกไม่พอใจ (ของรัฐบาลไทย) ที่อาจมีต่อหลักการ
และท่าทีของ ฯพณฯ บริษัท และประเทศอังกฤษเพื่อที่จะได้มีการติดต่อสัมพันธไมตรี
กันขึ้นใหม่ในด้านการค้า ⁴ และด้วยหลักการนี้จึงมีคำแนะนำว่า จงอย่าเรียกร้อง
สิทธิพิเศษต่าง ๆ ⁵ ที่พ่อค้าชาวยุโรปเคยเรียกร้องเพื่อประโยชน์ทางการค้า เช่น

1. อุดมสมบัติ, หลวงฯ จดหมายหลวงอุดมสมบัติ หน้า 16

2. Province Wellesley

3. ดำรงราชานุภาพ ส้มเด็จพระยา ไทยรบพม่า หน้า 673

4. Ibid, p.590

5. Crawford, Embassy to Siam and Cochin China, p.589 " the first

object of your attention will be to endeavour to remove every unfavourable
impression which may exist as to the views, or principle, of the Honourable
Company and the British nation, in seeking a renewed connexion solely for
purposes of trade.

การซื้อผ้าไหม ผ้าฝ้าย การซื้อขายข้าว และผลไม้ของราษฎรในเขต
สินค้าบางชนิด ฯลฯ นอกจากนี้ก็มีข้อเสนอแนะว่าควรพยายามตกลงกับรัฐบาลไทย
ให้มีการค้าแบบเสรี และเกี่ยวกับการเก็บภาษีขาเข้าให้รัดกุม มิใช่เก็บกันหลายครั้ง
แต่ก็ให้พยายามหลีกเลี่ยงอย่าทำให้ทางไทยรู้สึกว่า เป็นการถูกกดขี่หรือทำให้
เกิดระแวงขึ้นได้¹ ประการสุดท้ายในคำสั่งก็คือ ให้เจรจากับรัฐบาลไทย เกี่ยวกับ
ไทรบุรี และ เประ² ที่อังกฤษมีความสนใจเกี่ยวกับความมั่นคงของเประ ก็เพราะ
กลัวว่าไทยจะแผ่อำนาจลงไปทางตอนใต้ของไทรบุรี เนื่องจากเจ้านครฯ เข้าไปยุ่ง
กับการเมืองภายในของเประ โดยช่วยให้ฝ่ายราชายามดาเมืองเประ ได้ขึ้นครอง
เมืองต่อจากเจ้าเมืองคนก่อนที่ถึงแก่กรรม³

เมื่อครอเปิดเข้ามา พอดีตำแหน่งเจ้าพระยาคลังว่าง จึงโปรด
เกล้าฯ ให้พระยาสุริยวงศ์มนตรี (ดิศ) * จางวางมหาดเล็ก เลื่อนขึ้นดำรงการในตำแหน่ง
เจ้าเมืองสุลต่านที่พอจะคลังให้ทันในการที่จะจัดรับรองและพูดจากับทูตอังกฤษที่จะเข้ามา⁴

1. Crawford, op.cit., p.591

2. Ibid, p. 593

3. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงศึกษาพระราชนิพนธ์, ๒๕๑๖

* ต่อมาเป็นสุริยวงศ์โกษา

4. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงศึกษาพระราชนิพนธ์, ๒๕๑๖

การเจรจาระหว่างคณะทูตอันมีครอเปิดเป็นหัวหน้า และคณะผู้เจรจาอันมีพระยาพระคลัง (ดิศ) และกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นตัวแทนที่ทรงสิทธิของรัฐบาลไทย อาจกล่าวได้ว่า มีทั้งผลสำเร็จและล้มเหลว ที่ว่าล้มเหลวนั้นก็คือไม่สามารถตกลงทำสัญญาทางพระราชไมตรีและทางการค้า และไม่อาจตกลงเกี่ยวกับกรณีเมืองไทรบุรีได้ ส่วนในแง่ที่นับว่าเป็นผลสำเร็จ ก็คือเป็นการปรับความเข้าใจกัน อันเป็นพื้นฐานอันดีสำหรับการเจริญทางพระราชไมตรีครั้งต่อไป และจากการมาเจริญทางการทูตครั้งนี้ ทำให้ครอเปิดได้ทำความรู้จักเป็นส่วนตัวกับพระยาพระคลัง (ดิศ) ซึ่งจะเป็นบุคคลที่กุมอำนาจไว้มากที่สุดในรัชกาลต่อไป^x

รายละเอียดเกี่ยวกับการเจรจาอาจแบ่งออกได้เป็นหัวข้อสำคัญ 2 หัวข้อคือ ก. เกี่ยวกับปัญหาเมืองไทรบุรี

จากจดหมายที่ครอเปิดมีไปยังเกาะพรินส์ ออฟ เวลส์ (ปีนัง)¹ พอจะสรุปความเห็นของครอเปิดและรัฐบาลอังกฤษที่เกาะหมากว่า ถือว่าการรุกรานของไทยเกิดขึ้น เพราะการวิวาทกันเป็นส่วนตัวระหว่างเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) และเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ซึ่งทางไทยก็ได้แก้ไประหว่างเจ้าพระยาานครฯ ได้รับคำสั่งให้เกณฑ์ทัพไปพม่า จึงส่งมาทางเมืองไทยฯ ให้เตรียมจัดหาเสบียงอาหาร อันถือว่าเป็นข้อเรียกร้องตามประเพณี (Customary Demands) เมืองปะแงร์น เจ้าพระยาไทรบุรีปฏิเสธ จึงจำเป็นต้องยกทัพไปตีความต้องการของรัฐบาลปีนังก็คือ ให้ทางรัฐบาลไทยยอมให้ปะแงร์นกลับมาปกครองเมืองไทรบุรี และให้ทหารเมืองนครคีรีธรรมราชเคลื่อนออกจากเมืองไทย² ทางคณะผู้เจรจาก็แก้ไประหว่างเจ้าเมืองไทรบุรีไม่มาฟ้องร้องกับศาลไทย กลับหนีไปอยู่ปีนัง³

1. Crawford, The Crawford Papers, pp. 25 - 26

2. Ibid, p. 34

3. Ibid, pp. 27 - 28

ครอเปิดแกไขว่า ขณะนั้นชีวิตของปะแงร์นอยู่ในอันตราย และ
เจ้าพระยาานครฯ เองได้เขียนจดหมายไปยังผู้ว่าราชการเกาะปันงเรียกร้องให้ส่ง
ตัวรายาไทรบุรี ไม่ว่าเป็นหรือตาย คำตอบของพระคลังก็คือ เจ้าพระยาานครฯ และ
เจ้าพระยาไทรบุรี ต่างเป็นข้าละออองรู้สึพระบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เมื่อมีการวิวาทเกิดขึ้น คนทั้งสองจะต้องมาแก้คดีที่เมืองหลวง และ " เจ้าพระยาไทรบุรี
ไม่ใช่เด็ก รุขบธรรมเนียมดีอยู่แล้ว ถ้าต้องการกลับบ้านเมืองของตนก็ต้องมาเข้าเฝ้า¹
ครอเปิดแกไขว่า เจ้าพระยาไทรบุรีไม่กล้ามาเมืองหลวง เพราะเกรงกลัวอิทธิพลของ
เจ้านครฯ ที่ในกรุงเทพฯ และตนก็เป็นคนต่างชาติ คำสนา² เมื่อไม่อาจตกลงกับไทยได้
ครอเปิดก็แสดงเจตจำนงแนชัดว่า อังกฤษไม่มีความคิดจะส่งตัวเจ้าพระยาไทรบุรีมาให้
ไทย ถ้าตัวเจ้าพระยาไทรบุรีไม่ต้องการ³ และยังคงกล่าวต่อไปอีกว่าในจดหมายของ
เจ้านครฯ ที่มีไปนั้นใช้ภาษาที่ไม่สุภาพและขู่จะบุกเกาะ แต่ทางข้าหลวงใหญ่ที่อินเดีย
และผู้ว่าราชการที่ปันงพอใจที่จะทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ และเชื่ออย่างจริงใจว่าจดหมาย
ก้าวร้าวนี้ เป็นการกระทำโดยพลการของเจ้าพระนครฯ แต่ผู้เดียว⁴ อย่งไรก็ตาม

I. Crawford, op. cit. , p. 31

" .. the King of Queda is not a child, he knows the customs of the
country, and if he wishes to be restored to his kingdom he will repair to
the presence."

2. Ibid, p.32

3. Ibid, pp. 31 ~ 32

4. Ibid, p.32, ...but that the Governor General of India and the Governor
of Penang had been pleased to overlook..... and firmly believing that
the offensive letter was the sole and unauthorized act of the Governor of
Ligor himself"

เกี่ยวกับจดหมายของเจ้าพระยาานครฯ ที่มีในหนังสือประวัติศาสตร์มลายูของ วินสเต็ด เป็นทำนองขู่เกาะหนวกให้ส่งตัวพระยาไทรบุรีมาให้ มิฉะนั้นมิตรภาพจะขาดลง รวมทั้ง การค้าขายจะชะงักลงด้วย และทางนครศรีธรรมราช ก็มักกองทัพใหญ่ตั้งประชิดกับป็นังอยู่¹

ข. ปัญหาการค้าของบริษัทอังกฤษในสยาม

หลังจากเสร็จสงครามนโปเลียนในยุโรป อังกฤษและฮอลันดาได้ตระหนักว่า จะต้องกำหนดเขตอิทธิพลการค้าและการเมืองของตนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมาเสร็จเรียบร้อยในสนธิสัญญาแองโกล - ดัตช์ ปี 2367 การค้าของบริษัทอังกฤษ ที่มีประเทศสยามผ่านทางรัฐบาลป็นังมาแต่ปี 2360 ผลคือที่มีกำไรเพิ่มขึ้นถึง 39 เปอร์เซ็นต์ มูลค่าประมาณ 207.750 ดอลลาร์สหรัฐ² ด้วยเหตุนี้การที่บริษัทส่งตัวครอเฟิดมาก็หวังว่า ภายใต้อาณัติทางการค้าที่ดีกว่า โดยเฉพาะเกี่ยวกับด้านภาษีศุลกากร การค้าคงจะขยายตัวไปมากกว่าที่เป็นอยู่

คำแนะนำของรัฐบาลแห่งอินเดียต่อครอเฟิดเกี่ยวกับข้อกีดขวางการค้า คือพยายามกำจัดความหวาดระแวงและกลัวชาวยุโรป ซึ่งเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ทางการค้า³ ซึ่งมีอย่างเห็นได้เด่นชัดในบรรดาประเทศต่าง ๆ ทางอินโดจีน หน้าที่ของ

1. I.R.O. Winstedt, A History of Malaya, p.184

2. L.A. Mills, British Malaya, p. 132

3. Crawford, . "Embassy to Siam" "It is not unknown to you, that among the various states of further Asia,.. a very general fear and distrust of Europeans, highly detrimental to the interests of commerce, is predominant" p.588

ครอบิติดถูกกำหนดอย่างเด่นชัดไม่ให้ร้องขอสิทธิพิเศษแต่อย่างใด เพียงแต่ต้องพยายามสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างสองประเทศ ซึ่งจะช่วยให้เป็นหนทางไปสู่การก่อตั้งความสัมพันธ์ทางการค้าที่มั่นคง¹

✕ การค้าขายกับต่างประเทศของไทยนั้นตกอยู่ในมือพ่อค้าชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ถ้ามีเรือชาวต่างประเทศเข้ามา เจ้าพนักงานของพระคลังสินค้าจะลงไปดูว่าสินค้าที่เข้ามาเป็นกัต้องการของรัฐบาลหรือไม่ ถ้าไม่ต้องการ จึงอนุญาตให้ขายแก่ผู้อื่น ถ้าภาษีสินค้านั้นไม่สูงเท่าใด ข้อนี้เป็นปัญหาคือ พวกสินค้าผูกขาด เช่น ด้บุก เป็นต้น ทางพระคลังหลวงขายในราคาแพง² และลักษณะการค้าที่ไทยทำกับตะวันตกก็เป็นในรูปกััดกันและล่าเอียงแตกต่างกับที่ทำได้กับประเทศทางตะวันออกด้วยกัน ซึ่งอาจเป็นเพราะความไม่วางใจและความกลัวด้านภาษีขาเข้าเรือแบบตะวันตกต้องเสียค่าธรรมเนียมและภาษีในอัตราพิเศษ ต้องเสียภาษีขาเข้าร้อยละ 8 ตามราคาสินค้า และค่าธรรมเนียมพิเศษตามขนาดกว้างของเรือในอัตราละ 118 บาท ซึ่งถ้าจะเก็บภาษีจากสำเภาพ่อค้าชาวจีนแล้วจะแตกต่างกันมาก (40 บาท)³ หน้าที่ที่ครอบิติดจะต้องมาเจรจากัคือจะขอให้คนในบังคับอังกฤษมาค้าขายได้โดยเสรี ส่วนผลประโยชน์ที่รัฐบาลไทยเคยได้ อังกฤษ

1. Crawford , op. cit. p 590, the practicability of establishing our commercial relations with the countries in question upon a permanent and beneficial footing

2. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, "ตำนานภาษีอากรบางอย่าง" ลัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาคที่ 16 หน้า 5 - 6

3. วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา เมืองไทยในรัชกาลที่ 3,

จะยอมให้ขึ้นอัตราค่าปากเรือทดแทน¹ พระยาพระคลังขอแลกเปลี่ยนว่า ถ้าไทยยินยอมทำสัญญากับผู้สำเร็จราชการอินเดียแล้ว เรือค้าขายของไทยควรจะได้รับอนุญาตให้ซื้อปืนและกระสุนอย่างเสรีในเขตเมืองท่าอังกฤษในอินเดีย ทางครอเปิดโต้แย้งตอบว่า ถ้าสยามเป็นไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้านของอังกฤษในอินเดีย (หมายถึงพม่า) ย่อมจะได้รับอนุญาตให้ซื้ออาวุธปืนและกระสุน² แม้เมื่อครอเปิดมีโอกาสดำเฝ้าพระมหากษัตริย์ พระองค์ได้แสดงความต้องการมาอย่างแจ่มชัดว่า ทรงต้องการปืน³ ถ้าแม้ว่าการเจรจากรังนี้ไม่สำเร็จ และตัวครอเปิดเองก็มีความคิดต่อรัฐบาลและประชาชนชาวไทย แต่สิ่งที่เห็นได้แจ่มชัดว่าในระยะเวลานั้นทางรัฐบาลไทยยังไม่ต้องการจะทำสัญญาใดกับอังกฤษ เนื่องจากเป็นช่วงระยะปลายรัชกาลที่ 2 ซึ่งทรงพระชราภาพแล้ว (สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2367) ที่ราชสำนักเองก็แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มของพระยาพระคลัง ซึ่งสนับสนุนกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ และกลุ่มเจ้าฟ้าอมงกุฎ และบรรดาพระญาติทางฝ่ายพระมารดา⁴ เพราะฉะนั้นพระยาพระคลังและเสนาบดีผู้ใหญ่จึงไม่อาจตัดสินใจได้ ส่วนครอเปิดเมื่อเจรจาไม่สำเร็จก็ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2365 กล่าวได้ว่าก่อนที่ไทยกับอังกฤษจะมีการทำสนธิสัญญาฉบับแรกนั้น ได้เริ่มมาจากการมีความสัมพันธ์ทางการค้ากันก่อน และเพราะมูลเหตุจากความมุ่งหวังจะได้ประโยชน์จากการค้า ทำให้อังกฤษจัดส่งคณะทูตคณะแรกมาเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับไทย โดยมีการรุกรานไทรบุรีของเจ้าพระยาบวร (น้อย) เป็นเหตุปัจจุบัน เนื่องจากการกระทบกระเทือนการค้าของอังกฤษที่ป็นัง อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายสำคัญของการมาของครอเปิดก็คือการสร้างพื้นฐานความเข้าใจอันดีระหว่างอังกฤษกับไทยให้เกิดขึ้นอันจะนำไปสู่ความเข้าใจอันดี อันจะเป็นผลดีทางการค้าขายต่อไป

1. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราไชย, พระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 หน้า 320

2. Crawford, Embassy to Siam , p. 89

3. Ibid, p. 95 "What we chiefly want from you are fire arms".

4. Ibid , pp, 105 - 106

บทที่ 3

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในปลายรัชกาลที่ 2 - ที่ 3

การเดินทางมาเจริญทางพระราชไมตรีและการค้าของ จอห์น ครอเฟ็ด พ.ศ. 2365 จะเรียกได้ว่าเป็นความล้มเหลวโดยสิ้นเชิงก็ได้ เพราะอย่างไรก็ตาม จุดประสงค์ที่สำคัญที่ทางบริษัท ต้องการคือให้ครอเฟ็ดพยายามสร้างความเข้าใจอันดีกับสยาม¹ และพยายามหาทางเจรจากับทางไทย เพื่อให้การค้าของคนอังกฤษในไทย เป็นไปโดยสะดวกเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งในการเจรจาครั้งนั้นไทยเป็นแต่เพียงอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษมาค้าขายได้ตามธรรมเนียม ครอเฟ็ดเองกลับไปและได้เป็นผู้ว่าราชการสิงคโปร์ และมีอัยาคัยไมตรีต่อไทยเป็นอันดี

ความสำเร็จที่สำคัญคือครอเฟ็ดได้สังเกตเห็นและศึกษาลักษณะการดำเนินการบริหารประเทศของรัฐบาลไทยและกลุ่มอิทธิพลในราชสำนัก² ในด้านการค้านั้น ชาวตะวันตกเสียเปรียบตะวันออกโดยเฉพาะชาวจีนและอินเดียซึ่งอยู่ในประเทศสยาม เพราะขาดความเข้าใจในระเบียบประเพณี ซึ่งครอเฟ็ดได้ชี้แจงเด่นชัดว่า เป็นเพราะเจ้าหน้าที่ชั้นสูงของไทยไม่ซื่อสัตย์ หรือที่เรียกว่า "คอร์รัปชัน" และเนื่องจากการเจรจาเป็นหน้าที่ของกลุ่มพระยาพระคลังและกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งมีอิทธิพลมากที่สุด ในราชสำนักและทางด้านการค้ากับต่างประเทศ เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทำให้การเจรจาครั้งนั้นล้มเหลว ผลการเจรจาเกี่ยวกับด้านการค้า คือตกลงว่า "จะไม่มี การขึ้นภาษีจากที่เป็นอยู่ และเจ้าหน้าที่ไทยจะให้ความสะดวกในด้านการค้าแก่พ่อค้าอังกฤษ"³

1. Crawford, Embassy to Siam,

.pp. 589 - 90

2. Ibid, pp. 309 - 455

3. Crawford, The Crawford Papers, p. 61, "an engagement that the duties shall not be raised beyond present amount, and that the officers of government shall aid and assist British merchants in their commercial transactions"

ในปลายปี พ.ศ. 2366 สงครามพม่าและอังกฤษเกิดขึ้น เพราะพม่าในรัชกาล พระเจ้าจัตยาธิเบศร์ยกทัพไปตีเมืองกะแซ ซึ่งอ่อนน้อมต่ออังกฤษ จึงเกิดขัดใจกัน อังกฤษ จึงตีร่างกุ้งได้ใน พ.ศ. 2367 แต่คงเห็นว่าการรบพม่าคงกินเวลานานและเนื่องจาก อังกฤษไม่คุ้นเคยกับภูมิประเทศทั้งขาดพาหนะและเสบียงอาหาร จึงชวนไทยซึ่งเป็นอริ เกากับพมามาช่วยรบ ทางเจ้าเมืองเกาะหมากได้ให้นายร้อยโท เจมส์ โลว์ (James Low) ถือหนังสือมายังพระยานครฯ (น้อย) ขอให้รวบรวมเรือลำเลียงส่งไปช่วย กองทัพอังกฤษและเตือนมาเรื่อง เมืองไทรบุรี¹ (เกี่ยวกับเรื่องเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี ไม่ต้องส่งต้นไม้เงินทองมากรุงเทพฯ เปลี่ยนเป็นเงินช่วยเหลือ ปีละ 2,000 เหรียญ) ที่ให้ ร้อยโท เจมส์ โลว์ มาช่วยคงเป็นเพราะเห็นว่ารู้ภาษาไทย ประสงค์จะให้มาชี้แจง เกลี่ยกล่อม เพราะตามคำสั่งเจ้าเมืองบักกลามัวว่า ไม่ให้สัญญากับไทยว่าอังกฤษจะให้ อะไรตอบแทนแน่นอน²

ทางพระยานครฯ ไม่ยอมมาพบร้อยโท โลว์ ที่เมืองตรัง เพียงแต่ให้บุตร³ มารับหนังสือ แล้วรับฟังถ้อยคำไปบอกตน ร้อยโท โลว์ รอคอยอยู่ที่เมืองตรังกว่าเดือน ไม่ได้พบ จึงเขียนหนังสือถึงเสนาบดีในกรุงเทพฯ มอบให้เมืองนครฯ ส่งเข้ามาฉบับหนึ่ง แล้วก็กลับไป กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า ที่เจ้าพระยานครฯ ไม่ยอมมาพบร้อยโท โลว์ เพราะคาดว่าคงมารบกวนเรื่องเมืองไทรบุรี ส่วนตัวพระยานครฯ อยากทราบแต่เรื่องเมืองพม่า จึงให้บุตรไปฟัง เมื่อทราบแล้วคงเห็นเป็นราชการสำคัญ จึงรีบมีใบบอกมากรุงเทพฯ⁴

ทางเมืองสิงคโปร์เอง ครอเฟ็ดมีหนังสือเข้ามาปี พ.ศ. 2367 ปลาย รัชกาลที่ 2 เห็นจะเข้ามาพร้อม ๆ กับใบบอก เจ้าพระยานครฯ แต่ต่างกันตรงที่-

1. ดำรงราชานุภาพ สันตติยกรมพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล ที่ 2 เล่ม 2 หน้า 677
2. Ibid
3. Ibid หน้า 678
4. พระเสนาบดี (น้อยเมือง) เป็นบุตรคนใหญ่ ต่อมาเป็นเจ้าพระยามหาศิริธรรมใน รัชกาลที่ 4

เจ้าเมืองเกาะหมาก อ้างเอาเป็นเหตุเร่งให้ไทยคืนเมืองให้ปะแงร์น จึงเกิดความสงสัยว่าจะเป็นอุบายของอังกฤษ บอกมาให้ไทยรบพม่าด้วยความประสงค์อย่างอื่น เจ้าพระยาพระคลัง จึงมีหนังสือตอบคrown เปิดว่าจะนำความขึ้นกราบบังคมทูล แต่มีทันตกลลง เป็นยติว่าไทยจะทำอย่างไรในสงครามครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยยกทราบประจักษ์แล้ว เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 8 แรม 11 ค่ำ ปีวอก พ.ศ. 2367

เมื่อเปลี่ยนรัชกาลจากสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่ากำลังดำเนินอยู่และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ทางบริษัทอังกฤษให้ความสนใจกับประเทศสยามมากกว่าที่เคยเป็นมา โดยเฉพาะในปีต่อมา (พ.ศ. 2368) อังกฤษกำลังรุกรับหน้าในพม่าอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นการยืนยันความคิดเห็นของcrowเปิด¹ เกี่ยวกับการทหารของประเทศในแหลมอินโดจีน ทางไทยเอง ทางรัฐบาลอินเดียของอังกฤษก็ได้แนะนำมายังเบอร์นี ซึ่งเป็นทูตเดินทางมาเจรจาในปี พ.ศ. 2368 ว่า แม้ว่าทางรัฐบาลอินเดีย ต้องการให้เราประกาศสงครามกับพม่า แต่ต้องไม่มีการประสานงานร่วมกันระหว่างกองทัพทั้งสองฝ่าย²

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงแนพระทัยว่าอังกฤษรบกับพม่าแล้ว แต่เรื่องอังกฤษชวนไทยรบกับพม่านั้น ทรงระแวงว่า อังกฤษจะประสงค์เอาไทยไปใช้ ยิ่งกว่าจะชวนไทยให้ไปรบแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ทำให้มีพระราชประสงค์ที่จะรบกับพม่าโดยลำพัง แต่อย่างไรก็ดีไทยก็ตกลงกับอังกฤษ ยินยอมที่จะรบกับพม่าร่วมกันครั้งนี้ เพราะประสงค์ที่จะตัดทอนกำลังพม่าให้น้อยลง มิให้พม่ามีโอกาสไปก่อกวน

1. Crawford, The Crawford Papers, p. 45

"Their own military character is extremely low The Siamese are necessary a cowardly and a timid people"

2. Mills, British Malaya, p. 137

เขตแดนอังกฤษได้ อันเป็นประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย¹ ดังนั้น
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชดำรัสจะตีเมือง
เมาะตะมะ โปรดให้พระยารัตนจักร (สมิงสวดเบา) ยกไปตีพม่าทาง
มะริดและทวาย แต่ในระหว่างนั้นไทยและอังกฤษเกิดเรื่องขัดใจกัน
หลายประการ คือ

ประการที่หนึ่ง เรื่องเมืองไทรบุรี ซึ่งเดิมพระยาไทรบุรี
(สุลต่าน अबดุลลาห์ โมกกรมปะ) ทำสัญญาให้อังกฤษเช่าปีนัง ตกลงกันว่า
อังกฤษจะซื้อของจากเมืองไทรบุรีโดยไม่ต้องเสียภาษีอากร แต่เมื่อทางเรา
ได้เมืองไทรบุรีแล้ว เราก็เก็บภาษีอากรกับอังกฤษตามธรรมเนียมดังเดิม
ซึ่งเป็นเหตุให้ทางรัฐบาลอินเดียของอังกฤษมีความคิดว่าจะยกเมืองทวาย
มะริด ตะนาวศรีให้แก่ไทย เพื่อแลกกับคำสัญญาที่จะให้สุลต่านไทรบุรีได้
กลับคืนมาครองไทรบุรี และการทำสนธิสัญญาทางการค้าใหม่² ทางข้าหลวง
ใหญ่แห่งอินเดีย แต่แรกไม่มีความต้องการจะรักษาดินแดนที่จะได้จากการรบ
กับพม่า และคิดว่าทางไทยยินดีจะได้ไว้ เพราะเคยเป็นเมืองท่าสำคัญทาง
ด้านตะวันตกมาก่อน เหมาะที่จะจัดตั้งสถานีการค้าขึ้น และอีกประการ ทาง
แม่ทัพไทยพระยาชุมพร ซึ่งได้รับทองตราให้รบพม่าในเขตเมืองมะริด
ตะนาวศรี ไปกวาดต้อนผู้คนและเก็บกวาดทรัพย์สิน อันเป็นวิธีการรบของทหาร-
ไทย ซึ่งทางอังกฤษเห็นว่าป่าเถื่อน และเกรงว่าถ้ายกดินแดนที่ได้จากพม่า
ให้แก่ไทย ทางไทยคงจะทารุณกับชาวพื้นเมือง ซึ่งเป็นศัตรูเก่าของตน³

1. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระยาฯ ไทรยรบพม่า หน้า 694

2. Mills, op.cit., p.137

3. ~~Id.~~, p. 138

นอกจากนี้อังกฤษยังมาเกลี้ยกล่อมเจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรีย) จะให้ไปเป็นเจ้าเมืองหงสาวดี

ประการที่สอง การที่อังกฤษจะมาขอกองทัพไปรบกับพม่า นั้น เวลาทำสงครามอังกฤษกลับใช้ให้ไทยเป็นพนักงานแบกหามสัมภาระ โดยอ้างกับเราว่าวิธีการรบของอังกฤษและไทยแตกต่างกัน

ประการที่สาม เกี่ยวกับเรื่อง เมือง เประและสลังงอ เจ้าเมืองทั้งสองคือ พระยาสลังงอ และพระยาเประเกิดวิวาทกัน พระยาสลังงอให้กองทัพมายึดด่านปากน้ำเมืองเประ ตลอดจนยึดเอาต้นไม้เงินทอง เครื่องราชบรรณาการ ซึ่งพระยาเประให้คนคุมมากรุงเทพฯ พระยาเประจึงบอกมายังพระนครนครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครฯ จึงให้เตรียมกองทัพเรือ จะยกลงไปตีเมืองสลังงอ ชาวเลื่องลือไปยังเมืองปิ่นจัว เจ้าพระยานครฯ ต้องการแยกกองทัพไปตีปิ่นจัว จับเอาตัวเจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงรัน) ก่อน แล้วจึงยกไปตีสลังงอ ขณะนั้นทางปิ่นจัวมีเจ้าเมืองคนใหม่ คือนายโร เบิต ฟูลเลอร์ตัน (Robert Fullerton) อันมีนโยบายแตกต่างกับบรรดาเจ้าเมืองเกาะหมากคนก่อน ๆ ซึ่งโอนอ่อนยอมรับว่า รัฐมะลายูเป็นประเทศราชของเรา แต่สำหรับฟูลเลอร์ตันแล้ว หลักการของเขาจะต้องการขยายอำนาจ อิทธิพลของอังกฤษทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองเหนือรัฐมะลายู¹ เจ้าเมืองปิ่นจัวยืนยันว่า ไทยควรจะถูกเลิกข้ออ้างสิทธิเป็นเจ้าเหนือหัวเหนือรัฐมะลายูทุกรัฐที่อยู่ใต้จากปัตตานีและไทรบุรีลงไป เพื่อ "ความสงบและสันติภาพในอนาคตของคาบสมุทรมะลายู"² ในระหว่างเหตุการณ์เมืองเประและสลังงอนั้น ฟูลเลอร์ตันซึ่งไม่ต้องการให้ไทยเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทระหว่างเประและสลังงอ ได้ส่งเรือปืนไปปากแม่น้ำตรัง ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2368 ผลที่เกิดขึ้นคือ กองทัพเรือของเมืองนครเก้อร์ธรรมราช

1. Vella, Siam Under Rama III, 1824 - 1851, p. 63

2. Mills, op. cit. , " indispensable to the future peace and tranquillity of the Malay Peninsula "

ต้องมียกเลิกไป จากเหตุการณ์นี้เอง เบอร์นีซึ่งเคยรู้จักคุ้นเคยกับเจ้าพระยาานครฯ (น้อย) มาก่อน รับอาสาไปกับพลเสอร์ตันจะมาเจรจากับเจ้าพระยาานครฯ ณ เมืองไทรบุรี โดยพลเสอร์ตันมีจดหมายมาถึงเจ้านครฯ ว่า หวังว่าเจ้าพระยาานครฯ คงจะยินดีเจรจากับเบอร์นีในปัญหาต่าง ๆ ซึ่งทางเจ้าพระยาานครฯ ก็ตอบไวยินดีที่จะพบกับเบอร์นีที่ตรง เพื่อมิตรภาพของทั้งสองประเทศจะได้ดำรงอยู่สืบไป¹ อย่างไรก็ตามพลเสอร์ตันยังระแวงเจ้าพระยาานครฯ อยู่ว่า จะแอบโจมตีป็นนังเงา² เบอร์นีไว้รับรองกับเมืองนครฯ ว่าจะไปว่ากล่าวให้สลังงอลอยทัพออกไปจากเประ แต่ขอให้พระยาานครฯ เลิกเตรียมกองทัพอันนั้นอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดและจะเสียมิตรกัน ทางเจ้าพระยาานครฯ ก็เห็นชอบด้วย และได้ทำสัญญาเรียกว่า "สนธิสัญญาเบื้องต้น" (Preliminary - Treaty) เมื่อ 31 กรกฎาคม 2368 ดังปรากฏในหนังสือของวินสเต็ดที่ว่า "ใน พ.ศ. 2368 สนธิสัญญาซึ่งร่างขึ้นระหว่างเบอร์นีและเจ้าพระยาานครฯ มีใจความข้อแรกคือ ไทยจะไม่โจมตีหรือยึดเอาเประ และสลังงอเป็นเมืองขึ้น ข้อที่สองอังกฤษจะไม่ยึดครองเประ แต่จะป้องกันสลังงอมิให้มารบกวนความสงบสุขของเประ และข้อที่สาม การที่เประจะส่งต้นไม้เงินทองมายังกรุงเทพฯ นั้นขึ้นอยู่กับสลังงอเประ"³ เป็นการขจัด หรือถ้าจะใช้ศัพท์สมัยใหม่คือ เป็นการเช็ค (check) อิทธิพลของไทยที่จะแผ่ขยายลงไปในรัฐมลายูตอนใต้ไทรบุรีลงไป

1. Burney The Burney Papers Vol. II, pt. I, p.59

2. Ibid, p. 96

3. Winstedt, A History of Malaya: p. 198

จากกรณีเกี่ยวกับสงครามพม่าและความเข้าใจผิดซึ่งเกิดขึ้น รัฐบาลอังกฤษ
 ในอินเดียจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องส่งทูตมาเจรจากับทางกรุงเทพฯ ดังนั้นในปลายปี
 พ.ศ. 2368 ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียจึงให้นายร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี¹
 เป็นทูตเชิญอักษรสาส์นมาเพื่อเจรจากับไทย ซึ่งทำสนธิสัญญาให้เป็นหลักฐานต่อไป² เบอร์นี
 สามารถพูดไทยได้ และมีความรู้ทางการเมืองและภูมิศาสตร์ของแหลมมลายู และเ
 เดินทางไปเจรจาความเมืองที่ไทรบุรีและนครคีรีธรรมราชบ่อยครั้ง ลอร์ดแอมเฮิร์สต์
 (Amherst) ข้าหลวงใหญ่จึงคิดว่าเหมาะสมที่สุดที่จะเป็นทูตมาครั้งนี้ โดยมีจุด
 ประสงค์ถึงเขพบว่า ใ้พยายามรักษาไมตรีกับไทย และขอกล่าวถึงไทยไปช่วยทำสงครามกับ
 พม่า ชักชวนไทยทำสัญญาค้าขาย และเจรจากับไทยเกี่ยวกับไทรบุรีและหัวเมืองมลายู
 เบอร์นีหรือตามที่คนไทยเรียกว่า นายหันแตร์ บารนี เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ในเดือน
 พฤศจิกายน พ.ศ. 2368 ตามรายงานของเขากล่าวว่า เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ นั้น
 ทางฝ่ายเรากำลังเตรียมการป้องกันบริเวณป้อมปากน้ำ เพื่อต่อสู้กับอังกฤษ ทางเบอร์นี
 ต้องชี้แจงอยู่เป็นนานว่าต้องการเป็นมิตร มิใช่ศัตรู ตามข่าวลือ³ เบอร์นีเองวางตัว
 อย่างที่นายเวลล่าเขียนไว้ว่า "กระทำตัวเป็นคนโอนอ่อนผ่อนตามและประจบประแจง"⁴

-
1. อุดมสมบัติ, หลวง, ล.ด., หน้า 228
 2. Mills, op. cit. p. 142
 3. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระยา ล.ด. หน้า 728
 4. Vella, op. cit., p. 117

ตลอดเวลา 3 เดือนครึ่งที่ผ่านมา และรายงานผลของสงครามให้ฝ่ายไทยรู้ทุกกระแยะ ทั้งนี้เพื่อให้ฝ่ายไทยคลายความระแวงอังกฤษ ความเป็นจริงทางฝ่ายไทยเองก็รู้สึกตกใจที่เห็นพม่าซึ่ง เราเห็นว่า เป็นมหาอำนาจรองจากประเทศจีน¹ ต้องพ่ายแพ้แก่อังกฤษอย่างรวดเร็วเช่นนั้น² ท่าทีของฝ่ายไทย ตามที่ครอเฟิดได้เขียนส่งไปบ่งว่า "เท่าที่ข้าพเจ้าสามารถจะพิจารณาได้ ความกะตือรือร้น ทางฝ่ายรัฐบาลไทย แสดงให้เห็นว่าทางรัฐบาลไทย พยายามที่จะหลีกเลี่ยงการขัดแย้งกับฝ่ายเรา"³ เบอร์นีสื่อโอกาสจากความกลัวของเสนาบดีไทยในครั้งนี้ขู่เอาสิ่งที่เขาต้องการ เช่นในด้านการเรียกร้องเอาชาวพม่าที่ถูกกวาดต้อนจากเมืองมะริดและทวาย และทางฝ่ายไทยได้สัญญาว่าจะปล่อย แต่ยังคงอยู่อย่างยังตรวจำนวนไม่ครบถ้วน เบอร์นีสแสดงท่าทีว่า เท่ากับเป็นการไม่ให้เกียรติแก่ทูตของบริษัทอังกฤษฯ และเขาก็จะเดินทางกลับทันที⁴ เกี่ยวกับการสงครามระหว่างพม่าและอังกฤษ หน้าทีของเบอร์นีสคือ ดอยกันไม่ให้ฝ่ายกองทัพไทยเข้ายุ่งเกี่ยวกับอาณาบริเวณตอนใต้ของพม่า แต่ต้องการให้ฝ่ายไทยส่งทหารและช้างม้าเป็นจำนวนมาก เข้าช่วยเหลือด้านตอนเหนือของพม่าและยังแสดงท่าทีว่าไทยจะได้รับดินแดนตอบแทน⁵ แต่ทางฝ่ายไทยเองไม่ต้องการเข้าร่วมสงครามกับอังกฤษ กลัวว่า

1. Ibid, p. II6

2. Burney, The Burney Papers, Vol. II , pt. I, p.3, John Gilles to Crawford, Jan. to June 1911

3. Ibid, Vol. III, Pt.I, p.1 " ... and as far as I am enabled to judge the utmost anxiety seem to be evinced on the part of the Siamese Government to avoid all collision with us

4. Burney, op. cit. , p. 81 " I should think it my duty to quiet Siam"

5. Vella, op. cit., pp.II8 - II9

การเข้าร่วมสงครามด้วยกันจะนำไปสู่ความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน และอาจจะเป็นอันตรายต่อสัมพันธภาพระหว่างสองประเทศ¹ อย่างไรก็ตาม ทางคณะเสนาบดีเจ้าเป็นต้องแสดงท่าทีว่ายินดีจะเข้าร่วมสงคราม โดยตอบเสียงโวยว่า ได้ส่งกองทัพจากเชียงใหม่ให้ไปรณรงค์² เบอร์นีเองก็รู้ดีอยู่ว่าทางไทยตอบเพื่อประวิงเวลา "ทางราชสำนักไม่มีความประสงค์จะเข้าร่วมช่วยเหลือนฝ่ายเราจนกระทั่งจะสายเกินการหรือจนกระทั่งเรายึดได้กรุงอมรปุระ"³

เกี่ยวกับเรื่องดินแดนที่อังกฤษยึดได้จากพม่าและจะให้เราตอบแทน เราได้แสดงท่าทีว่าต้องการมณฑลเมาะตะมะทั้งมณฑล⁴ ซึ่งเบอร์นีได้ใช้เป็นข้อต่อรองแลกกับเสรีภาพทางการค้าของพ่อค้าอังกฤษในประเทศไทย และการคืนไท่ยกให้แก่ปะแงร์น ซึ่งทางไทยเองก็รู้ทันอังกฤษดี พระยาพิพัฒน์ผู้ช่วยเสนาบดีคลังได้ตอบแก่เบอร์นีว่าเราไม่ต้องการดินแดน เพราะกลัวจะถูกเรียกร้องตอบแทนในสิ่งที่ไม่สามารถให้ได้⁵ เบอร์นีได้สรุปรายงานส่งไปยังปิ่นว่า ทางสยามไม่ต้องการเข้าร่วมรบเลย เพียงแต่รอโอกาสให้สงครามเสร็จจะได้กวาดต้อนผู้คน⁶

ในการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาตอนแรก พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่โปรดการจะทำหนังสือสัญญา พระองค์
ตรัสบอกคณะเสนาบดีว่า "จะโปรดแต่เป็นทางไมตรีเหมือนอย่างเมืองญวน"⁷

¹ มีหลายกรณีที่ทหารไทยมีเรื่องราวกับฝ่ายอังกฤษ แต่ทางฝ่ายไทยพยายามรักษาไมตรีโดยลงโทษนายทหารที่ทำผิด ดู Burney, *loc.cit.*, p.2 "Another person, Phia Champon Governor of a Province of that name has some time since been brought to British and put in Irons, for some insult offered to a party of the English"

² *Ibid.*, p.81

^{*} เราไม่ได้เข้าร่วมสงครามอีกเลย หลังจากเรียกทหารกลับมาร่วมพิธีถวายพระเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

³ *Ibid.*, and that the court has no intention of taking any step in our support, until it will be too late Until capture of Umer-apoora"

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, p.112

⁶ *Ibid.*, pp.157 - 158

⁷ ฎีกาตรวจคดี เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 หน้า 31

แต่กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ เจ้าพระยาพระคลังและเจ้าพระยา
นครฯ(น้อย) ได้กราบทูลว่า อังกฤษมาขอทำสัญญาถึง 2 ครั้งแล้ว ถ้าครั้งนี้ไทยไม่ยอม
ตกลงทำสัญญา อาจทำให้เสียมิตรต่อกัน ทั้งนี้เพราะอาณาเขตของอังกฤษในพม่ามาติดต่อกับ
ไทย ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงตกลงพระทัยดำเนินการเจรจากับ
เบอร์นีต่อไป ข้อเสนอที่ทางเบอร์นียื่นต่อไทยที่สำคัญ คือ เกี่ยวกับการพาณิชย์ ตามบันทึก
ที่เบอร์นีเสนอต่อคณะเสนาบดี ในวันที่ 31 กุมภาพันธ์ 2469¹ ได้อ้างว่าเรือและสินค้า
ของไทยที่ได้เข้ามาเทียบท่าเมืองสิงคโปร์ มะละกา และปีนังไม่ต้องเสียภาษีไม่ว่าชนิดใด
และพ่อค้าก็มีเสรีในการซื้อขายอย่างเต็มที่ ดังนั้นทางอังกฤษขอเพียงแต่ว่า ให้ทางไทยกำหนด
อัตราภาษีที่แน่นอน และขอให้ มีเสรีภาพในด้านการค้า * ข้อเสนอของเบอร์นีที่ยื่นมาให้
เสนาบดีพิจารณาพอแยกได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

ประการแรก เมื่อเรือสินค้าอังกฤษเทียบท่า ** ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยขึ้นไป
ตรวจดูสินค้าลูกเรือ ~~ลูกเรือ~~ ผู้โดยสาร และอาวุธ ถ้ามีสินค้าใดไม่อยู่ในบัญชีอนุญาตให้
ฝ่ายไทยรับสินค้าได้

1. Burney op. cit., p. 169 - 175

* ลักษณะการค้าที่ทางไทยติดต่อกับต่างประเทศที่อังกฤษไม่พอใจมาก คือเรื่อง
พระคลังสินค้าใช้อำนาจสิทธิขาด ในการซื้อสินค้าก่อนพ่อค้าเอกชน ถ้าพ่อค้าชาวต่างประเทศ
ไม่ยอมขายก็ต้องเสียเวลาเทียบท่าอยู่เป็นเดือน ๆ ซึ่งในที่สุดก็จำต้องยอมขายให้แก่เจ้าหน้าที่
ไทยในราคาที่กำหนด และในด้านการขายสินค้าเช่นกัน ทางเจ้าหน้าที่ไทยจะเพิ่มภาษีกับราคา
สินค้าและขายแพงกว่าราคาท้องตลาด เช่น น้ำตาล ราคาท้องตลาดขาย ๒ - ๓ บาทต่อหาบ
(Picul) ทางพระคลังสินค้าจะขายให้พ่อค้าชาวต่างประเทศ 10 - 11 บาทตามแต่จำนวน
น้ำตาลในท้องตลาด

** ส่วนใหญ่เป็น เรือมาจากสุรัต บางทีก็มาจากประเทศอังกฤษ

ประการที่สอง ให้กำหนดอัตราภาษีแน่นอนตามความลึกของกราบเรือ (อัตราปากเรือ) โดยเสียเพียงอย่างเดียว (รวมค่าทอดสมอ ค่าท่า เงินเก็บภาษีและภาษีขาออก) โดยเบอรันเสนอราคามา วาละ 1,500. บาท

ประการที่สาม ให้ลดอัตราปากเรือลงตามความเหมาะสมตามแต่จำนวนครั้งที่เรือสินค้านั้น ๆ ได้เข้าเทียบท่ากรุงเทพฯ ในหนึ่งปี

ประการที่สี่ ให้พ่อค้าอังกฤษมีเสรีภาพในการซื้อ การขาย อย่างไรก็ตาม ถ้าเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยมีความต้องการสินค้าใด ทางพ่อค้าอังกฤษจะให้ราคาเป็นพิเศษกว่าผู้อื่น

ประการที่ห้า เมื่อเรือสินค้าเข้าปากน้ำ ให้เจ้าหน้าที่ไทยเก็บเพียงกระสุนปืน และดินปืนแต่อย่าริบปืนใหญ่ประจำเรือ เพราะเป็นการไม่จำเป็นสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย และเป็นการเสียเกียรติตามที่ชาวยุโรปถือกัน

ประการที่หก ให้เรือพ่อค้าอังกฤษมีสิทธิค้าขายทุกแห่งในราชอาณาจักรสยาม

สุดท้ายเบอรันยังทวงบุญคุณกับไทยว่า ปัจจุบันอังกฤษได้อยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสม มีส่วนช่วยป้องกันมิให้พม่า เข้ามายึดดินแดนสุวรรณภูมิ และทำลายความสงบในส่วนต่าง ๆ ของราชอาณาจักรไทย

ต่อมาเบอรันได้ยื่นข้อเสนอให้ไทยพิจารณา 3 ข้อเกี่ยวกับทางหัวเมืองมลายู คือ

1. เรื่องเกี่ยวกับรัฐเประและสลังงอ ซึ่งเป็นรัฐที่อังกฤษได้ต่อจากฮอลันดา อังกฤษขอให้ไทยอย่าเกี่ยวข้องกับ 2 รัฐนี้
2. อังกฤษต้องการให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) กลับคืนไปอยู่บ้านเมืองตามเดิม และขอให้ไทยปล่อยบรรดาครอบครัวชาวเมืองไทรบุรีและดอนกองทัพอพยอกจากเมืองไทรบุรี ทางอังกฤษสัญญาว่า จะไม่ยึดเมืองไทรบุรีและจะบังคับให้เจ้าพระยาไทรบุรีส่งต้นไม้เงินทองให้ไทยและเงิน 4,000 เหรียญ โดยผ่านทางเจ้าพระยาานครฯ (น้อย)

3. อังกฤษต้องการให้ไทยสัญญาว่าจะไม่ครอบครองเมืองกลันตันและ
ตรังกานู แต่อังกฤษก็ไม่ขัดขวาง ถ้าหากเจ้าเมืองของรัฐทั้งสองจะส่งต้นไม้เงินทอง
ให้ไทย

ไทยพิจารณาข้อเสนอต่าง ๆ คือกรณีเมืองสลังงอ ทางฝ่ายเสนาบดี
มิได้แสดงความต้องการไว้เป็นประเทศราชแต่อย่างใด เพียงแต่โต้แย้งว่า การที่ไทย
ยกทัพไปปราบปราม เพราะสลังงอไปยึดปากน้ำเประ ซึ่งเราถือว่าเป็นประเทศราช
ของเรา * อย่างไรก็ตามก็เกี่ยวข้องกับเรื่องเมืองเประ ตามข้อความในสนธิสัญญา ข้อ 14**
ก็ให้พระยาเประครองเมืองตามเดิม ถ้าหากพระยาเประต้องการถวายต้นไม้เงินทอง
แก่กรุงเทพฯ อังกฤษจะไม่ห้ามปราม เจ้าพระยาานครฯ (น้อย) อาจให้คนไทย แยก
หรือจูงลงไปเมืองเประ หรือทางฝ่ายเประจะใช้ศัตรีตะวันตกมารคนฝ่ายเมืองเประ
ไปหาเจ้าพระยาานครฯ ได้เช่นกัน อังกฤษและไทยจะร่วมมือในการไม่รุกรานเประ¹
สำหรับสลังงอ ทางไทยสัญญาว่าจะไม่ "ไปและรบกวน โจมตีหรือเข้าแทรกแซง"²

* เนื่องจากเประต้องการอาศัยไทยคุ้มครอง จึงส่งต้นไม้เงินทอง
มากรุงเทพฯ เพราะฉะนั้นเมื่อใด เประรู้สึกถึงความคุ้มครองจากสยามไม่จำเป็น
(เฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าอังกฤษเข้าสนับสนุน) ย่อมจะตัดจากไทย

** สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับสนธิสัญญา เบอร์นีให้ดูได้ที่ภาคผนวก

1. Henry Burney, op. cit. Vol.III p. 394 - 395

2. Ibid. " go and molest, attack or disturb,"

ซึ่งทางอังกฤษขอให้สัญญาเช่นกัน และให้คำมั่นว่าจะป้องกันไม่ให้สลั่งงอไปโจมตีเประ*

เกี่ยวกับเมืองป็นังและไทรบุรี ได้ปรากฏอยู่ในข้อ 13 ของสนธิสัญญา ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นชัยชนะของฝ่ายไทย เพราะอังกฤษต้องยอมรับรับรองสิทธิอันถูกต้องของไทยเหนือเมืองไทรบุรีอย่างเป็นทางการ ไทยสัญญาว่าเจ้าพระยาานครฯ(น้อย) จะกลับออกไป และจะปล่อยบรรดาครอบครัวข้าทาส ข้าของพระยาไทรบุรี(ปะแงรัน) ให้กลับกันไปอยู่ตามเดิม อังกฤษสัญญากับไทยว่า ไม่ต้องการจะเอาเมืองไทรบุรี และจะไม่รบกวนเมืองไทรบุรี สำหรับกรณีปะแงรันซึ่งเราระวางว่า อังกฤษจะสนับสนุนให้ใช้ป็นังเป็นฐานก่อการร้ายวุ่นวายในไทรบุรี ทางอังกฤษสัญญาว่าจะดูแลไม่ให้เจ้าพระยาไทรบุรีและบ่าวไพร่ไปก่อเหตุวุ่นวายในอาณาเขตเมืองไทรบุรีและเมืองใกล้เคียง อังกฤษจะไม่อนุญาตให้เจ้าพระยาไทรบุรีไปอยู่ป็นัง ไทรบุรี เประ สลั่งงอ หรือ หม่า ถ้าอังกฤษยอมเช่นนั้น ไทยจะเรียกเก็บภาษีตามเดิม** (ตามข้อความตอนต้นของข้อ 13 ไทยยอมให้อังกฤษไปมาค้าขายในไทรบุรีโดยไม่เก็บภาษีใด ๆ แต่จะเก็บจังกอบตามสมควร)

* ดุลสัญญา Preliminary Treaty

* * สุลต่านปะแงรัน สุลต่ายอังกฤษส่งไปอยู่ที่มะละกา พิจารณาแล้วการที่เบอร์นี ยอมรับสิทธิอันถูกต้องของไทยเหนือไทรบุรี แม้จะขัดกับผู้ว่าราชการเมืองป็นัง (พลเลอดัน) แต่ทางอินเดียดูจะพอใจ เพราะฉะนั้นดูท่าทีแล้วอังกฤษคงต้องการให้ไทรบุรีเป็นรัฐกันชน (buffer state) ระหว่างประเทศสยามและดินแดนในครอบครองของอังกฤษ

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับเมืองกลันตัน ตรังกานุ อันมีปรากฏอยู่ใน
สนธิสัญญา ข้อ 12 นายมิลล์ถือว่าเป็นผลงานชั้นยอดของเบอร์นีในการที่ใช้ข้อความ
กำกวมตีความได้สองนัย¹ รัฐทั้งสองส่งต้นไม้เงินทอง (Bunga Mas) มายังกรุงเทพฯ
แต่ก็พยายามที่จะยืนยันความเป็นอิสระของตนเท่าที่จะทำได้ ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษ
ที่ 15 ได้มีการพยายามของสุลต่านของทั้งสองรัฐ ที่จะหาความสัมพันธ์จากบริษัทอังกฤษ
แต่เนื่องจากบริษัทอังกฤษระยะนั้นถือนโยบายไม่แทรกแซงในคาบสมุทรมลายูอยู่

(non - intervention) และอีกประการหนึ่ง การค้าของบริษัทในสองรัฐมีความสำคัญ
น้อย² สำหรับเบอร์นีเองถือว่า การส่งต้นไม้เงินทองเป็นเพียงการแสดงความเกรงกลัว
และนับถือเพื่อกันมิให้ทางสยามส่งกองทัพไปรุกราน เพราะฉะนั้นในทัศนะของเขา ทั้งสอง
รัฐยังคงความอธิปไตยและเอกราชอยู่ อย่างไรก็ตาม ข้อความในสนธิสัญญามีว่า *"*Siam
shall not go and obstruct or interrupt commerce in the states of Tringano and
Calantan,*" English merchants and subjects shall have trade and intercourse in
future with the same facility and freedom as they have heretofore had: and
the English shall not go and molest, attack or disturb those states upon any
pretence whatever."

1. Mills, *op.cit.*, p. 150

2. *Ibid*, "..... and with whom British trade was unimportant."

* เพื่อความสมบูรณ์ของภาษา จึงรักษาไว้ซึ่งภาษาอังกฤษ อันสามารถ
ตีความได้หลายแง่ ในตัวสนธิสัญญาฉบับภาษาไทยมีอยู่ว่า " เมืองไทยไม่ไปขัดขวาง
ทางการค้าขาย การเมืองตรังกานุ เมืองกลันตัน ให้ลูกค้ พวกอังกฤษได้ไปมาค้าขายโดย
คื่องสะดวกข้างหน้าเหมือนแต่ก่อน อังกฤษไม่ไปเขียดเบียนรบกวน เมืองตรังกานุ
หรือเมืองกลันตันด้วยการสิ่งใด"

พิจารณาจากข้อความในสัญญา บริษัทอังกฤษฯ มีสิทธิจะเข้ายับยั้งการแสดงท่าทีคุกคาม โดยกำลังเกรงทั้งสอง ในแง่ที่ว่า ในการรุกรานหรือแทรกแซงโดยกำลังฝ่ายไทย ย่อม เป็นการขัดขวางหรือเป็นอุปสรรคต่อการค้าในตรังกานูและกลันตัน ข้อที่ฝ่ายอังกฤษจะถูกมัดมือไว้ คือการห้ามมิให้ทางอังกฤษเข้าไปรุกรานทั้งสองรัฐไม่ว่าด้วยข้ออ้างใด ๆ

ในด้านเกี่ยวกับการพาณิชย์** กล่าวโดยย่อ พ่อค้าอังกฤษจะเสียแค่ ปากเรือวาละ 1,700 บาท สำหรับเรือที่บรรทุกสินค้า เรือไม่มีสินค้าเสียเพียง 1,500 บาท และได้เสรีภาพทางการค้า

* การทำสัญญาทางไมตรีและการค้าครั้งนี้ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ สัญญาค้างนี้ เป็นสัญญาที่อังกฤษทำกับไทยเป็นครั้งแรก และเป็นสัญญาที่เสมอภาค ฝ่ายใดได้ประโยชน์ อย่างไร อีกฝ่ายหนึ่งก็ได้ประโยชน์เช่นกัน และมีข้อความสัญญาเกี่ยวกับทางไมตรีและการ รักษาซึ่งความเป็นมิตรให้ดำรงอยู่ระหว่างอังกฤษและไทย เช่น การจะไม่ล่วงละเมิด รุกล้ำอาณาเขตของคู่สัญญา การตกลงที่จะเจรจาข้อขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้น สำหรับ เบอร์นีเอง พยายามที่จะหลีกเลี่ยงที่จะมีความสัมพันธ์ติดต่อย่างใกล้ชิดกับรัฐบาลสยาม เขาได้เขียนไว้ในบันทึกว่า การที่จะมีสถานกงสุลในประเทศไทย "ภายใน 6 เดือน ก็จะมีโอกาสที่จะทำให้ทั้งสองประเทศทำสงครามกัน"¹

** รายละเอียดดูที่ภาคผนวก ก

- I. Burney, op. cit., pt.I, p.II2 - II4, "without the chance of bringing on a war between the two nations in the course of six months "

ความสำเร็จในการทูลสัจพจน์ครั้งนี้ ประสบความสำเร็จเนื่องจาก
ตัวทูตเองที่พยายามทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่ชั้นสูงของฝ่ายไทย และพยายาม
ใช้ภาษาไทยในการเจรจา¹ เช่น ครั้งหนึ่ง เขาได้พยายามฟังพระยาศรีพัฒน์อธิบาย
ความหมายของคำว่า ไม่เอา และไม่ต้องการ และเขายังมีทัศนคติกับคนไทยมาก ว่า
ทุกคนที่เคยเข้ามาเจรจา "เขายกย่องมากกว่าวิจารณ์ ผิดกับนักการทูตอื่นๆ (กรณี
ที่เขาเข้ามาในสยาม)"¹ จะเห็นได้ว่าก่อนที่จะเขาจะ เดินทางออกจากประเทศสยาม เขา
มีโอกาสนั่งเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นเกียรติยศซึ่งไม่เคย
มีทูตคนใดเคยได้รับพระราชทานนับแต่พุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา² นอกเหนือจาก
ความสามารถของตัวทูตเองแล้ว และเราจะไม่พูดถึงความกล้าของรัฐบาลไทยว่า
ถ้าไม่ยอมเจรจาทำสัญญากับอังกฤษครั้งนี้อาจจะนำไปสู่ผลร้ายดังที่เกิดขึ้นกับพม่า บุคคล
ฝ่ายไทยอีกท่านที่ควรได้รับการยกย่องคือ กรมหมื่นสุนทรราช ซึ่งดำรงตำแหน่ง เป็น
หัวหน้าคณะ เสนาบดีในการเจรจาครั้งนี้ ตามถ้อยคำที่เบอร์นีเขียนไว้ "พระองค์ได้
แสดงให้เห็นบ่อยครั้งว่าสามารถจะมองเห็นและเข้าใจอย่างซาบซึ้งถึงความเที่ยงตรง
และยุติธรรมของข้อเสนอกับข้าพเจ้า เสนอไป ในขณะที่ผู้อื่นไม่สามารถเข้าใจได้ และ
เมื่อใดที่การเจรจาเริ่มจะไม่เป็นไปตามระเบียบ พระองค์จะ เขาดำเนินการให้ทุกคน
มองเห็นเหตุผลและ เงียบ"³

1. Vella, *op. cit.*, p. 121 "He praised more, and criticized less, than any other western diplomat who came to Siam....."

2. Ibid

3. Ibid, citing Burney, *op. cit.*, p. 237 "He repeatedly saw and acknowledged the fairness and justice of the proposition made by me, when no other Siamese in the room could apprehend it; and whenever the discussion was becoming irritating, he strove restore all parties to reason and quiet,"

หนังสือสัญญาฉบับหนึ่งให้เจ้าพระยาบวรฯ นำไปเก็บไว้ที่เมืองไทยบุรี ส่วนอีกฉบับหนึ่ง เบอร์นี้นำไปเก็บไว้ที่เบงกอล นอกจากสนธิสัญญาระหว่างไทยอังกฤษแล้ว ยังมีข้อตกลงซึ่งปรากฏในจดหมายเหตุอีก คือไทยยอมให้อังกฤษเข้าปีนังและฝั่งตรงกันข้ามด้านที่เรียกว่า โปรวินส์ เวลเลสลี (Province Wellesley) โดยให้เจ้าพระยาบวรฯ ทำหนังสือสัญญากำหนดเขตแดนทางด้านฝั่งนั้นกับเจ้าเมืองปีนังด้วย¹ เมื่อเบอร์นีตกลงเรื่องสัญญา เป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงเดินทางกลับเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม ปีเดียวกัน

ด้านบริษัทอังกฤษมุ่งหวังว่า ทางรัฐบาลสยามจะรักษาตามสัญญาที่ได้ลงสัตยาบันกันไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เกี่ยวกับนโยบายทางด้านการพาณิชย์ ทางไทยจะได้เปลี่ยนนโยบายเป็นเสรีนิยมอย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ ยังคงใช้อิทธิพลประกอบการค้าส่วนพระองค์และส่วนบุคคลอยู่ ส่วนด้านการผูกขาดซื้อขายของพระคลังสินค้า ทางไทยก็เปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการประมูลภาษี² อย่างไรก็ตามถึงแม้พหุคา อังกฤษ ซึ่งมีสัญญาค้าขายจะร้องทุกข์ไปยังรัฐบาลของตนว่า ไทยละเมิดสัญญาโดยทางอ้อม แต่ทางรัฐบาลอังกฤษประจำอินเดียยังพยายามหลีกเลี่ยงการจะมีเรื่องโต้แย้งเกี่ยวกับการละเมิดสัญญานี้ แต่ภายในช่วงปี พ.ศ. 2373 อันเป็นสมัยที่ลอร์ด ปาล์ม เมอสตัน (Lord Palmerston) เป็นเสนาบดีว่าการต่างประเทศ ประเทศอังกฤษนโยบายของอังกฤษของรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับประเทศทางตะวันออกก็เปลี่ยนไปในทางแข็งกร้าว ซึ่งเราอาจจะเปรียบเทียบได้จากนโยบายของอังกฤษในจีนกรณี

1. อุดมสมบัติ หลวง. จดหมายหลวงอุดมสมบัติ หน้า 24 - 25

2. Vella, op. cit. pp. 127 - 128

สงครามจีน/ ความกดดันจากการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมในยุโรปและการแก่งแย่ง
ออกทะเล เพื่อแย่งตลาดค้าขายและอาณานิคมของประเทศต่าง ๆ ในยุโรป
ทำให้อังกฤษต้องรักษาอิทธิพลทางการค้าและการเมือง หรือพูดอีกอย่างคือ
จะต้องรับแก้ไขปัญหาทางการค้าในไทย โดยส่งทูตมาเจรจาโดยสันติ และถ้า
ทางรัฐบาลไทยไม่ยอมแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำไว้ในแต่ครั้ง เบอร์เน็ เข้ามาทางรัฐบาล
อังกฤษก็พร้อมที่จะใช้มาตรการเด็ดขาดถ้าจำเป็น¹ ขณะเดียวกันช่วงเวลาที่ทูต
จะเข้ามาเจรจาแก้ไขสนธิสัญญา เป็นช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงพระชรามาก และมีข้อขึ้นเคื่องคนอังกฤษที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
กบคิดเอาผิดซึ่งเป็นของต้องห้ามตามสนธิสัญญา ปี พ.ศ. 2369 เข้ามาลักลอบซื้อขาย
กัน และทำที่ดูถูกคนไทยโดยเฉพาะนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter)
ซึ่งมาตั้งบ้านเรือนค้าขายในเมืองไทยจนได้บรรดาศักดิ์เป็นหลวง บังอาจพุดจา
ดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ² มีข่าวลือในกรุงเทพฯ ว่าหลังจากอังกฤษจัดการกับ
ประเทศจีนเรียบร้อยแล้วจนมีรากฐานแน่นหนามั่นคง ประเทศไทยก็จะเป็นเป้าหมาย
ต่อมา³ ซึ่งทำให้ทางไทยระมัดระวังในการติดต่อเจรจากับต่างประเทศมากขึ้น

I. Nicholas Tarling, "Siam and Sir James Brooke," The Journal of the Siam Society, Palmerston to Brooke, Vol. XLVIII pt.2 p.48 (citing) p.o.69/I

" ในการเจรจาเพื่อขอทำสนธิสัญญา ท่านจะต้องระมัดระวังมิให้เกิดข้อวิวาท หรือทำ
ให้การเจรจามีเป็นไปในทางที่เหมาะสม อันอาจจะทำให้ฐานะของเราในประเทศสยาม
หรือในแคว้นเลวไปยิ่งกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ หรือซึ่งอาจเป็นการบับบังคับให้รัฐบาลของ
สมเด็จพระราชินีนาถจำเป็นต้องใช้มาตรการบังคับ เพื่อที่จะได้แก้ไขสนธิสัญญา"

2. Vell, op. cit. p. 128 และขจร สุกพานิช, "วิกฤตการณ์สยามเมื่อร้อย
ยี่สิบห้าปีก่อน," ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก หน้า 224

3. Ibid, p. 130

ความกตัญญูนี้จะเห็นได้จากสมุดบันทึกของทูตว่า "..... จึงในวันที่ 22 คณะทูต
ก็ลงเรือไทยหลายลำเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ ที่ปากลัด ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า
ฝ่ายไทยได้เตรียมการต้อนรับเราอย่าง เป็นศัตรูทีเดียว กล่าวคือ มีไข้เหล็ก
ซึ่งขวางแม่น้ำไว้และทั้งสองฝั่ง ทั้งที่นี้และที่ปากน้ำ มีป้อมปราการสร้างขึ้นไว้
เป็นอันมาก ในป้อมเหล่านั้นก็มีปืนใหญ่ประจำอยู่อย่างน้อยก็ 200 กระบอก พร้อม
ทั้งทหารอีกหลายพันคน¹

คณะทูตอังกฤษที่เดินทางเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาการค้าชาว
ฉบับใหม่กับรัฐบาลไทยในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2393 ประกอบด้วยเซอร์
เจมส์ บรูค (ไทยเรียก เฮลล์บรูช) เลปนเซอร์เซนต์อนเป็นอุปทูต ตรีกูต
มิสเตอร์แกรนด์ และมีทหาร 24 นาย คนไทย 500 คน นายไพร่ 37 คน
รวม 565 คน สำหรับตัวบรูคเองมีทัศนคติที่ดีต่อไทย เขาเขียนถึงเพื่อนของเขา
ว่า "..... และเป็นประเทศอันประเสริฐ จะเป็นรองก็แต่ประเทศจีน"² เขา
มีความตั้งใจแต่แรก ที่จะใช้ความอดทนระยะเวลาในการเจรจา ความจริงใจ
ซึ่งเขาคิดว่าจะช่วยให้การเดินทางมาเจรจาครั้งนี้สำเร็จ³ คณะทูตขึ้นมาถึง
พระนครในวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2393 ตรงกับวันศุกร์ เดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ
ปีจอ โทศก แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงตัดสินพระทัยไว้แล้วในเรื่อง
จะยินยอมแก้ไขสนธิสัญญาหรือไม่ แต่วันที่ 19 สิงหาคม กระแสพระราชดำริให้

1. ขจร สุธพานิช ล.ด. หน้า 146

2. Templer, "Sir James Brooke to Templer" 12th Jan. 1850, The Private Letters of Sir James Brooke pp.299 - 300, "and it is a noble country, second only to China."

3. Ibid

ให้พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาจพิราพรมนตรี ๑๑ ขอรับสั่งว่า ความเรื่องนี้ให้
 เสนาบดีปรึกษาหารือกัน¹ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) กราบบังคมทูล
 ว่า "เขาเข้ามาโดยทางไมตรีจะขอลดค่าธรรมเนียม จะขอแล้ว เห็นจะขอมาก
 ลักหนอย ครั้งนี้จะไมลดให้เสียทางไมตรีไป ถาลดลงไปแล้วต่อไป
 ข้างหน้า ถึงมาตรว่าจะมีกำปั่นเข้ามาค้าขาย ก็เห็นจะไม่มากขึ้นสักทีล้านักหนา"²
 พระนั่งเกล้าฯ ดำรัสว่ายังไม่ทรงเห็นด้วย จะทรงพระราชดำรัสดูก่อน ถาลดให้
 จะมีคุณอย่างไรจะมีโทษอย่างไร ถ้าไมลดให้จะมีคุณอย่างไร จะมีโทษอย่างไร³
 ส่วนพระราชวงศ์ ขุนนางผู้ใหญ่ในที่ประชุม เช่น กรมขุนเดชอดิศร์ พระยาศรีพิพัฒน์
 พระยาพิพัฒน์โกษา เป็นต้น ไม่เห็นชอบที่จะลดอัตราค่าธรรมเนียมปากเรือ⁴ ถึง
 ให้เชิญกระแสพระราชดำริลงไปปรึกษา เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ พระยา
 อุทัยธรรมราชา ที่สมุทปราการ⁵ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้
 เสนาบดีประชุมปรึกษากันโดยปรองดองอย่าถือทิชฐีมานะอันจะทำให้เสียราชการ
 และตรัสเป็นทานองไม่เชื่อถือว่า เซอร์ เจมส์ บรูค เป็นทูตมาจากสมเด็จพระราชินี
 แห่งอังกฤษโดยแท้จริง "เจ้าวิลาดก็เป็นผู้หนึ่ง จะคิดราชการให้เขามาพูดว่า
 หาเหตุผลวิวาทกันเพียงนี้ได้เจียวหรือ หรือจะเป็นแต่ขุนนางเขาปรึกษาหารือ
 พร้อมกันให้เขามา หรืออาจเป็นการของเซอร์ เจมส์ บรูค รับรู้ระลึกลำ
 เขามาพูดจะขูเล่นตามสบายใจ"⁶ ๐

กระแสพระราชดำริ

-
1. ทูตฝรั่งเศสมีรัตนโกสินทร์ "ประชุมพงศาวดาร ภาควัฒน์ 62 เล่ม 35"
 หน้า 95
 2. ด. หน้า 96
 3. ด.
 4. ด.
 5. ด. หน้า 97 - 98
 6. ด. หน้า 98 - 99

ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 20 สิงหาคม ความว่า " ให้เซอร์ บรูค กลับออกไปหาตัว
กะบัตันบารนี เข้ามาถอนหนังสือสัญญาเดิมเสีย เราจึงจะยอมทำหนังสือสัญญา (ใหม่)
ถ้าบอกว่ากะบัตันบารนีตายเสียแล้ว ให้แซมส์บรูกกลับไปหาเจ้าเมืองบังกล่า ๆ ที่อยู่
ในบังคับเมืองวิลาศ ให้เจ้าเมืองมังกาลามีหนังสือแต่งตั้งคนเข้ามาถอนหนังสือสัญญา
เดิมเสียก่อน เราจึงจะยอมทำหนังสือสัญญาตามคำแซมส์บรูก"¹ ประการสำคัญที่
จะเป็นอุปสรรคในการเจรจาครั้งนี้คือ ทางกระทรวงต่างประเทศอังกฤษมิได้
ตอบพระราชสาส์นของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ซึ่งทูตจะได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่บรูคกลับคิดไปว่า "การไม่มีพระราชสาส์น
อาจจะเป็นการขัดต่อการเจรจา และทำให้ฐานะของข้าพเจ้าดูสำคัญและสูงส่ง
(คล้ายกับว่าบรูคเป็นคนสำคัญ จนรัฐบาลอังกฤษไว้วางใจให้มาเจรจาโดยไม่
จำเป็นจะต้องมีพระราชสาส์นอันเปรียบเสมือนจดหมายเบิกตัวมาด้วย) ซึ่งจำเป็น
ในการเจรจากับประเทศทางอินโดจีนเหล่านี้"²

การเจรจาระหว่างบรูคกับเจ้าพระยาพระคลัง ในวันที่ 16 สิงหาคม
บรูคได้บันทึกไว้ดังนี้ " (ข้าพเจ้าได้ถูกถามว่า) ตัวข้าพเจ้ารู้หรือไม่ว่ามีสนธิสัญญา
ระหว่างประเทศสยามและบริษัทอินเดียตะวันออกอยู่แล้ว จะมีสนธิสัญญาถึงสองฉบับ
ได้อย่างไร การมายกเลิกสัญญาที่ทำกับบริษัทฯ เป็นจุดหมายของตัวข้าพเจ้าหรือ
บริษัทไม่มีอำนาจสิทธิขาดที่จะเจรจาทำสนธิสัญญาหรือ อะไรคือขัดแตกต่าง

1. องค์การค่าของครูสภา ทูตฝรั่งเศสมิตรตนโกสินทร, ล.ด. หน้า 101

2. Nicholas Tarling, op.cit., p.48. "....turned to
advantage, and aid me in maintaining the high and firm position
which it is necessary to take with Indo-Chinese nations."

ระหว่างสนธิสัญญาที่ทำกับบริษัทและที่ทำกับสมเด็จพระราชินีนาถ องค์สมเด็จพระราชินีนาถและบริษัทๆ เป็นคน ๆ เดียวกันหรือไม่การทำสนธิสัญญากับบุคคลหนึ่ง (บริษัท) มิใช่เหมือนกับทำกับอีกคน (สมเด็จพระราชินีนาถ) หนึ่งหรือสำหรับปัญหาเหล่านี้ข้าพเจ้าได้ตอบไปว่า ข้าพเจ้าทราบดีว่ามีสนธิสัญญานั้น ๆ อยู่ว่าควรมีสถิติสัญญาสองฉบับ ว่าบริษัทมีสิทธิเต็มที่จะมาทำสัญญาโดยได้รับมอบหมายอำนาจนั้นมาจากสมเด็จพระราชินีนาถว่าข้อแตกต่างระหว่างสนธิสัญญาทำกับพระราชาธิราชและสนธิสัญญากำกับบริษัทอยู่กันอย่างแรก เป็นสนธิสัญญาโดยตรงทำกับพระราชาธิราช และอย่างหลังเป็นสนธิสัญญาโดยอ้อมทำกับบริษัทซึ่งมีอำนาจในการเจรจาตกลงมาจากพระราชาธิราชว่าสมเด็จพระราชินีนาถไม่เหมือนบริษัท, แต่บริษัทเปรียบประหนึ่งสมเด็จพระราชาธิราช ผู้หนึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกผู้หนึ่งได้มีอำนาจรองลงมาจากพระเจ้าแผ่นดินปัจจุบันเป็นที่ตระหนักว่า ผู้ทรงอำนาจทั้งสองควรจะได้ทำสนธิสัญญา"¹

I. Tarling, op.cit., pp. 51 - 52

" Was I aware (it was asked) that there was a Treaty between Siam and the East India Company How could there be two treaties Was my object to annul the Company's treaty ? Had not a Company a right to make a treaty? What was a difference between a treaty with a Company and a treaty with the Queen ? Were the Queen and the Company one and the same ? Was not a treaty made with one the same as if made with another ? To these questions I replied that I was aware of the existence of the Treaty - That there could be two Treaties - That the Company had a full right to make a treaty having been empowered by the Queen to do so - That the difference between a treaty with the Queen and a Treaty with a Company was that first was a direct Treaty made with the Queen and the other an indirect Treaty made with the Company which held its authority under the Queen - That the Queen was not the same as the Company, but the Company was the same as the Queen.-The one being the sovereign - the other holding its power under the sovereign. It was now proposed that the two sovereigns should make a treaty,"

ข้อความสนทนาระหว่างเฮมส์ บรูกกับเจ้าพระยาพระคลังในประชุม-
พงศาวดารมีว่า" อังกฤษกับกรุงเทพฯ เป็นไมตรีกันมาแต่ปัจจุ-
จุลศักราชฝรั่ง 1826 ^{๒๕} กะปิดต้นบารมี เข้ามาทำหนังสือสัญญาทาง
ค้าขาย คำสัญญาที่ยังอยู่ ทำไมความอันนี้เจ้าวิลาสไม่ทราบหรือ
เซอร์ เจมส์ บรูก ตอบว่า ความอันนี้ เจ้าวิลาสก็รู้อยู่ แต่เป็นของกำบัง
เจ้าพระยาพระคลังจึงตอบว่า กรุงเทพฯ ไม่เข้าใจในดังนั้น เข้าใจว่าทำไมต.
กับชาติอังกฤษ
เซอร์ เจมส์ บรูก จึงว่า ชอบอยู่ ความซึ่งไมตรีกันนั้นเจ้าวิลาสก็ทราบ
แต่อุปมากำบัง (เหมือนเมืองนคร) เมืองวิลาสอุปมาเหมือนหนึ่งกรุงเทพฯ
เจ้าวิลาสว่ากรุงเทพฯ เป็นพระมหากษัตริย์ จะทำไมตรให้สนิท กษัตริย์เป็น
ไมตรีกันจึงจะสมควร
เจ้าพระยาพระคลังจึงตอบว่า เซอร์ เจมส์ บรูก ว่า สมควรเป็นผู้มีสติปัญญา
เข้ามาพูดจากางพระราชไมตรีแล้ว"

1. องค์การคำของคุรุสภา "ทูตฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์" ส.ด. หน้า ๘๔-๘๕

อย่างไรก็ตาม การที่บรมิได้มีพระราชสาส์นมาด้วยมีผลเสียสองประการ คือ
 ประการแรก เป็นการผิดประเพณีของราชทูตที่มาเจรจาความเมือง ซึ่งราชสำนักไทย
 ถือเป็นราชประเพณีมาช้านาน¹ จะเห็นได้จากความล้มเหลวของบัลเลต์เดียร์
 ทูตอเมริกันที่เข้ามาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาก่อนบรมิเพียง 4 เดือน ก็เป็นเพราะ
 การขาดพิธีรีตองทางการทูตซึ่งคนไทยถือเป็นเรื่องสำคัญ ประการที่สอง เป็นข้ออ้าง
 ที่ทางไทยจะใช้หลักเถียง ไม่ยอมเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาด้วย เพราะพิจารณาดูแ่
 การเมืองแล้ว ทางไทยเห็นอันตรายจากการเปิดประเทศให้ชาติตะวันตกมาค้าขาย
 เด่นชัดขึ้น เพราะตัวอย่างจากประเทศจีน ถ้าเรามีสนธิสัญญาที่เปิดให้มีการค้า
 อย่างเสรี เต็มที่ในประเทศไทย และอนุญาตให้ชาวอังกฤษมาตั้งถิ่นฐานในกรุงสยาม
 ได้ ก็จะทำให้มีคนยุโรปในประเทศไทยมากขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดข้อขัดแย้งยุ่งยากใน
 ภายหลัง² และอีกประการ การมีสนธิสัญญาจะเป็นข้ออ้างให้ชาวยุโรปใช้ในการ
 รุกรานประเทศ โดยอ้างว่าฝ่ายเราละเมิดสัญญาระหว่างที่อยู่ในกรุงเทพฯ บรมิ
 พยายามวางท่าทางให้สง่าผ่าเผยเป็นราชทูต แม่ว่าบางครั้งจะดูแปลกอยู่บ้าง แต่สำหรับ

1.

Walter F. Vella, *op. cit.*, p. 132

2.

องค์การการค้าของครุสภา ล.ด. หน้า 103 "เราจะเห็นว่าแต่เห็นแต่
 เข้ามายู่คนเดียวเท่านั้น ก็ยังอาจพูดจาเหลือเกิน ถ้าอังกฤษจะเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพฯ
 มากแล้ว จะเที่ยวไปอยู่ในขอบเขตขัณฑสีมาแห่งใด ๆ ก็จะมีวาทะเลาะวิวาทยุ่งเหยิง
 ทบตีกัน ฝ่ายอังกฤษหรือฝ่ายไทยล้มตายลงฝ่ายหนึ่งก็จะเป็นความใหญ่ขึ้น เห็นการดังนี้
 ก็จะให้อังกฤษเข้ามาอยู่มากนักไม่ได้ บ้านเมืองจะอยู่ไม่เป็นสุข ทั้งจะทำให้ทางไมตรี
 มัวหมองไป ความข้อนี้ขอเสียที่เกิดขึ้น เราจะยอมให้ไม่ได้"

นายเซนต์ ยอห์นเห็นว่าเป็นการรักษาเกียรติของคนอังกฤษ เช่นครั้งหนึ่งไปยังโบสถ์ แห่งหนึ่ง เกิดฝนตก ใคร ๆ พากันหลบฝน แต่ "เซอร์" เจมส์ ยังคงก้าวเดินอย่างช้า ๆ และมีสง่า.... ประหนึ่งว่าฝนที่กระหน่ำอยู่นั้นมิได้เกิดขึ้น หลังจากนั้นท่านได้ตำหนิพวกเราก่อนที่พากันทำตัวเป็นท้อบಾಯไม่มีเกียรติต่อหน้าสายตาของคนตะวันออกจำนวนมาก"¹ ระหว่างการติดต่อเจรจากับเจ้าหน้าที่ชั้นสูงของไทย บรูคบันทึกว่าแต่แรกดูมีมิตรจิตดี แต่ต่อมาที่ท่าเปลี่ยนเป็นเย็นชาและไม่ไว้วางใจ² ต่อมาเขาได้ตัดสินใจยื่นหนังสือไปพระคลัง เป็นจดหมาย 3 ฉบับ พร้อมทั้งร่างสัญญาขอเสนอแก้ไขสนธิสัญญาโดยทั่วไป คือ ขอยกความมาตรา 6 และ 10 สำหรับมาตรา 7 และ 9 ขอเปลี่ยนแปลง (สนธิสัญญา ปี 2369) คือตามมาตรา 7 เจ้าหน้าที่ไทยมีสิทธิที่จะไม่อนุญาต หรืออนุญาตให้คนอังกฤษอยู่ในประเทศ ขอเปลี่ยนให้เป็นคนอังกฤษ มีสิทธิอยู่อาศัยในประเทศสยาม มีสิทธิเช่าหรือซื้อที่ดินเป็นที่อยู่อาศัยหรือทำการค้า

I. Spencer St. John, The Life of Sir James Brooke, p.224, "Sir James continued at his slow dignified pace.... as if no pelting shower was coming down. He afterwards reproved us for having completely forgotten our dignity before a crowd of orientals."

2. Sir James Brooke" Enclosure 18 : Sir James Brooke's Journal of the mission to Siam, Papers Respecting Siam, p.35". a marked change occurred in the conduct of the Siamese officer towards the mission, their friendly behaviour was succeeded by coldness and distrust," p. 35

และสำหรับเป็นที่พึงค้ำด้วย ส่วนมาตรา 9 นั้นมีว่า เมื่อพ่อค้านำเรือเข้ามาจะต้อง
แจ้งให้เจ้าเมืองกรมการทราบก่อน แต่บุคคลขอเปลี่ยนเป็นพ่อค้าจะเข้ามาค้าหรือไม่ค้า
สุดแต่ตัวเขาจะเห็นชอบ อันหมายถึงว่าต่อไปสำหรับการค้าขายของชาวอังกฤษใน
สยาม จะไม่มีข้อบังคับใด ๆ มาเป็นเครื่องถ่วงทาลาย อันเป็นคดีแบบเสรีนิยม
นอกเหนือจากนี้บุคคลเสนอให้ฝ่ายไทย ให้สิทธิแก่พ่อค้าอังกฤษตามข้อบังคับ "ชาติ
ได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่ง" (Most - favoured - nation clause)

ชาวอังกฤษจะต้องได้รับสิทธิภาพที่จะประกอบพิธีทางศาสนาของตนจะมีกงสุลหรือ
ผู้อำนวยการใหญ่เกี่ยวกับการค้าประจำตามเมืองที่สำคัญ ๆ ถ้าคิดว่าจำเป็นต้อง
มีและจะมีอำนาจร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย ที่จะตัดสินคดีระหว่างคนอังกฤษและ
คนไทย ส่วนข้อความในสัญญาเบอรันท์มิได้มีการแก้ไขก็ให้คงไว้ รวมทั้งหลักการ

วิธี โพรซิด์ (Reciprocity) คือทำนองฝ่ายใดได้รับประโยชน์อย่างใดก็ให้อีก
ฝ่ายหนึ่งได้รับประโยชน์เช่นกันนั้นให้คงไว้¹ และอนุสัญญาการค้าเกี่ยวกับการลดค่า
ปากเรือเป็น 500 บาท การค้าขายให้ปล่อยเสรี ไม่มีราคากำหนดแน่นอนเอาไว้
และให้รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีอำนาจผูกขาดสินค้า 7 ชนิด ตั้งภาษี
ได้ตามใจชอบ อันมี น้ำมัน ปืน ลูกปืน ดินปืน กะทะเหล็ก เหล็กกล้า สุธา ไม้สัก
แต่ให้ชาวเบลอ ก้าวสารเปิดเป็นสินค้าออก* ฝ่ายคณะเสนาบดีได้ร่างตอบไป ซึ่ง

I. หอสมุดพระวชิรญาณ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1212 จดหมายเหตุเซอร์
เจมส์ บรูค เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษ เล่มที่ 12 ตอน
1 และเลขที่ 187 (เล่มที่ 12 เป็นของอังกฤษ)

* สำหรับชาวเบลอ ก้าวสาร ตามประเพณีฝ่ายไทย จะต้องมิให้ประชาชน
พอกันอย่างน้อย 3 ปี จึงจะส่งออก เนื่องด้วยกลัวถูกผูกขมิ้นหรือสงคราม ประชาชนจะไม่
มีข้าวกิน

บรูคได้บันทึกไว้ว่า เป็นการปฏิเสธโดยสิ้นเชิง¹ ทว่าทักของฝ่ายไทยเกี่ยวกับการมาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาทางการค้าครั้งนี้พอจะสรุปได้จากบันทึกของเสนาบดีว่า" พุดจาแต่ความชอบใจดังนี้..... จะมาลบล้างเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีนครใหม่ อันตั้งไว้ได้หลายร้อยปีมาแล้ว ให้พื้นเพอันแปร.... ตั้งแต่เราเป็นขุนนางทำราชการ..... มาได้ 70 ปีก็มี หกลิบห้าปีก็มี สี่สิบปีก็มี ยี่สิบปีเศษก็มี จะได้เคยพบเคยเห็นผู้ใดมาเจรจาความบ้านเมืองประดุจดังครูบาอาจารย์มาสั่งสอนบังคับบัญชาเหมือน น้ำท่วมป่าท่วมทุ่ง เช่นนั้นหาไม่มี ผัวแต่ ตั้งใจหลงคิดว่ากล่าวจัดแจงในการค้าขายจะให้ลูกค้านิชเกิดผลประโยชน์เพลิดเพลนไป ไม่คิดปรานีกับเราทั้งหลายเจ้าของบ้านเจ้าของเมืองเลย²

ซึ่งถ้าจะพิจารณาโดยความเป็นธรรมจะเห็นว่า ข้อเสนอของบรูค บางเรื่องไม่จำเป็น เช่นเกี่ยวกับศาสนา เพราะประเทศไทยไม่เคยกดขี่ศาสนาอื่น ๆ ไต่ มิชชันนารี-อเมริกันก็มีมาอยู่ บางคนก็รับราชการแม้ครั้งบรูคมา ผู้แปลภาษาไทยในคู่มือคำสันตอเป็นภาษาอังกฤษ ก็เป็นนักบวชอเมริกัน ชื่อ จอห์น เทเลอร์ ไฮน์ส (Rev. John Taylor Jones) ซึ่งเราเรียกว่าหมอยอน³ บางเรื่องก็ดูเป็นการอวดดี

1. Tarling, op.cit., p.54

2. หอสมุดพระวชิรญาณ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1312 ล.ด. เล่ม 4 เลขที่ 12/ญ.4

3. ขจร สุขพานิช ล.ด. หน้า 157

เช่นการจะให้กงสุลมีอำนาจร่วมในการตัดสินคดีคนอังกฤษที่มีคดีกับคนไทยใน
ประเทศไทยนั้น ผู้ที่จะมาฟังพระบรมโหรินสมภารก็ควรที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย
ของประเทศไทย

เมื่อbruch เห็นเจรจาไม่สำเร็จก็เดินทางกลับสิงคโปร์ และร้องเรียน
ไปยังลอร์ด ปาเมอร์สตัน เป็นรายงานฉบับที่ 68 ข้อ และเอกสารประกอบรายงาน
อีก 46 เอกสาร ข้อความส่วนใหญ่ นอกเหนือจะฟ้องว่า การเดินทางมาเจรจากับ
ทูตครั้งนี้ถูกดูหมิ่น เพราะไม่ได้มีโอกาสดูเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ยังมีข้อความให้ฝ่ายอังกฤษจัดการขึ้นเดดขาดกับประเทศไทย อย่างไรก็ตาม
ทางกระทรวงการต่างประเทศได้มีคำสั่งลงมายังbruch ในปีต่อมาว่า ไม่เห็นชอบ
ที่จะใช้กำลังหักโหมกับรัฐบาลสยามขณะนี้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเดินทางมาของ
เซอร์ เอมส์ บรูก ครึ่งนี้จะไม่ประสบความสำเร็จด้านการทูต แต่ในด้านการเมือง
ระหว่างประเทศ เขาได้มีโอกาสดูถึงภาวะตึงเครียดในแผ่นดินสยาม ในขณะที่
พระนั่งเกล้าทรงพระประชวร และมีข้อขัดแย้งกับคณะเสนาบดีเกี่ยวกับผู้ที่ขึ้น
ครองราชย์สมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป * ดูbruch จะมีความเชื่อว่า เจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์
นโยบายของรัฐบาลจะเปลี่ยนไปจากเดิม" ไม่มีที่ใดที่จะเหมาะสมต่อการขยายตัว
การค้าขายมากไปกว่าประเทศสยาม ปัจจุบันไม่มีอันตรายที่อาจจะเกิดจากการ
กระทบกระทั่ง และจากบุคคลิกของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันพระอนุชาวังหน้า
หรือกษัตริย์องค์ที่ 2 และคณะเสนาบดีของพระองค์ เราจะได้ทุกสิ่งที่เราต้องการ
และเปิดให้มีการค้าโดยตรงระหว่างสองประเทศ ซึ่งจะ เป็นรองก็แต่การค้ากับ

1. Tarling, op. cit., p. 55

2. ด. หน้า 168

* คณะเสนาบดีเองแบ่งเป็น 2 กลุ่ม แต่กลุ่มที่มีอิทธิพลคือกลุ่ม
เจ้าพระยาพระคลังซึ่งสนับสนุนเจ้าฟ้ามงกุฎ

กับประเทศจีน"¹ มีคำสั่งจากกระทรวงการต่างประเทศให้บรรจุเดินทางเข้ามา
อีกครั้งในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2394 แต่หนังสือเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ แจ้งไป
ให้ทรงรองานพระราชทานเพลิงพระบรมศพเสร็จเสียก่อน ภายหลังมีเรื่องขัดแย้ง
บาดขาระหว่างครอเพิตและบรรจุ บรรจุเลยไม่ได้เดินทางเข้ามาเจรจาทางการทูต
อีกครั้งในไทยอย่างหวังเอาไว้² ถ้าจะพิจารณาดูแล้ว จะเห็นว่าความ
ล้มเหลวของเซอร์ เจมส์ บรูค นั้นมิได้เป็นความบกพร่องทางฝ่ายรัฐบาลอังกฤษ
เพราะตัวเซอร์ เจมส์ บรูค เองได้รับแต่งตั้งเป็นทางการจากรัฐบาลโดยตรง
จึงนับว่ามีฐานะเหนือกว่าเบอร์นี และบรูค มีทหารมาประดับเกียรติยศ จำนวน
มากและมีเรือมาถึง 2 ลำ มูลเหตุสำคัญที่บรูคทำการไม่สำเร็จ เกิดจากรัฐบาลไทย
ขณะนั้นคือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเสนาบดีบางท่าน เช่น
พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) ซึ่งมีผลประโยชน์จากการได้ผูกขาดภาษีสินค้า
หลายชนิดไม่ต้องการทำสัญญาใหม่กับอังกฤษ และเราก็เกรงว่าถ้ามีคนอังกฤษ
มาอยู่ในไทยมาก จะเกิดความวิวาทอันเป็นสาเหตุที่อังกฤษจะอ้างเข้าแทรกแซงได้

I. Tarling, *op.cit.*, p. 62 citing Brooke to Palmerston, 24th August 18
f.o.69/3 "There really is no finer a field for the rapid
extension of commerce than in Siam - there is now no danger of collision
and from, the character of the present king - his brother the Wang Na or Sub
King and his ministers we may gain everything we desire and open a direct
trade between the two countries second only to the trade with China,"

2. ขจร สุขพานิช ล.ด. หน้า 169 - 170

บทที่ 4

สภาพทางเศรษฐกิจ และการเมืองของไทย ก่อนทำสนธิสัญญาเบารริง

I. สภาพโดยทั่วไป

เมื่อปีจอ จุลศักราช 1212 (พ.ศ. 2393) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงประสูติมาแต่เดือน 10 (มกราคม) ตรชนกดีว่าอาการประชวรของพระองค์ครั้งนี้หนักนัก อาจจะไม่มีโอกาสทุเลา ด้วยความไม่ประมาท พระเจ้าอยู่หัวจึงให้เขียนพระรับสั่งมาอ่านในที่ประชุมเสนาบดีเกี่ยวกับผู้ที่สืบสันตติวงศ์ต่อจากพระองค์ให้บรรดาเสนาบดีและพระญาติประยูรวงศ์ปรึกษากันเอง และให้เลือกผู้เหมาะสมที่สุดขึ้นครองราชย์¹ โดยมีพระกระแสรับสั่งขอร้อง "อย่าให้ฆ่าฟันกันเสียนักเลย"² หลังจากนั้นทรงมีรับสั่งเป็นล้นพระองค์กับพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)* จางวางมหาดเล็ก ว่าพระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่คนทั่วไปในขณะนั้นเรียกว่า เจ้าฟ้าใหญ่ หรือทูลกระหม่อมฟ้าใหญ่³ เป็นผู้สมควรที่สุดที่จะขึ้นครองราชย์ต่อจากพระองค์⁴

¹ กรมศิลปากร "จดหมายเหตุ, เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-สวรรคต" ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 51 หน้า 2-5

² ด.

* เป็น เจ้าพระยาสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหมในรัชกาลที่ 4 และสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในรัชกาลที่ 5

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 ถึง Mr. and Mrs. G.W. Eddy of Waterford ฉบับที่ 3 14 ก.ค. 1848,

"The names by which the common people of Siam call me are "Thun Kramom Fa Yai and Chau Fa Yai"

⁴ กรมศิลปากร, ล.ด.

แต่เนื่องจากทรงเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลงวิธีการ
หม่อมราชวงศ์ของภิกษุสงฆ์เป็นอย่างมอญ เกรงว่าถ้าขึ้นครองราชย์ก็จะให้พระหม่อมแบบมอญ
หมดทั้งประเทศ¹ และด้วยเหตุฉะนี้ จึงทรงพระกังวลว่าถ้ามีพระราชดำริจะจงให้
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบสันตติวงศ์ต่อจากพระองค์ บรรดาพระราช-
วงศ์านุวงศ์ผู้ใหญ่และข้าราชการจะไม่พอใจ "จึงได้อนุญาตให้ตามใจคนทั้งปวง
สุดแต่จะเห็นพร้อมเพรียงกัน"² สำหรับตัวพระยาศรีสุริยวงศ์นั้น ทรงมีพระราชดำริ
ว่าต่อไปภายหน้าจะเป็นอัครมหาเสนาบดี รับผิดชอบราชการแผ่นดิน³ ด้วย "การศึก
สงครามข้างญวนข้างพม่าเห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่แต่พวกข้างฝรั่ง ไหระวังให้ดื้อยา
ให้เสียทีแก่เขาได้"⁴ เพราะว่าพระยาศรีสุริยวงศ์ตั้งแต่เป็น จมื่นวัชรนาถ เป็นที่
ยกย่องกันว่าสันทัดและเข้าใจปัญหาเกี่ยวกับการติดต่อกับตะวันตกอย่างลึกซึ้ง⁵

การขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 และปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเมื่อทรงผนวชและ
ประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศ * ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับคำสอนจารย์ แคล์เวล
(Rev. Jesse Caswell) มิชชันนารีอเมริกัน พ.ศ. 2338 เมื่อมีพระชันษา 40 พรรษา
เรียนอยู่ได้ 4-5 ปี จนสามารถอ่านเขียนและตรัสได้ ที่พระองค์สามารถศึกษาภาษา-
อังกฤษได้อย่างรวดเร็ว เห็นจะเป็นเพราะว่าทรงมีภูมิรู้ภาษาละตินเป็นปัจจัยอยู่บ้างแล้ว⁶

¹ กรมศิลปากร, ล.ด.

² ด.

³ ด.

⁴ ด.

⁵ กรมศิลปากร เรื่องทูตฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์ ประชุมพงศาวดาร

ภาคที่ 62 หน้า 97

* การที่พระนั่งเกล้าฯ ทรงย้ายเจ้าฟ้ามงกุฎ เนื่องจากมีคุณไสยความว่า
การที่คนนิยมวัดราชาธิวาสมาก เพราะต้องการสนับสนุนเจ้าฟ้ามงกุฎให้แย่งชิงราชสมบัติ
ทำให้รัชกาลที่ 3 ทรงรำคาญพระทัย จึงเชิญเสด็จโอรสครองวัดบวรนิเวศคนใกล้กับ
พระราชวังเพื่อความจะได้ระงับไปเอง ดู สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ความทรงจำ
หน้า 50-51

⁶ ศึกษาจากสังฆราช ยวง แมตติสท์ ปาลเลอกัวซ์ วัด Immaculate
Conception Church ดู ความทรงจำ หน้า 56-57

หลักฐานที่แสดงว่า ทรงสามารถใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างดี ปรากฏอยู่ว่า เมื่อครั้ง
เซอร์ เจมส์ บรูก เข้ามา หนังสือมีไปมากับไทย ใช้ภาษาอังกฤษ โดยฝ่ายไทย
อาศัยมิชชันนารีอเมริกัน ชื่อ ศาสตราจารย์ โจนส์ (Rev. J. T. Jones) และ
นายเจมส์ เฮส์ (James Hayes) ที่เรียกกันว่า "เสมียนยืม" เป็นผู้แต่ง และต้อง
ส่งไปถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจทุกฉบับ¹ ทรงสนิทสนม
คุ้นเคยกับหมื่นนัวยวรนาถ (ช่วง บุนนาค) และหมื่นราชามาตย์ (ข้า บุนนาค)
เมื่อคราวที่งานทั้งสองคิดจะบูรณะปฏิสังขรณ์วัดดอกไม้วัดบุปผาราม (วัดบุปผาราม) ซึ่งเป็นวัดร้าง²
จึงเป็นเหตุให้ พระยาศรีสุริยวงศ์ พิจารณาสันนิษฐานให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวให้ตราขสมบัตินี้³ หมอบรัดเลย์ บันทึกไว้ในวันที่ 18 มีนาคม 2394 ว่า
"กลุ่มที่นิยมเจ้าฟ้ามงกุฎดูเหมือนว่าจะ เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุด...วันนั้นข้าว่า
พระคลัง (เจ้าพระยาพระคลัง, ดิศ บุนนาค) แสดงท่าทีแข็งกร้าวเอาจริงเอาจัง...
โดยพูดว่า ท่านจะพยายามทำดีที่สุด เพื่อมิให้เกิดการหลัง เลือดขึ้นในขณะที่พระเจ้า-
อยู่หัวยังมีพระชนมอยู่ และจะป้องกันราชบัลลังก์ไว้เพื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ และถ้ามี
ใครไม่เห็นด้วย...ไม่จำเป็นจะต้องไปตกเถียงกับเจ้าฟ้าชายให้มาเถียงกับตัวท่าน
และถ้ามีใครต้องการจะใช้กำลังตัดสินก็ให้มาเจอกับท่าน"⁴

¹ กรมศิลปากร "ทูตฝรั่งสมัยรัตนโกสินทร์" ล.ด. หน้า 144

² รายละเอียดดู ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชา พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 หน้า 98-99

³ ด.

⁴ William L. Bradley, The Accession of king Mongkut" Journal of Siam Society Vol. LVII PT. I, p. 152, "The Chau Fa party seem to be by far the strongest... It is reported that the Phraklang took the bold step to day..... of Saying that he should do all he could to keep peace while the king lived; that he could see no other man should come to the throne after his death but Chau Fa Mongkut and whoever should feel disposed to dispute this point... need not dispute with that prince but with himself alone and that whoever wish to fight about this matter might fight with him".

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงตั้งเสนาบดี
 ปลอยให้ตำแหน่งว่างอยู่หลายตำแหน่ง เช่น สมุหพระกลาโหม สมุหนายก และ
 จตุสดมภ์¹ โดยอ้างว่า เพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินองคตอไปทรงเลือกตั้งได้ตาม
 พระราชอัธยาศัย² บรรดาเจ้านายทั้งทรงกรมและไม่ทรงกรมต่างหวั่นเกรงจะต้อง
 หาวามักใหญ่ไผ่สูง เช่น กรณีหม่อมไกรสร * ต้องประหารชีวิต³ เพราะเหตุดังนี้
 จึงมีข่าวว่าจะเกิดสงครามกลางเมือง⁴ ถึงกรมขุนพิพิธภูเบนทร์ ทรงพระปริวิตกถึงว่า
 เจ้าพระยาพระคลังกับพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) จะพาลหาเหตุเอาผิด เรียก
 ระดมพวกข้าในกรมเข้ามารักษาพระองค์ เจ้าพระยาพระคลังทราบความจึงปรึกษา
 กับพระยาศรีสุรียงวงศ์ รับผิดชอบแก้ไข เอาทหารบันทุกเรือขึ้นมาจากปากน้ำแล้ว
 เข้าไปทูลกรมขุนพิพิธภูเบนทร์ให้ปล่อยข้าในกรมไปเสียให้หมด กรมขุนพิพิธภูเบนทร์
 ก็ทำตาม⁵

¹ ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 4
 หน้า 33

² ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ความทรงจำ หน้า 63

* กรมหมื่นนริศรธรรมา หรือที่เรียกกันว่าหม่อมไกรสร มีความ - -
 จง เกล็ดจดซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมานาน และหาโอกาสกลั่นแกล้ง
 พระเจ้าอยู่หัวแต่ครั้งทรงผนวช เช่นหาเหตุให้ศึก พระอุปฌาย์ของพระเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลที่ 4 แกล้งใส่บาตรพระธรรมยุติกา ด้วยข้าวต้ม ไหรอนมือที่อุ้มบาตร เป็นต้น
 รายละเอียด ดู : ด. หน้า 47 และ 53

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราโชวาท
 ฉบับที่ 1 พระบรมราโชวาท ในรัชกาลที่ 5 พระราชทานแด่พระเจ้าลูกยาเธอ หน้า 7

⁴
 William L. Bradley. op. cit. p.150

⁵ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ความทรงจำ
 หน้า 64

+ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ลงไป อำนาจของแผ่นดินก็คงตกอยู่กับสกุลขุนนาง ซึ่งกุมอำนาจในราชการบ้านเมืองในขณะนั้นอยู่¹ เพราะฉะนั้น การที่พระองค์ทรงมีพระกระแสรับสั่งให้บรรดาคณะเสนาบดีประชุมคัดเลือกผู้ที่จะสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ย่อมจะทรงทราบโดยพระปรีชาญาณอยู่แล้วว่า ผู้ที่เจ้าพระยาพระคลังจะทรงเลือกคงจะเป็นใครมิได้ นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอเจ้าพระยาพระคลังได้กระแสรับสั่งดังกล่าวก็ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กราบทูลให้ทรงทราบว่าเสนาบดีปรึกษากันจะเชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ²

ครั้นถึงวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2394 เวลาตีสอง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต³ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส พระราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ได้เข้าประชุมปรึกษาเห็นพ้องตรงกันว่าควรถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์พงศ์สุพรรณวดี กรมขุนอัครราชสวดี เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตก่อนทำพิธีราชาภิเษกก็ทรงเริ่มแก้ไขขนบธรรมเนียมเก่าซึ่งเห็นว่าจะเป็นที่ดุดกุดหม่น

1 ด. หน้า 63

2 ด. หน้า 64

3 หอสมุดพระวชิรญาณ, "ขออัญเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามงกุฎขึ้นผ่านศิริราชสมบัติ", หมจดหมายเหต ร.4 จ.ศ. 1213 เลขที่ 45

* พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสกับเจ้าพระยาพระคลังว่า ถ้าจะถวายราชสมบัติแก่พระองค์ ขอให้ถวายแก่เจ้าฟ้ากรมขุนอัครราชสวดีด้วย เพราะดวงพระชะตากล้าแข็งนัก ถึงฐานจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ถวายแก่พระองค์แต่ผู้เดียว ทรงเกรงว่าจะเสด็จอยู่ได้ไม่นานเท่าใด ดู ดำรงราชานภาพ สมเด็จพระเจ้า ความทรงจำ หน้า 64

จากข่าวตะวันตกว่าป่าเถื่อน ไร้อารยธรรม ด้วยทรงพระราชดำริมาแต่ครั้ง เซอร์
 เอมส์ บรูก เข้ามาแล้วว่า ประเทศไทยจะปลอดภัยในอนาคตจะขึ้นอยู่กับนโยบายเก่า ๆ
 ที่ประเทศทางเอเซียนิยมกันอยู่ คือพยายามจำกัด กีดกันการค้าของชาวตะวันตก โดย
 หวังว่า ถ้าฝรั่งเข้าติดตะวันตกมาค้าขายไม่ได้ผลกำไรเท่าที่ควรแล้ว ก็คงจะเลิกค้าไม่
 ค้าขายยุ่งเกี่ยวอีกนั้น เป็นเรื่องล้าสมัยเสียแล้ว ตัวอย่างประเทศจีนที่ต้องถูกอังกฤษ
 ใช้กำลังบีบบังคับให้ทำสัญญากับตนใน พ.ศ. 2385 ก็มีอยู่ พระบรมราชโบายของพระองค์
 คือจะต้องรักษาบานเมืองให้อยู่อุดจากการคุกคามของตะวันตก แต่ในเมื่อประเทศไทย
 ไม่อาจหลีกเลี่ยงการติดต่อกับฝรั่งตะวันตกได้ ดังนั้น ประเทศไทยก็ต้องปรับปรุง
 ประเทศให้เจริญ ทำให้ชาวตะวันตกเห็นว่าทัดเทียมกับตน ไม่กล้าชมเหวร้างแก่ใด¹ และ
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้ทรงยึดถือนโยบายดังกล่าวตลอดมา
 ดังเช่นในปี พ.ศ. 2394 ได้ทรงมีประกาศบังคับให้ข้าราชการทุกคนสวมเสื้อเข้าเฝ้า²
 และต่อมาทรงมีประกาศอีกหลายฉบับ เพื่อควบคุมวินัยของสงฆ์ให้ประพฤติดีพรหมจรรย์
 และประพฤติดนเป็นนักเลงชั่วไปหรือสุบผีน ต้มสุรา³

✓ สภาวะทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4 นอกจากจะเป็นที่รู้จักว่า
 ข้าราชการผู้ใหญ่ที่มีอิทธิพลมากที่สุดขณะนั้น มีอยู่ 2 ท่าน คือ สมเด็จเจ้าพระยา -
 บรมมหาปฤษฎางค์ (ดิศ บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และสมเด็จเจ้าพระยา -
 บรมมหาพิชัยญาติ ผู้สำเร็จราชการพระนคร และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ แล้ว
 ผู้ที่มีอำนาจมากที่สุดในแผ่นดินเท่าเทียมกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ
 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า -
 เจ้าอยู่หัวโปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าเป็นพระมหาอุปราช แต่มีพระเกียรติยศ

¹ เฟรด ดับบลิว ริกส์ (เอกราช ฦ ฤทธาง และ อมร โสภณวิเชษฐวงศ์
 แปล) การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า หน้า 16 - 17

² ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา ส.ด. หน้า 3

³ กรมศิลปากร "ประกาศ ฉบับที่ 26, 27, 29 และ 30"
 พ.ศ. 2396, ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404 หน้า 49 - 61

เป็นอย่างพระเจ้าแผ่นดิน จึงโปรดให้แก้ไขพระเพ็ชรทางฝ่ายพระราชวังบวรฯ ให้
 สัมกับพระเกียรติยศ หลายประการ เป็นต้น "พระราชพิธีอุปราชภิเษก" ก็เรียกว่า
 "พระราชพิธีบรมราชภิเษก" พระราชวัง แทนที่จะเรียกในราชการว่า "พระราชวัง
 บวรสถานมงคล" ก็ให้เปลี่ยนนามว่า "พระบรมราชวัง" และทรงโปรดให้จารึกใน
 พระสุพรรณบัฏว่า "พระบาทสมเด็จพระปวงเรนทราเมศวร มหิศาเรศรรังสรรค์ พระ-
 ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว"¹ เพราะเหตุดังนี้จึงเป็นที่เข้าใจผิดแก่บรรดาราชทูตทั่วไปและ
 ชาวต่างประเทศในขณะนั้นว่า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชอำนาจ
 เทียบเท่ากับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงยอมมีผู้หวังพึ่งพึ่งพระองค์ และ
 หนังสือพิมพ์ฝรั่งสมัยนั้นลงข้อความเป็นที่ยกย่องพระองค์มากกว่าพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็น
 เหตุให้พระจอมเกล้าฯ โทมนัสน้อยพระทัย ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระราชทาน
 ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ว่า "ถึงที่กรุงนี้เล่าถาทั้งเมือง ด้วยกำลังทหารนี้
 ว่าใคร ๆ ถึงมีตัวก็เหมือนไม่มีตัวหมด มีแต่ท่าน (พระปิ่นเกล้าฯ) กับเจ้าฟ้าอัศราพงศ์*
 กับลูกท่าน (พระองค์เจ้ายออดยิ่งยศ : กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ ในรัชกาลที่ 5) จะเป็น
 ที่พึ่งราชทูตทั้งปวงต่อไปไม่ใช่ ถา"² และทรงพระราชดำริสกล่าวกับหนังสือพิมพ์อังกฤษ
 ลงข่าวเรื่องทูตไทยไปลอนดอน มีเรื่องราวที่ลงเกี่ยวข้องกับพระองค์ว่า "...ขุนหลวง
 วังหลวงแก่ชราคร่ำครึ ผอมโซเซเอาราชการไม่ได้ ไม่แข็งแรงใจเขลา ได้เป็น
 ขุนหลวงเพราะเป็นพี่วังหน้า ราชการแผ่นดินสิทธิ์ขาดแก่วังหน้าหมดทั้งนั้น ถึงการทำ
 สัญญาด้วยอังกฤษ ทนุบำรุงบ้านเมืองก็ดี แต่งทูตไปก็ดี เป็นความคิดวังหน้าหมด วังหลวง
 เป็นแต่อ้ออ้อ แอแอ พักพิบเฝ้าอยู่เปล่า ๆ เมื่อแขกเมืองเข้ามาหา วังหน้าต้องแอบ

¹ ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา ล.ด. หน้า 22-23

* ไอร์สในกรมพระราชวังบวรมหาดคีติพล เสพกับพระองค์เจ้า
 ดาราวดี

² หอสมุดพระวชิรญาณ ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์ และเจ้าหมื่น-
 สรรเพชญ์คดี พ.ศ. 2401 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รวมที่ 5-6, ฉบับที่ 33 หน้า 161 - 167

ข้างหลัง สอนให้พูดจึงพูดกับแขกเมืองได้ วังหน้าเป็นหนุ่มแข็งแรง ขี้น้ำมนต์* ขี้น้ำเทศ
สูงสามศอกเศษ ยิ่งป็นทุกวัน"¹ พระเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกนอพระทัยว่า พลิกนิกรของ
พระองค์มีความนิยมวังหน้ามากกว่า ว่ามีเสียงเล่าลือกันว่า พระองค์มีพระชนมายุมาก
เมื่อขึ้นครองราชย์ (47 พรรษา) แต่บัดนี้ (ปี พ.ศ. 2401) พระปิ่นเกล้ามีพระชน-
มายุแก่กว่าเมื่อครั้งพระองค์ขึ้นครองราชย์ถึง 3 พรรษา แต่ผู้คนยังว่าพระองค์ยังหนุ่ม
อยู่² พระปิ่นเกล้าฯ เสด็จไปที่ใดก็ได้ลูกสาวเจ้าบ้านผ่านเมืองและกรมการมาทักที่
แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จไปที่ใด "มันก็ว่าชรา ไม่มีใครให้
ลูกสาวเลย ต้องกลับมาแสดงรัง"³ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มักจะ
ทรงอ้างว่าประชวร ไม่อาจช่วยราชการได้** มักจะทรงหลบไปประทับอยู่ที่บ้านสี่^{***}
ด้วยเหตุฉะนี้ เหตุการณ์ระหว่างวังหลวงกับวังหน้าจึงไม่สู้จะเป็นปกติ "ด้วยเหตุว่า
วังหลวงทรงระแวงอยู่แต่เดิมแล้วว่าจะมีคนนิยมวังหน้ามาก ส่วนวังหน้าเล่าท่านจะทรง-
การอะไรมักซุ่มมากเกินไป และมีผู้เขี่ยกลางอยู่ด้วยบ้าง"⁴ อย่างไรก็ตาม เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระประชวรมากแล้ว ราว พ.ศ. 2407

* หมายถึงข้างตักน้ำมนต์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่า
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดทรงมานัก ครั้งหนึ่งทรงมาซื้อเจ้าพระยา-
สายฟ้าพาด เขาล่อข้างปลายแก้วซึ่งขึ้นระวาง เป็นปลายไฟทักกลับเวลาตักน้ำมนต์ พอข้าง
ไล่ ทรงขยับใหม่บ้าง แต่เข้าไป ดีแต่ว่าหม้ออาจควาญข้างเหนียวไว้ได้ทัน จึงไม่เป็น
อันตราย ดู ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระยาดำรง "ตำนานวังหน้า" ประชุมพงศาวดาร 7
ภาคที่ 13 หน้า 68

** สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ตรัสว่า ทรงเป็นวันโรคต้อง
เสด็จไปรักษาพระองค์ ประทับอยู่ตามหัวเมือง ดู ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรง
ล.ด. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 13 หน้า 69

1, 2 และ 3 หอสมุดพระวชิรญาณ ถึงพระยามนตรีสุริยวงศ์
และเจ้าหมื่นสรรเพชรรักดี พ.ศ. 2401 พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว รวมครั้งที่ 5-6, ฉบับที่ 33 หน้า 161-167

*** พระตำหนัก ณ เขาดอกคชศิรี จังหวัดสระบุรี

⁴ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ พระบรมราโชวาท
ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2436 หน้า 7

ได้ทรงปรับความเข้าใจกับพระเชษฐาธิราชว่า ที่ทรงตระเตรียมอาวุธและผู้คนนั้น มิได้ทรงมีจิตคิดประทศรายต่อพระเจ้าอยู่หัวแต่ประการใด แต่มีไว้เพื่อป้องกันผู้อื่น เท่านั้น¹ หลังจากนั้นแล้วความเข้าใจผิดต่าง ๆ ก็เป็นอันสิ้นไป และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีได้ทรงแต่งตั้งผู้ใดขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ด้วยทรงตั้งพระทัยอยู่แล้วว่าจะรอให้ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์สมบูรณพระชันษา ผนวชเป็นภิกษุภาวะแล้ว จะทรงมอบเวนราชสมบัติ พระราชทาน ส่วนพระองค์เองนั้นจะเสด็จออกเป็น "พระเจ้าหลวง" คอยช่วยแนะนำ กว้างับราชการ²

ก. สภาพเศรษฐกิจก่อนที่จะเจรจาทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ✓

เมื่อต้นรัชกาลที่ 4 ปี พ.ศ. 2394 ประเทศไทยมีพล เมืองประมาณ 4 - 5 ล้านคน³ อันเป็นจำนวนที่คิดว่าจะใกล้เคียงมากที่สุด เนื่องการสำรวจและ การแพทย์ของไทยขณะนั้นยังล้าหลังอยู่มาก นาน ๆ ทีก็จะเกิดโรคห่า หรืออหิวาตกโรคที่ ทำให้คนตายลงเป็นจำนวนมาก นายอินแกรมเปรียบเทียบจำนวนพล เมืองกับเนื้อที่ ประเทศไทย ได้อัตราเฉลี่ย 25 - 30 คนต่อ 1 ตารางไมล์⁴ ดังนั้น ประเทศไทย เมื่อต้นรัชกาลที่ 4 จึงมีเนื้อที่มากเกินพอสำหรับจะให้ประชาชนทำมาหากิน⁵

① พ.ศ. 2394

¹ จุลลลัมภะ/จริยนิทัศน์ พงศมณฑล/ดิฉนร ๑๑ หน้า 7-8

² ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระบรมราชา พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5 หน้า 61 - 62

³ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Pt. I, pp. 81-83

⁴ James C. Ingram Economic Change in Thailand 1850-1970 p. 7

⁵ ตามหลักฐานของนายยอห์น ครอเฟิด ว่าเกิดโรคอหิวาตรบาด ใน พ.ศ. 2363 ทำให้ผู้คนล้มตายถึง 1 ใน 5 ของจำนวนประชากรทั้งหมดของประเทศ ดู เอกสารครอเฟิด ไพรจัน เกษเมณกิจ แปล หน้า 130

(๗) พลเมืองไทยที่มีใช้ทาส เรียกว่าไพร่ ซึ่งแยกออกเป็น ไพร่หลวง ไพร่ล้ม ซึ่งอาจารย์ ขจร สุธพานิช ได้อธิบายไว้อย่างละเอียดในเรื่องนี้ ไพร่หลวง คือ พวกคนจรจัดไม่มีมูลนายสังกัด หรือ มูลนายเจ้าสังกัดมีความผิดต้องโทษถูกริบ ราชบาทว์ และในสมัยรัตนโกสินทร์ให้แปลงเลิกไพร่ของเจ้าขุนมูลนายที่สิ้นพระชนม์ และถึงแก่กรรมมาเป็นไพร่หลวง อันมีหน้าที่ต้องรับใช้ราชการถึง 3 เดือน หรือไม่ ก็เสียเงิน 18 บาทแทน ส่วนไพร่ล่มีหน้าที่รับราชการเพียงเดือนเดียว หรือจ่ายเงิน 6 บาทแทนตัว¹ เนื่องจากจำนวนพลเมืองมีน้อย จึงถือว่าคนเป็นทรัพยากรประเภท แรงงานอย่างหนึ่ง มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ การกวาดต้อนผู้คนจาก ประเทศแพ่งคราม จึงเป็นสิ่งที่ทำกันเป็นธรรมดาของบรรดาประเทศในแถบนี้ การสูญเสียคนไปเท่ากับเป็นการเสียกำลังอำนาจและรายได้ของรัฐบาลไป ซึ่ง นายครอเฟิดได้ประมาณว่า แรงงานผู้ใหญ่คนหนึ่งในเวลา 1 ปี จะเท่ากับข้าว 84 ถัง หรือเงิน 126 บาท² ในตอนปลายรัชกาลที่ 2 และต้นรัชกาลที่ 3 มีความต้องการ แรงงานเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการขยายตัวของการพาณิชย์และอุตสาหกรรม ทำให้ราคาค่าตัวทาสซึ่งเป็นแรงงานสำคัญที่สุด เพิ่มขึ้นจาก 50 บาท เป็น 150 บาท³

(๘) การค้าขายกับต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 นั้น ถือเป็น เอกสิทธิ์ของพวกเจ้าแผ่นดิน เพราะการค้ากับต่างประเทศโดยรัฐบาลทำเอง ถือเป็น รายได้สำคัญอย่างหนึ่งที่จะได้เงินมาใช้จ่ายในราชการของบ้านเมือง การค้าขายใน สมัยก่อนจึง เป็นแบบผูกขาด และอยู่ในวงจำกัด ผู้ที่จะทำการค้ากับต่างประเทศได้ก็มี แต่พระเจ้าแผ่นดิน และเจ้านายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ผู้อื่นไม่มีสิทธิ์จะทำการค้าขาย เช่นนั้นได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ โดยเหตุที่การค้าขายกับต่างประเทศถือเป็น รายได้สำคัญอย่างหนึ่งของแผ่นดินดังกล่าว พระเจ้าแผ่นดินจึงมีพระคลังสินค้าของ พระองค์เอง ของต้องห้ามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มี รังนก

¹ ขจร สุธพานิช "ภูานันดรไพร่" ประวัติศาสตร์และการเมือง
หน้า 69 - 120

² ยอห์น ครอเฟิด (ไฟโรจน์ เกษเม่นกิจ แปล) เอกสารครอเฟิด
หน้า 118

³ ด. หน้า 127

ฝาง ดีบุก พริกไทย เนื้อไม้ ผลแร่ ตะกั่ว งาช้าง และช้าง (โดยส่งไปขายทางเมืองตรัง)¹ สำหรับพวกของตองหาม บังคับขายแต่พระคลังสินค้า มีเพียงปิ่นและดินปืน สินค้าชนิดอื่น ถ้ารัฐบาลต้องการซื้อก็มีสิทธิซื้อก่อนผู้ใด² ตอนปลายรัชการที่ 2 รัฐบาลไทยเริ่มให้เสรีในด้านการค้าขายแก่ชาวต่างประเทศมากขึ้น โดยเก็บภาษีขาเข้าร้อยละ 8³

เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นี ได้เข้ามาตกลงทำหนังสือสัญญาทางไมตรีกับไทย พ.ศ. 2369 ขึ้น 14 ข้อ และอนุสัญญาเกี่ยวกับสลูกำปั่นอีก 6 ข้อ ได้กำหนดพิทักษ์การเก็บค่าปากเรือไว้ 2 อัตรา คือ ถ้าเรือกำปั่นสินค้า เก็บวาละ 1700 บาท ถ้าเรือเปล่าเข้ามา เก็บวาละ 1500 บาท โดยรวมค่าจ้างกอบ ค่าภาษีสินค้า และค่าธรรมเนียม อยู่ในอัตรานั้นเสร็จ สินค้าที่เป็นที่ต้องการของชาวต่างประเทศ⁴ คือ น้ำตาล พริกไทย ซึ่งจะขายได้ราคาดีในตลาดยุโรปและเอเชียตะวันตก ซึ่ง นายเบอร์นี ว่า "ราคาถูกที่สุด และดีที่สุกเท่าที่เคยเห็นมา"⁵ เกลือ และไม้สัก ก็เป็นสินค้าที่ต้องการมากในตลาดต่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในรัชสมัยพระนั่งเกล้าฯ หลังจากทำสนธิสัญญาเบอร์นี คือการเปลี่ยนแปลงจากระบบผูกขาดของหลวงมาเป็นระบบนายอากร เพื่อเป็นการทดแทนรายได้ของแผ่นดินที่ขาดไป⁶ ความจริงระบบนี้มีใช้ของใหม่สำหรับประเทศไทย แต่ได้เคยมีนำมาใช้แต่ปลายรัชการที่ 2 ทั้งนี้เพราะเกิดการขาดแคลนรายได้ของแผ่นดิน บางปี พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 จำต้องเลื่อนเวลาจ่ายเบี้ยหวัดข้าราชการออกไป หรือเอาสินค้าในพระคลังสินค้า เช่น ฝ้าย มาแจกแทน

¹ ตำรากราชานาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ลัทธิธรรมเนียม หน้า 5-6

² ด. หน้า 11

³ กรมศิลปากร เรื่องทูตฝรั่ง, ล.ด. หน้า 253

⁴ John Crawford, The Crawford Papers, p.3

⁵ Henry Burney, The Burney Papers, Vol. II, Pt. IV, p.101.

⁶ Walter F. Vella, Siam under Rama III, p.140

เบี้ยหวัด¹ ปรากฏว่า ภาษีในรัชกาลที่ 3 ที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์รวบรวมไว้มีถึง 38 อย่าง² แต่เนื่องจากความคิดในการดำเนินการประมวลผูกขาดภาษีเป็นความคิดของคนจีนที่ไปกันอยู่ทั่วไปในประเทศจีน จึงเป็นเหตุคนจีนซึ่งคุ้นเคยกับระบบเช่นนี้ และมีเงินทุนดีกว่า เพราะผู้จะประมวลภาษีต้องส่งเงินก่อน 2 เดือน แล้วจึงค่อยผ่อนส่งที่เหลือ³ และจะตวยสาเหตุอื่น ๆ เช่น การคอร์รัปชันในวงราชการ* ผลก็คือ "คนไทยกับคนจีนช่วงชิงกรรมสิทธิ์ในการสัมปทานกัน ในการประมูลหรือขายทอดตลาด แต่ท้ายสุดคนจีนก็รับไปหมด"⁴ วิธีการประมวลตั้งเจ้าภาษีและนายอากรนี้ เป็นการสละวาทอทางราชการ เพราะพวกนายทุนจะพยายามเล่นอั้งภาษีอากรขึ้นใหม่ เพื่อเก็บจากราษฎร หรือผูกขาดการค้าอาชีพ** การเช่นนี้จึงเป็นภาระอันหนักของราษฎร

¹ ตำราฐานภาพ, สมเด็จเจ้าพระยา ตำนานภาษีอากร, ส.ด.

หน้า 8-9

² ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยาพระราชนิพนธ์คำวิจารณ์การขึ้นภาษีอากรในรัชกาลที่ 3 หน้า

³ วอลเตอร์ เอฟ เวลลา (นิจ ทองโสภิต แปล) แผ่นดินพระนั่งเกล้า หน้า 43

* มีคำกลอนเกี่ยวกับเจ้าภาษีนายอากร และการคอร์รัปชัน แต่งโดยหลวงจักรปาณี (มหาฤกษ์) คนสมัยรัชกาลที่ 4 ในนิราศพระปฐม ว่าดังนี้

"ถึงโรงเจ้าภาษีตม้องดัง ไวหางเปีย เมียสาวชาวส้าง อันความรู้อะไรไม่ได้เรียน เห็นดีแต่วิชาวาหมใหญ่ (สินบน) มิได้ทำอากรและบ่อนโป	ตัวโผนึ่งแจ่มแจ้งด้วยแรงเทียน เป็นจีนต่างเมืองมาแต่เพี้ย ยังพากเพียร มาได้ ถึงใหญ่โต เราเป็นไทยนึกขึ้นมานาโมโห มาอดไขสักรรรม ทำอะไร"
--	---

ดู หลวงจักรปาณี นิราศพระปฐม หน้า 13

⁴ ยวง ปาเลกซ์ (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) เล่าเรื่องเมืองไทย หน้า 286

* ** เจ้าภาษี เปรียบได้จากสรรพากร มีหน้าที่เก็บภาษีจากราษฎร ส่วนนายอากรเปรียบได้กับผู้ขอสัมปทานชุดแรกในปัจจุบัน เช่น ผูกขาดการทำรังนก, เก็บฟองเตา ฯลฯ

เพราะของชนิดใดพอเป็นสินค้าซื้อขายกันได้ และพอจะมีประโยชน์ พวกนายทุนก็
ทำเรื่องขอผูกขาด แม้กระทั่งมีคนขอทำภาษีพล ในรัชกาลที่ 4 แต่พระองค์ไม่ทรง
เห็นด้วย เพราะว่า "...พลเป็นของต้องการกิน แต่คนที่ไปขายขนสัตว์เล้ามาทั้งสิ้น
คนนอกประเทศ คือ ฝรั่งเศส อังกฤษ แคนาดา และจีน....ไม่มีใครกินและใช้"¹
แต่เนื่องจากมีผู้กราบทูลถวายเรื่องขอทำภาษีพลมากขึ้น จึงประกาศให้ทั่วกันว่า
ไม่ต้องการให้มีการเก็บภาษีพลเพิ่มขึ้นกว่าเดิม อย่าให้มีคนจีนคนใดมาขึ้นเรื่องราว
อีกเลย เพราะจะเป็นเหตุให้ราษฎร "ได้ความสะอึดสะเทือน"²

แต่อย่างไรก็ตาม ตอนปลายรัชกาลที่ 3 รายได้ของประเทศเพิ่ม
มากขึ้นกว่า 14 ล้านบาท³ เป็นเหตุให้พ่อค้าชาวตะวันตกต้องนำเงินแท่ง ทองแท่ง
มาขายแทนราคาสินค้า⁴ เพราะสินค้าผ้านเป็นสินค้าอุตสาหกรรมที่สำคัญในการ
ส่งออกของอังกฤษ ไม่เป็นที่นิยมในกรุงเทพฯ และอีกประการคือ โดยทั่วไปราษฎร
ยากจนไม่ค่อยจะมีเงินมาซื้อของนอกได้⁵ ส่วนฝิ่นซึ่งเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่รัฐบาล
อังกฤษเคยใช้ได้ผลในการแก้ดุลการค้าที่เสียเปรียบในจีน กลายเป็นของต้องห้าม
นำเข้าประเทศตามสัญญาเบอร์นี ข้อ 10 และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเคร่งในพระคำสอน แต่อย่างไรก็ดี ใน พ.ศ. 2394 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเรื่องฝิ่นว่า ".....ฝิ่นเป็นของชั่ว ผู้ใดสูบ ผู้ใดกินฝิ่น
ให้เกิดโทษขึ้นในสันดานต่าง ๆ"⁶ ในแผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ เอง "...โปรดให้จับ(ฝิ่น)
ยกใหญ่ก็หลายหน ราคามันที่กรุงเทพฯ แพงขึ้นครั้งไร พวกจีนใจชั่วที่ลักซื้อลักขายฝิ่น

1 และ 2 หอสมุดพระวชิรญาณ "เรื่องภาษีพล" ประกาศใน
รัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 132

3 วอลเตอร์ เอฟ เวลลา ล.ด. หน้า 37

4 ด. หน้า 36

5 Henry Burney, The Burney Papers, Voll. II

Pt. IV p.99

6 หอสมุดพระวชิรญาณ "พระราชบัญญัติห้ามข้าราชการไม่ให้
สูบฝิ่น และตั้งเจ้าภาษี" เลขที่ 53 หมูจกหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1213

ก็ลงเรือเล็กเอาเงินตราออกไปซื้อฝิ่นเข้ามาลักลอบขายกัน เรือต่างประเทศก็เข้ามาจอดขายฝิ่นอยู่ตามชายทะเลฝั่งตะวันตก ฝั่งตะวันออก การที่ซื้อขายฝิ่นก็มีได้เบาบางลง ยิ่งทวีมากขึ้น เงินตราในบ้านเมืองก็ร่อยหรอน้อยลงไปทุกที¹ จะโปรดให้มีเจ้าภาษีคอยดูแลซื้อขายลองดู 2 - 3 ปีก่อน ถ้าเห็นมีโทษก็จะให้เลิก แต่คนในราชการซึ่งเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจะห้ามปรามมิให้สูบฝิ่นเด็ดขาด² นอกจากการประกาศเก็บภาษีฝิ่น ซึ่งทำรายได้ให้รัฐบาลอย่างมหาศาลแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทำการปฏิรูปที่สำคัญอีก 2 ประการ คือ การลดค่าระวางปากเรือลงให้เหลือวาละพันบาท และการห้ามการส่งข้าวออกได้มีการปรับปรุงแก้ไข³ ซึ่งนายมอฟแฟท ว่า เป็นการลดความกดดันในการเจรจาที่จะมีกับทูตอังกฤษลงได้⁴ ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงนายพันเอก บัตเตอร์เวิร์ธ (Colonel Butterworth) ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ ขอร้องมิให้ส่งคณะทูตมายังกรุงเทพฯ จนกว่าจะได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระนางเจ้าอยู่หัวแล้ว⁵ จึงทำให้คณะทูตอังกฤษอันมีบุรุษเป็นหัวหน้าคณะอีกครั้งต้องเลิกกลับไป⁶

II / การทำสนธิสัญญากับ เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง

ก. การเข้ามาของ เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง

เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2397 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-

¹ หอสมุดพระวชิรญาณ ล.ด.

² ด.

³ Nicholas Tarling, Brooke to Addington 24th, March 1852, op.cit., p.64

⁴ Abbot Low Moffat, Mongkut the King of Siam, p 43

⁵ Tarling, Memorandum by Brooke, 18th September 1851, op. cit., p.63

⁶ Ibid, F.O. to Brooke, 29th August 1851, p.62

เจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึง เซอร์ ยอห์น เบาริง แสดงความยินดีที่ เซอร์ ยอห์น เบาริง ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเซอร์ และได้รับมอบอำนาจเต็มจาก พระนางเจ้าวิคตอเรีย ที่จะมาเจรจาทำสัญญาทางพระราชไมตรีและเจรจาทาทาง ทำสนธิสัญญาเกี่ยวกับผลประโยชน์ต่าง ๆ ระหว่างอาณาจักรอังกฤษและเมืองขึ้น กับ ประเทศไทย และเมืองขึ้น และพระเจ้าอยู่หัวยังทรงแนะนำว่าให้ติดต่อผ่านมาทาง เสนาบดีต่างประเทศเสียก่อน เพื่อจะได้เตรียมต้อนรับ และจะได้จัดการประกาศ ให้ราษฎรทราบเพื่อ "ขจัดความกลัวของราษฎรซึ่งมีหลายเผ่าพันธุ์ และป้องกันมิให้ เกิดข่าวลือผิดความจริง เพราะว่าไม่บ่อยนักที่จะมีเรือกำปั่นรบ หรือ เรือกลไฟเข้ามา ในประเทศสยาม"¹ และในพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ ทำให้เราทราบว่าพระบาท - สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีการติดต่อทางจดหมายมาก่อนแล้ว แต่ทางคณะเสนาบดี มิได้ทราบ เพราะ "เป็นการติดต่อประเพณี"²

การเดินทางมาเจริญทางพระราชไมตรีและทำสนธิสัญญาทาง การค้าครั้งนี้ เซอร์ ยอห์น เบาริง ได้รับข้อเสนอนี้เกี่ยวกับข้อความในหนังสือ สัญญา จาก ลอร์ด คลาเรนดอน (Lord Clarendon) เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ของประเทศอังกฤษขณะนั้นว่า ให้มีข้อความเกี่ยวกับเอกสิทธิทางการค้าของคนอังกฤษ ให้ถือภาษาอังกฤษเป็นสำคัญในการตีความหมายของข้อความในสนธิสัญญา^① ให้ระบอบอำนาจ ในการขอแก้ไขสนธิสัญญา เมื่อสัญญาหมดอายุ ^② ให้มีข้อความระบุสิทธิแห่งชาติที่ได้รับ อนุเคราะห์อย่างยิ่ง (Most-favoured nation Clause) ให้ประโยชน์นั้นจะพึงได้

¹ M.L. Manich Jumsai, Mongkut to Sir, John Bowring dated 18th July 1854, King Mongkut and Sir John Bowring, p.40-41. "...to quell the fears of the people who are of various races and prevent exaggerated reports, because it is very seldom foreign vessels of war or steamers visit Siam."

² Ibid; p.41, "as it is not customary!"

ต่อคนชาติอังกฤษ ขยายไปถึงคนในรัฐต่าง ๆ ที่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษเท่าเทียมกัน และรักษาสีทธิของคนในเมืองขึ้นของอังกฤษอย่าต้องให้เสียเปรียบแก่คนในบังคับไทย¹ พิจารณาจากข้อความทั้งหมดจะเห็นได้ว่านามาจากสนธิสัญญาที่ทำกับประเทศจีน หลังจากสงครามฝิ่น (สนธิสัญญานานกิง) ในการนำหลักการเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตมาใช้ คงจะเป็นเพราะไม่ต้องการให้เกิดปัญหาอย่างที่เคยเกิดในประเทศจีน

ในช่วงปี พ.ศ.2390 ความพยายามเพิ่มรายได้ของประเทศและควบคุมการค้าของรัฐบาลไทย ในรูปแบบการผูกขาดภาษี เนื่องจากการขยายอาณาเขตเข้าไปในลาวและเขมร เป็นเหตุให้สินค้าเปลืองค่าใช้จ่ายเป็นอันมาก การค้าขายกับประเทศตะวันตกจึงลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด การขยายตัวของภาษีสินค้าชนิดต่าง ๆ ซึ่งทวีมากขึ้น ทำให้บรรดาสินค้าสำคัญซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวตะวันตก มีราคาสูงมากกว่าในตลาดประเทศใกล้เคียง ยกตัวอย่างเช่น น้ำตาล ตามรายงานของครอเฟิดว่า ประเทศไทยเริ่มสนใจเพิ่มผลผลิตน้ำตาลเพื่อส่งเป็นสินค้าออก ในปี พ.ศ.2353 พอปี พ.ศ.2365 ปริมาณน้ำตาลที่ส่งออกมีถึง 3,500 ตัน ปี 2378 เป็น 8,000 ตัน และ 2383 15,000 ตัน แต่พอปี 2394 หลังจากได้อนุญาตให้มีการผูกขาดน้ำตาล ปริมาณการผลิตลดลงน้อยกว่า 7,500 ตัน เนื่องจากการผูกขาดน้ำตาลเป็นผลให้ราคาน้ำตาลสูงขึ้นถึง 40%² เพราะฉะนั้น ขณะที่รัฐบาล คนจีน เจ้าภาษี และเกษตรกร ได้ทวีความมั่นคงและผูกขาดการค้าขายภายในประเทศ ผู้ที่รับภาระหนักคือราษฎรสามัญ เนื่องเพราะบรรดาสິงของที่อยู่ในรายการผูกขาด โดยมากเป็นของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น นอกไปจากนั้น ยังห้ามการซื้อขายไม้สัก เป็นสินค้าออก และการส่งสินค้าไปค้าขายต่างประเทศจะต้องใช้เรือของหลวง³ มีรายงานปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีเรือสินค้าส่วนพระองค์ ประมาณ 11-13 ลำ และของเจ้านายขุนนางอีก 6 ลำ⁴ ปริมาณ

¹ Nicholas, Terling, Clarendon to Bowring, 18th February 1854, The Mission of Sir John Bowring to Siam, p.91

² M.L. Manich Jumsai, Brooke to Bowring acted 28 July 1854, op. cit., p.32 และ 35

³ Ibid., p.35

⁴ Vella, op.cit., p. 128

เรือค้าขายของอังกฤษและไทย ในปี พ.ศ. 2389 มีจำนวน 13 ลำ เป็นของ
อังกฤษ 9 ลำ ต่อมาอีก 3 ปี มีเพียงเรือกำปั่นสินค้าอังกฤษเข้ามาเพียง 5 ลำ
แต่ของไทยเพิ่มเป็น 14 ลำ¹ สิ่งสำคัญอีกประการที่ทางรัฐบาลอังกฤษต้องการ
ให้ทางไทยปรับปรุงแก้ไข คือการเก็บค่าปากเรือ โดยใช้การวัดวาละ 1700 บาท*
เนื่องจากความแตกต่างของขนาดเรือไม่ค่อยจะแตกต่างกันมากมายนัก แม้ว่าเรือ
2 ลำ จะมีระวางน้ำหนักบรรจุ (tonnage) แตกต่างกันมากมาย²

* การเดินทางมาประเทศไทยของคณะ เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง
มาด้วยเรือกำปั่นรบ 2 ลำ คือ เรือ แรตเลอร์ (Rattler) มีกัปตันเมตเลิซ
(Mellersh) เป็นผู้บังคับการเรือ และเรือเกรเซียน (Grecian) มีกัปตันคีนี
(Keane) เป็นผู้บังคับการ บุคคลในคณะทูตนอกจากตัว เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง แล้ว
ยังมี นายแฮร์รี เอส. ปาร์กส์ (Harry S. Parkes) กงสุลอังกฤษประจำวางตุ้ง
และบุตรชาย นาย เจ.ซี. เบาว์ริง (J.C. Bowring) พ่อค้าในฮ่องกงเป็นเลขา-
นาการมาด้วย

เรือกำปั่นรบของคณะทูตที่เดินทางมาครั้งนี้ ใช้แผนที่นำร่อง
แต่ครั้งที่ครอเพิกเข้ามา อันถือว่าเป็นแผนที่นำร่องที่ดีที่สุดในขณะนั้น³ มีชาววางตุ้ง
ผู้นั้นอ้างว่าสามารถนำร่องให้ได้ แต่กลัวจะถูกลงโทษจากเจ้าหน้าที่ไทย⁴ สำหรับ
ประเทศไทยถือว่าปากน้ำเป็นที่เครื่องป้องกันทางธรรมชาติ เพราะถ้ามหาอำนาจ
ตะวันตกชาติใดก็ตาม นำเรือรบผ่านล้นดอนปากน้ำมาได้ ทางไทยก็ปราศจากทาง
ต่อสู้ต้านทานอังกฤษได้เลย ความเชื่อว่า "อังกฤษมีกำลังมากแต่ในท้องทะเล ถ้า
รักษาปากน้ำให้มั่นคงอย่าให้เรือรบขึ้นมาถึงพระนครได้ก็จะปลอดภัย"⁵ ทูตที่เคยมา

1 Vella, op cit.,

* เทียบเป็นเงินปอนด์ เท่ากับ 212.10 หรือ 8 บาท : 1 ปอนด์
ดู ตารางอัตราแลกเปลี่ยน James C. Ingram, op. cit., p 337

2 M.L. Monich. Jumsai, op. cit., p.37

3 Sir John Bowring, The kingdom and People of Siam, Pt. II,
p.248

4 Ibid, p.249.

5 ตำรากราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้า ความทรงจำ หน้า 60

ติดต่อเจรจาทางพระราชไมตรี ณ กรุงรัตนโกสินทร์เองก็เชื่อเช่นนั้น "การปิดกันปากแม่น้ำรู้สึกว่าเป็นวิธีที่ง่ายที่สุด ปลอดภัยที่สุด และได้ผลมากที่สุด เท่าที่คิดได้ขณะนี้.....ซึ่งรัฐบาลมีผลการสำรวจอยู่ในมือแล้ว.....เราจะสามารถคุมการค้ากับต่างประเทศของสยามไว้ได้ทั้งหมด เพราะเรือสินค้าจะต้องขึ้นล่องไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ก็ต้องผ่านทางนี้ทั้งนั้น ไม่มีทางอื่นอีกเลย.....ถ้าเรายังคงปิดปากอ่าวต่อไป อีกสักสองสามเดือน โดยไม่ทำอันตรายผู้คนชาวสยาม เราก็จะสามารถเรียกร้องให้ราชอาณาจักรสยามยอมจำนนตามเงื่อนไข เท่าที่เราต้องการเรียกร้อง"¹

เมื่อพิจารณาจากคำกล่าวของจีนกวางตุ้งที่ว่าสามารถจะนำร่องให้ได้ หอจะอนุมานได้ว่า อาจจะเป็นความจริง เพราะการค้ากับต่างประเทศของไทยส่วนใหญ่เราค้ากับประเทศจีน จึงมักต้องอาศัยชาวจีนเป็นลูกเรือ กับต้นและต้นหน เพราะฉะนั้นร่องน้ำผ่านสันดานปากน้ำย่อมเป็นที่คุ้นเคยกับลูกเรือชาวจีน

ข. ปัญหาสำคัญในการเจรจา

ตามบันทึกส่วนตัวของเซอร์ ยอห์น เบาว์ริง ว่า ขณะที่มาถึงความเห็นของเสนาบดีแบ่งออกได้สองกลุ่ม กลุ่มแรกมีความคิดต้องการจะรักษาขนบธรรมเนียมเก่าที่เคยเป็นมา แต่อีกกลุ่มมีความคิดเป็นแบบเสรีนิยม คือพร้อมที่จะ

* หมอครอเฟิดได้ออบสั่งให้ นายรอยเอก เคนเซอร์ฟิลด์ ไปทำรังวัดแผนที่และตั้งวัดระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่กรุงเทพฯ ไปถึงร่องสันดอนที่ปากน้ำ ตลอดไปจนถึงท่าจอดเรือใหญ่ที่เกาะสีชัง ทางพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือไปต่อว่าผู้ว่าราชการเกาะปีนัง ถามว่า การทำเช่นนี้มีเจตนาจะมาตีเมืองไทยหรือ ดู ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 หน้า 148

¹ ยอห์น ครอเฟิด ล.ด. หน้า 138 - 139

"เปิดประกาศคำ" ภายในประเทศ¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าพระยาบวรราชาภาพทรง
อธิบายไว้ว่า² การที่เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง เข้ามาครั้งนั้น เป็นการสำคัญแก่
ฝ่ายไทย ที่อาจจะมีผลดีหรือร้ายได้ทั้ง 2 อย่าง คือว่า ถ้าไทยยังขึ้นตั้งต้นไม่ยอม
แก้สัญญาอีกก็คงเกิดรบกับอังกฤษ แต่ถ้ามหากหัวนเกรงอำนาจอังกฤษยอมแก้สัญญา
ด้วยความกลัว ก็คงเสียเปรียบในกระบวนสัญญา ทางที่จะได้ผลดี จะต้องให้เป็นการ
ปรึกษาหารือกันโดยปรองดอง ด้วยมีไมตรีจิตต่อกันทั้งสองฝ่าย อย่างหนึ่ง
อีกประการ ทางรัฐบาลไทยจะต้องระมัดระวังในการต้อนรับคณะทูต ด้วยราชทูต
ถือว่าเป็นผู้มาทางพระองค์พระเจ้าแผ่นดินของตน ถ้าจัดรับรองไม่สมเกียรติยศ
ราชทูตก็จะถือว่าเป็นการดูหมิ่น อาจจะเป็นเหตุให้หมองหมางทางพระราชไมตรี
ก็เป็นได้ เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง เข้ามาคราวนี้เป็นราชทูตอังกฤษคนแรก เพราะ
ผู้ที่มาแต่ก่อน ๆ เช่น หมอครอเฟิด เฮนรี่ เบอร์นี เป็นแต่ทูตของผู้สำเร็จราชการ
อินเดีย เซอร์ เจมส์ บรูก ก็เป็นแต่ผู้ถือหนังสือของเสนาบดีว่าการต่างประเทศ³
และตัว เบาว์ริง เองก็ตั้งใจไว้แล้วว่า จะพยายามให้ฝ่ายไทยรับรองตนอย่างสมเกียรติยศ
เช่น การพยายามเรียกรองจะนำเรือกำปั่นรบแล่นเข้าไปจนถึงกรุงเทพฯ "ท่าน(เจ้าคุณ
กลาโหม : ช่วง บุนนาค) ยืนยันอย่างแจ่มชัดว่า ถ้าเป็นคนอื่นมิใช่คุณพ่อ ท่านจะไม่
อนุญาตเป็นอันขาดที่จะให้เรือรบกลไฟแล่นขึ้นไป"⁴ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยได้
จัดการต้อนรับคณะทูตอย่างสมเกียรติ ซึ่ง เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง บันทึกว่า "เหมือน
คล้ายกันกับเมื่อครั้งรับราชการทูตฝรั่งเศส ลา ลูแบร์ แผ่นดินพระเจ้าหลุยส์ที่ 14

¹ Sir John Bowring *op.cit.*, p.250

² ตำรงราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าพระยา ลัทธิธรรมเนียบต่าง ๆ
ภาค 9 หน้า 77

³ ตำรงราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าพระยา ล.ด. หน้า 78

⁴ M.L. Manich Jumsai, letter from J.C. Bowring to Bowring, 27 March 1855, *op.cit.*, p.57, "He stated most distinctly that had it been for any one but yourself, permission could not have been granted for a man of war going up."

(170 ปีก่อน) และตามรูปที่เขียนไว้ครั้งนั้นก็เหมือนอย่างเดียวกัน" ¹

✓ ✕ การเดินทางมาเจรจาทางพระราชไมตรีและแก้ไขข้อสัญญา
ทางการค้าของ เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ทรงตั้งพระทัยไว้แล้วว่า จะช่วยเหลือให้การเจรจาดังนี้เป็นผลสำเร็จ
แต่เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ไม่อาจจะแสดงท่าทีสนับสนุน
เบาว์ริง โดยเปิดเผยได้ เนื่องจากทรงตระหนักดีว่าพระองค์มีศัตรูที่คอยจ้อง
ปองร้ายจับผิดพระองค์อยู่ ² ดังนั้น จึงทรงลอบใช้อิทธิพลช่วยเหลือ เบาว์ริง
อย่างลับ ๆ เช่น ในพระราชหัตถเลขาถึงเบาว์ริง วันที่ 18 กรกฎาคม 2397
ว่า "ในขณะที่เดียวกันฉันจะพอใจมากถ้า พล.ท่าน จะเขียนจดหมายเป็นการ
ส่วนตัวมาถึงฉัน... เพื่อให้ฉันได้รู้ว่าท่านต้องการให้มีข้อความประการใดใน
ตัวหนังสือสัญญาที่จะทำกัน เพื่อที่ว่าฉันจะได้นำไปปรึกษากับเสนาบดี และจะได้รู้
ถึงว่าขอใดในหนังสือสัญญาที่พวกเขาพร้อมจะตกลง และขอใดที่ไม่ตกลง ฉันจะ
ได้นำเรื่องราวมาเขียนบอกท่าน จะได้ไม่เป็นการเสียเวลาสำหรับ

1

Sir John Bowring, op.cit., II, p.264, "In most particulars the procession resembled that of the French ambassador La Loubere from Louis XIV., and the pictorial representations given by him are very accurate."

2

หอสมุดวชิรญาณ "พระราชโองการเรื่องพระองค์ทรง-
ราชสมบัติ" หม่อมเจดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ.1213 เลขที่ 66 มีคนเป็นอันมาก....
ยอมคิดเห็นวาทา มีกำลังน้อย ทั้งกำลังกาย กำลังปัญญา คือเห็นว่าขบถไม่มี
เรี่ยวแรงแข็งแกร่ง...แล้ววาทา คิดแลพูดอะไรผิด ๆ ถูก ๆ ไม่เหมือนท่าน -
ทั้งปวงคิด ท่านทั้งปวงพูด ด้วยเหตุนี้ คนเป็นอันมาก แม้นมิได้ขังตัววาทา ก็คิดเห็น
วาทา เป็นคนนอกคอกนอกเลย ไม่ควรจะคิดจะหมายให้ไต่ลากหากดีเป็นที่พึง

พณ.ท่าน"¹ ซึ่งหมายความว่าพระองค์พร้อมจะทรงช่วยให้เบาวริงเข้าใจในสภาวะ
ทั่วไปในขณะนั้นเกี่ยวกับการมาเจรจาทางพระราชไมตรี และอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อ
เบาวริงจะได้เตรียมแก้ไขล่วงหน้า อันจะส่งผลให้การเจรจาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไป
ด้วยดี แม้แต่ขณะที่ เซอร์ ยอห์น เบาวริงอยู่ในกรุงเทพฯ เอง รัชกาลที่ 4 ยังทรงส่ง
พระยาวรวงศ์ไพบูลย์ กับจ๋มมสรพรหมภักดี (เพ็ง เพญกุล) มาขอพบและแจ้งให้เบาวริง
ทราบว่า เป็นคนเดินทางลี้ล่อนพระองค์ ถ้าเบาวริงมีเรื่องจะกราบบังคมทูล หรือ
เขียนเป็นจดหมายก็ให้ฝากคนนี้ไปได้² ขณะเดียวกัน ทรงมีกระแสพระราชดำริแก่
เสนาบดีว่า "ถ้าไม่ทำหนังสือสัญญาด้วย เซอร์ ยอห์น เบาวริง ครั้นนี้แล้ว ก็คงจะขาด
พระราชไมตรีไป"³

ในวันที่ 2 เมษายน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
พระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตั้งคณะเสนาบดีทำหน้าที่ปรึกษาทำหนังสือสัญญา

1

M.L. Manich Jumsai, King Mongkut to Sir John Bowring
18 July 1854, op.cit., p.41 "At the same time I would be glad if your
Excellency would write also to me privately....and give the substan of
the treaty you would be desirous of entering into, so that I might consider
with my counicie and know what clauses in the proposed treaty, they would
be willing to agree and what they would not, I could therefore inform you
of the sme for your consideration and thereby will save a good deal of time
and did cussions after your Excellency's arrival here."

2

กรมศิลปากร "พระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษของพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานไปยัง เซอร์ ยอห์น เบาวริง พ.ศ.2398"
(หม่อมเจ้า วรณ ไทยากร วรวรณ แบล) ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 12
หน้า 229 - 232

3

ทิพากรวงศ์ เจ้าพระยา ธ.ด. หน้า 63 - 64

ด้วย เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท
สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ
เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยาวรวงษา * (ข้า บุนนาค)

ขอเรียกร้องที่ทางฝ่ายไทยต้องการให้อังกฤษปฏิบัติ ถ้าเพื่อว่า
ไทยยอมเจรจาแก้ไขสนธิสัญญา คือให้ทางรัฐบาลอังกฤษไปเจรจากำหนดสิทธิสัญญา
เช่นอย่างเดียวกันกับประเทศญวน โดยอ้างว่าจะเป็นการเสื่อมเสียเกียรติภูมิของ
ประเทศไทย ถ้าอังกฤษเพียงแต่ทำหนังสือสัญญากับประเทศไทยเพียงประเทศเดียว
และอาจเป็นเหตุให้บรรดาประเทศราชกระด้างกระเดื่อง ซึ่งทางคณะทูตก็ยืนยัน
ว่า ทางคณะทูตหลังจากเสร็จสิ้นการเจรจาในกรุงเทพฯ แล้ว ก็จะเดินทางไปยัง
ประเทศญวนทันที¹ ในขณะผู้แทนฝ่ายไทย บุคคลที่เป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุน
ให้การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาสำเร็จลงคือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์² ท่านได้แสดง
ต่อท่านว่าเป็นคนหัวใหม่ และต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย ท่าน
ได้แสดงความคิดเห็นของท่านกับปาร์กส์ว่า³ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน ผู้ต้อง
แบกภาระอย่างหนักในการเสียภาษีคือประชาชนที่ยากจน และกล่มเกษตรกรและ
รัฐบาลเองก็ไม่ได้รับผลประโยชน์เท่าที่ควรจะได้ ภายใต้ระบบเศรษฐกิจเช่นนี้
"ประเทศสยามจะจนลงทุกวันและสูญเสียการค้ากับต่างประเทศไปทุกขณะ"³ ฝ่ายต่อต้าน

* ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยราชการกรมท่าอยู่ เนื่องจากสมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ผู้สำเร็จราชการ ยังทรงว่าการกรมท่าอยู่

ดู ทิวทองดี ๑๖ มีนาคม ๑๓๖7

** ไทยทำสงครามกับญวนถึง 30 ปี เพื่อป้องกันอำนาจเหนือประเทศเขม

¹ M.L.Manich Jumsai, J.C.Bowring to Bowring, 28 March 1855,
op.cit., p.60 Sir John Bowring, Personal Journal., op.cit., II, pp.
271 -272

² Bowring, op.cit., II, pp.288-289

³ Tarling, "Parkes' Journal.", op.cit., pp 98-99, "Under
this system the country grows poorer daily, and is losing its commerce."
ต่อไปถ้าอย่างนั้นที่ปาร์กส์ ก็จะนำมาจากเล่มนี้

ไม่ต้องการยอมผ่อนผันให้กับอังกฤษมากจนเสียธรรมเนียมเดิมของประเทศไทย คือ
สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) เนื่องจากเป็นเพราะว่านอกจาก
ท่านจะเห็นว่าทำให้ประเทศไทยต้องเสียรายได้ที่เคยได้ไปจากการเศรษฐกิจดังที่เป็น
อยู่ปัจจุบันนั้น อีกประการคงเป็นเพราะว่าท่านจะเสียประโยชน์ที่เคยได้จากตำแหน่ง
ของท่าน (ว่าการพระคลังสินค้า) ในจดหมายของ เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง ไปถึง
ลอร์ด คัลฮุซี แสดงความคิดเห็นของท่านเกี่ยวกับผู้แทนของรัฐบาลไทยในการเจรจา
ว่า สมเด็จพระองค์เป็น "สัญลักษณ์แห่งสิ่งผิดเก่า ๆ"¹ ส่วนผู้แทนอีก 3 ท่าน
สนับสนุนต้องการการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจในขณะนั้น²

ก่อนที่เบาว์ริงจะได้มีโอกาสเข้าเจรจากับคณะผู้แทนฝ่ายไทย
ปาร์กส์ ได้เจรจากดลงกับเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ไปแล้วบางเรื่อง เช่น การที่อังกฤษ
เสนอให้ไทยยกเลิกการเก็บค่าธรรมเนียมปากเรือ และให้นำเอาระบบการเก็บภาษีเข้า
และขาออกมาใช้แทน ทางเจ้าคุณพระกลาโหมเสนอจะให้มัตราภาษีสองชนิดสำหรับ
สินค้าขาออก แต่จะไม่เก็บภาษีสินค้าขาเข้า³ เนื่องด้วยประเทศไทยขณะนั้นรายได้
ของประเทศส่วนใหญ่มาจากการค้าขายกับต่างประเทศ และความต้องการสินค้าจาก
ต่างประเทศมีน้อยมาก แต่ในที่สุดเป็นอันตกลงกันว่าจะกำหนดอัตราภาษีเพียงอย่างเดียว
ทั้งขาเข้าและขาออก ส่วนสินค้าที่จะนำเข้าประเทศทุกชนิดเก็บภาษีร้อยละสาม⁴

¹ M.L. Manich Jumsai, Bowring to Lord Dalhousie, 15th April 1855, *op.cit.*, p. 83, "..... the incarnation of the old abuses".

² สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) บ่วย
ในขณะที่เบาว์ริงเข้ามา, เนื่องจากถูกไม้เท้าที่หลังเท้าข้างซ้าย และถึงแก่พิราลัยเมื่อ
หลังจากเบาว์ริงเดินทางออกจากประเทศไทย (22 เมษายน) ได้ 3 วัน ดู กิจการวงศ์
เจ้าพระยา ล.ด. หน้า 67

³ Tarling, *op. cit.*, p. 102

⁴ Ibid.

ปัญหาที่ผู้แทนทั้งสองของ เบาว์ริง (ปาร์กส และ เจ.ซี เบาว์ริง) ประสบในขณะ
เจรจากับ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ คือ การที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงไม่พูดถึง เรื่อง
การเมืองเลย¹ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวข้องกับหัว เมืองมลายู ซึ่ง เบาว์ริง เอง
เมื่อได้เข้าพบปะเจรจาทันทีเป็นการกับผู้แทนฝ่ายไทย ในวันที่ 9 เมษายน ได้
กล่าวเลี่ยงไปว่า เป็นเรื่องไม่ตรงกับจุดประสงค์ในการเดินทางเข้ามาเจรจา
ครั้งนี้ และเสนอว่าจะนำเรื่องไปให้ข้าหลวงใหญ่แห่งอินเดียพิจารณาอย่าง เป็นพิเศษ²

ค. สาระสำคัญของสนธิสัญญา *

การเจรจาเมื่อทำหนังสือสัญญา เริ่มเป็นทางการแต่วันที่ 9 เมษายน
ก่อนจะเริ่มเจรจากัน เซอร์ ยอห์น เบาว์ริง แสดงความไม่แน่ใจว่า การเจรจา
ครั้งนี้จะประสบผลสำเร็จ "....แต่ข้าพเจ้ากลัวที่สุดคือนโยบายทำแต่น้อยหรื
น้อยเท่าที่จะเป็นได้"³ ซึ่งจะทำให้ท่านจะต้องตัดสินใจว่าจะยินยอมทำหนังสือสัญญา
ตามหลักการเท่าที่ฝ่ายไทยจะยินยอมผ่อนผันให้ หรือจะไม่ทำเลย โดยถือว่าการ
เดินทางมาครั้งนี้ของตนเป็นเพียงการปูพื้นฐานไว้สำหรับการเดินทางครั้งต่อไป⁴

ในการเจรจากัน ** ได้มีการนำหัวข้อต่าง ๆ ที่ฝ่ายอังกฤษเสนอมา
พิจารณาทีละข้อ หัวข้อประการแรก เกี่ยวกับมิตรภาพและสันติภาพของทั้งสองประเทศ

¹ Bowring, op.cit., p. 103

² M.L. Manich Jumsai, op.cit.

✓* ตัวสนธิสัญญาฉบับสมบูรณ์ ดู ภาคผนวก ข.

³ Bowring, op.cit., II, p 279-280, "....but I fear
in all a system of do little, or as little as possible, policy".

⁴ Ibid, p.280

** ในการเจรจากรังนี้ มีพ้อค้ำอังกฤษชื่อ ฮันเตอร์ (Hunter)
ซึ่งสามารถพูดไทยได้ เป็นล้าม ดู M.L. Manich Jumsai, op.cit., p.45

ฝ่ายไทยไม่มีข้อโต้แย้งอันใดในหัวข้อเกี่ยวกับสิทธิของคนอังกฤษที่จะมาพำนัก (1)
 ในประเทศสยาม และมีสิทธิเข้าซื้อบ้านและที่ดิน สิทธิว่าจ้างชาวพื้นเมืองและ
 เสรีภาพในการทำพิธีทางศาสนาของตน ทางฝ่ายไทยเสนอว่าควรอยู่ในระยะ
 เดินทางไม่เกิน 24 ชั่วโมง จากกรุงเทพฯ มิฉะนั้น ทางรัฐบาลอาจจะไม่
 สามารถให้ความคุ้มครองป้องกันได้พอควร เป็นที่ตกลงกันว่ารายละเอียด
 เกี่ยวกับเรื่องนี้ให้น่าลงไว้ในอนุสัญญา

หัวข้อที่เป็นปัญหาคือ ข้อที่เสนอให้ยกเลิกการผูกขาดการค้า (2)
ยกเลิกการระวางปากเรือ ให้เก็บเป็นภาษีขาเข้าขาออก มีการถกเถียงในหมู่
 ผู้แทนฝ่ายไทย โดยเฉพาะระหว่างสมเด็จพระยาบรมมมหาพิชัยญาติ และ
 เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และได้เรียกเจ้าภาษีมาฟังด้วย เป็นเหตุให้เบาว์ริง
 ต้องเข้ายุ่งเกี่ยว โดยกล่าวเห็นในที่ประชุมว่า การเปลี่ยนแปลงในระบบการค้า
 ต่างประเทศของไทยจะต้องเกิดขึ้น ถ้าผู้ใดต่อต้านการเปลี่ยนแปลงนี้ "จะ
 ต้องรับผิดชอบต่อผลร้ายที่จะเกิดอย่างใหญ่หลวงอันผูกพันกับการหลีกเลี่ยงไม่ปฏิบัติ
 ตามข้อผูกพันดั้งเดิม (สนธิสัญญาเบอร์นี)"¹ การถกเถียงจึงยุติลง แต่ได้
 เลื่อนการตัดสินใจไปวันที่ 11 เมษายน

สำหรับข้อเสนอฟ่ายอังกฤษที่จะให้มีกงสุลประจำประเทศไทย (3)
 ซึ่งสำหรับข้อนี้ เบาว์ริงได้เคยเลียบเคียงถามเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์มาก่อนแล้ว
 และเจ้าพระยาศรีฯ ได้แสดงความคิดเห็นว่าตัวท่านไม่เห็นชอบที่จะให้มีกงสุลมา
 ประจำกรุงเทพฯ ก่อนที่การค้าจะขยายตัวมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่² โดยอ้างเหตุผล
 ว่า จะเป็นเหตุให้ประเทศอื่นเลียนแบบตาม ย่อมก่อให้เกิดความไม่สะดวกใน
 การบริหารประเทศ ถ้ามีกงสุลของหลายประเทศอยู่ในกรุงเทพฯ³ ซึ่งความคิด
 เช่นนี้ ถ้าเรามองในแง่ของไทยแล้วจะเห็นว่าไม่มีเหตุผล เพราะกงสุลคือตัวแทน

¹ Tarling, *op.cit.*, p 104, "...and that he who opposed the desire arrangement....would incur the weight of the serious responsibility connected with the nonobservance of the old stipulations!"

² Bowring, *op.cit.*, p.99

³ *Ibid.*

ของรัฐบาลประเทศนั้น ๆ ที่เข้ามาควบคุมดูแลรักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับของ
ประเทศเหล่านั้นในไทย ถ้ามีกงสุลหลายคนก็เท่ากับมีตัวแทนของรัฐบาลหลายรัฐบาล
ยอมทำให้เกิดความกระอักกระอ่วนแก่รัฐบาลไทย เพราะเกรงว่าจะเกิดการเข้าใจผิด
ซึ่งกันและกัน และอาจจะนำไปสู่ความหมองหมองกันทางพระราชไมตรี เพราะฉะนั้น
ปาร์กส์จึงได้บันทึกว่า ทางคณะเสนาบดีกลัวว่าจะเป็นเหตุให้ "ประเทศอื่นอีกหลาย
ประเทศก็จะส่งกงสุลมายังราชอาณาจักรสยามด้วย"¹ ทางฝ่ายผู้แทนไทยได้พยายาม
เจรจาขอร้องให้ทางคณะทูตเข้าใจถึงสถานการณ์ระหว่างประเทศ โดยที่ประเทศไทย
เป็นประเทศที่เล็กมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ ทางยุโรป และยอมผ่อนผัน
ว่าจนกว่าจะมีเรือสินค้าอังกฤษมาค้าขายถึง 50 ลำ เสียก่อน² ทางอังกฤษก็ตอบ
เป็น 10 ลำ ซึ่งทางไทยก็พอใจที่จะได้มีข้ออ้างไว้ตอบกับประเทศอื่น ๆ ที่จะมาขอตั้ง
กงสุล

ในวันที่ 11 เมษายน อันตกลงว่าทางฝ่ายไทยจะแจ้งผลการตกลง
เกี่ยวกับการพาณิชย์และภาษี แต่เกิดความ - ผิดพลาดขึ้นเพราะ ทางเสนาบดี
จะต้องเตรียมการพระราชพิธีทอดกฐินทางชลมารค และต่างมีภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
ดังนั้น เมื่อนายโจเซฟ (Joseph) ชาวอาเมเนี่ยมมาแจ้งแก่เบาว์ริงว่า ฝ่ายไทยขอ
เลื่อนเวลาไป เบาว์ริงโกรธมาก และหาว่าทางไทยต้องการจะแก่งและผัดผ่อน
ประวิงเวลาเพื่อให้หมดกำลังใจ "ถ้าเจ้าคุณกลาโหมคิดดำเนินแบบมีเล่ห์เหลี่ยม
ดังนั้น แนนละ เขาจะต้องเป็นยอดในการหลอกลวงและทรยศ"³ และเบาว์ริงได้ส่ง
ปาร์กส์และบุตรชายไปขอพบเจ้าคุณศรีสุริยวงศ์แต่สามทุ่ม โดยว่าจะไม่ยอมเคลื่อนเรือ
กำปั่นรบ (ขวาทกระบวนพระราชพิธี) ถ้าเรื่องยังดำเนินการไปอย่างไม่น่าพอใจ และ
จะไม่ยอมเข้าร่วมพิธีตามข้อเสนอของรัฐบาลไทย⁴ ซึ่งทางไทยก็รีบเรียกประชุมและ
ยินยอมตามข้อเสนอของเบาว์ริงทุกประการ ยกเว้นเกี่ยวกับด้านการพาณิชย์⁵

¹ *Sowing the Seed* p.104, Many other nations would also be sending
Consuls to Siam

² *Ibid.*

³ *Ibid.* *Sowing the Seed*, p.11, p.298 "If the kalahom's game
have been treacherous, then, indeed, he is a very master in the art of
dissimulation and dishonesty."

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

การประชุมกันวันที่ 14 เมษายน เบวริงรายงานว่ามีผลเป็นที่
น่าพอใจ ทางไทยดูจะแสดงที่ท้าวว่ารับแรงจะให้เสร็จ¹ ซึ่งเบวริงได้ยกย่อง
ชมเชยว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นแรงดันสำคัญที่ทำให้งานครั้งนี้เสร็จ และ
เบวริงเริ่มจะเห็นว่า เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์มีความจริงใจอย่างไรที่จะให้การ
เจรจาครั้งนี้ได้รับผลสำเร็จ "อย่าเสียเวลา เราต้องทำงานของเราให้สำเร็จ
เราต้องกำจัดการผูกขาดเหล่านี้ เราต้องปลดแอกอันหนักหน่วงของราษฎร"²

ในวันที่ 15 เมษายน คณะผู้แทนทั้งสองฝ่ายเข้าประชุมทุกทวน ยกเว้น
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวันนี้ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอจะนำเอาปลาแห้งเข้ามาจัดเข้าไว้
ในจำพวกสินค้าผูกขาด แต่ถูกคัดค้านจากฝ่ายอังกฤษอย่างเต็มที่³ เพราะถ้าปล่อยให้
ปลาแห้งซึ่งเป็นสินค้าออกสำคัญถูกจัดไว้เป็นสินค้าผูกขาด ทางราชการก็จะไม่เก็บ
ภาษีขาออก แต่จะเก็บภาษีภายใน โดยการประมวลตามระบบเศรษฐกิจแบบเก่า ซึ่ง
หมายความว่าราคาของปลาแห้งก็จะสูงกว่าที่ควรจะเป็น นายปาร์กสไดแย้มว่า
"...ได้มีข่าวว่าเจ้าภาษีที่ควบคุมการเก็บภาษีภายในได้เข้าพบสมเด็จพระเจ้าน้อง
เมื่อวานนี้เอง"⁴ ในเรื่องภาษีเกลือยังคงอัตราเดิมไว้ แต่ทางไทยยอมลดอัตรา
ภาษีไม้ฝางลงให้จาก 1 หาบต่อ 4 สลึง มาเป็น 2 สลึงเพื่อง และไม้พยุงจาก
3 สลึง เป็น 2 สลึง และเรื่องเรือกำปั่นรบจะแล่นมาถึงกรุงเทพฯ ได้ต่อเมื่อมี (๔)
เอกสารทางการทูตจากสมเด็จพระราชินี หรือต้องการเข้ามาซ่อมแซมเรือ ส่วนการ
ให้ถือเอาภาษาอังกฤษเป็นสำคัญในกรณีข้อขัดข้องสงสัย ทางไทยยอมแต่ขอให้ (๕)

¹ Sir John Bowring, *op.cit.*, p.304

² M.L. Manich Jumsai, Bowring to Lord Dalhousie, 15 April 1855, *op.cit.*, p.53, "he told me from the first "Lose no time, we must get through our business, we must get rid of these monopolies. We must relieve the people."

³ *Ibid.*, Bowring to Clarendon, 28th April 1855. p.86-87.

⁴ Nicholas Tarling, *op.cit.*, pp.108-109, "...it was reported that a tender for the farming of this Inland Duty which had been sent into the Somaet Ong Noi only Yesterday."

ข้อความในข้อบังคับควบคุมการค้า คือในตักกกฎหมาย 6 ข้อ ซึ่งเบาวริงก็ยินยอม¹ เรื่องอื่นให้อยู่ในการควบคุมเช่นเดียวกับสุรา

ในวันที่ 18 เมษายน คณะผู้แทนทั้งสองฝ่ายได้ลงนามในหนังสือสัญญา² เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ได้กล่าวเป็นทำนองให้เบาวริงได้เข้าใจว่า ไทยได้มีความตั้งใจที่จะเป็นมิตรอันดีอย่างบริสุทธิ์ใจ ฉะนั้น เมื่อทางรัฐบาลอังกฤษจะจัดส่งกงสุลมาประจำ ก็ขอให้พิจารณาว่าผู้นั้นเป็นผู้มีสติปัญญา และมีความยุติธรรม³ และเมื่อ เจ.ซี.เบาวริง และปาร์กส มาพบกับกรมหลวงวงศาฯ เป็นการส่วนตัว ท่านก็ได้ขอร้องว่า ถ้าเกิดกรณีตึงเครียดขึ้น "รัฐบาลของสมเด็จพระราชินีจะไม่รีบด่วนใช้มาตรการเด็ดขาด แต่จะพิจารณาปัญหาขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างละเอียดถี่ถ้วน และจะปกป้องคุ้มครองราชอาณาจักรสยามให้เมื่อเกิดวิกฤตการณ์กับประเทศอเมริกา ฝรั่งเศส หรือประเทศตะวันตกอื่น ๆ ที่มาเรียกร้องสิ่งที่ไม่อาจจะให้ได้ หรือไม่มีเหตุผลที่ควรจะยอมให้"⁴ เบาวริงมีความเชื่อมั่นว่า การค้าในประเทศจะมีมากขึ้นในเร็ววัน และพ่อค้าอังกฤษจะมีส่วนร่วมสำคัญในการกอบโกยความมั่งคั่งที่จะเกิดขึ้น⁵ หลังจากนั้น

¹ M.L. Manich Jumsai, *op.cit.*

² Bowring, *op.cit.*, II, p.323

³ *Ibid*, pp. 327-328

⁴ Nicholas Tarling, *op.cit.*, p.110 "...the British Government would not hastily have recourse to forcible measures, but would treat their Government with indulgent consideration, and would also extend to them the protection of England in the event of the American, French, or other foreign nations making additional or unreasonable demands with which they would be unable to comply"

⁵ M.L. Manich Jumsai, Bowring to Cloverdon, 8th May, 1855 *op. cit*, pp. 88 - 89

ปาร์กสก็อตเดินทางกลับไปประเทศอังกฤษ เพื่อนำหนังสือสัญญาไปให้สัตยาบัน พร้อมด้วยพระราชสาส์นจากพระเจ้าอยู่หัว และบรรณาการถวายเป็นการตอบแทนแด่พระราชินีอังกฤษ โดยมีกำหนดนำหนังสือสัญญาที่ให้สัตยาบัน (ratification) กลับกรุงเทพฯ ก่อนวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2399 (อันเป็นเวลาที่กำหนดว่าหนังสือสัญญาจะมีอำนาจบังคับใช้ และกงสุลอังกฤษจะต้องมาประจำกรุงเทพฯ เมื่อปาร์กสเดินทางกลับกรุงเทพฯ โดยขอแก้ไขข้อความอันคลุมเครือในตัวสัญญา¹ โดยสรุปเป็นความอธิบายเกี่ยวกับข้อกำหนดเขตแดนที่จำกัดห้ามมิให้ชาวอังกฤษวิ่งล่าออกไปให้พิศดารขึ้น และเกี่ยวกับการห้ามส่งชาวปลา เกลือ ออกตามรัฐบาลไทย คงไว้ว่ามีสิทธิเมื่อมีไม้พอให้ราษฎรบริโภค ก็ให้เพิ่มเติมว่าต้องแจ้งให้กงสุลทราบก่อนหนึ่งเดือน และคงข้อ 1, 2, 3, 8, 11, 12, 13, 14 ในหนังสือสัญญาเบอร์นีไว*

หนังสือสัญญาปี พ.ศ. 2398 ที่ เซอร์ยอห์น เบาว์ริง กล่าวไว้ว่า "เป็นการปฏิวัติอย่างสมบูรณ์ในกลไกทางการเงินทั้งหมดของรัฐบาล..... และเป็นการถอนรากถอนโคนบรรดาอภิสิทธิ์และการผูกขาดเป็นจำนวนมากของบรรดาเจ้านายที่มีอิทธิพล และขุนนางที่มีตำแหน่งสูง ๆ ในประเทศ"² และในขณะเดียวกันเป็นหนังสือสัญญาที่ทำลายสิทธิอำนาจทางการเมืองของไทยเหนือคนในบังคับอังกฤษ หรือที่เรียกว่า คนอังกฤษมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extra-territoriality) ในประเทศไทย จึงเป็นเหตุทำให้เบาว์ริงมีความสงสัยใจว่าเพราะเหตุใดไทยจึงยอมเจรจาทำหนังสือสัญญาดังนี้ จะเป็นเพราะเห็นว่าจะเกิดประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับประเทศโดยแท้จริง หรือเป็นเพราะมีความ-

¹ Abbot low Moffat, *op.cit.*, p.46

* รายละเอียดของหนังสือสัญญาที่ ปาร์กสมาเพิ่มเติม ดู ภาคผนวก ค.

² Sir John Bowring, *op.cit.*, p.226, "... A total revolution in all the financial machinery of the Government, that it uprooted a great number a great number of privileges and monopolies.... by the most influential nobles and the highest functionaries in the state"

กล่าวในอำนาจทางทะเลของอังกฤษ¹ จะเป็นเพราะสาเหตุใดก็ตามเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งคือ รัฐบาลไทยเข้าใจดีว่า ถ้ายิ่งขัดแย้งไม่ยอมเปลี่ยนนโยบายประเทศ ไม่เปิดประตูการค้า ย่อมจะเกิดผลร้ายซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นจากเหตุการณ์ในประเทศจีนและพม่า และผลดีต่อการทำสนธิสัญญาครั้งนี้ก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เจ้าพระยาทิพากรณเขียนไว้ว่า "พระนครกลุ่มบูรณมั่งคั่งด้วยสมบัติ ฝนกตกตามฤดู ลกคาวาณิษเข้ามาตั้งหรงค้าขาย สิ่งของต่าง ๆ ที่ไม่เคยเห็นก็ได้เห็น ของที่ไม่เคยมีก็มีขึ้น และลกล้านานาประเทศเข้ามาค้าขาย ชื้อข้าวออกไปปี 1 ก็ถึง 300 ล่า บางปีถึง 400 ล่า ราษฎรก็ได้ขายข้าวไปแกลลคานานาประเทศ เป็นจำนวนข้าวออกไปปีหนึ่งก็ถึง 80,000 เกวียน บาง 80,000 เกวียนเศษ บางราษฎรก็ได้มั่งมีเงินทองขึ้นทุกแห่งทุกตำบล"²

นับได้ว่ารัฐบาลไทยตระหนักดีว่า จำเป็นจะต้องเปิดประเทศให้แก่ประเทศตะวันตก เพื่อการรักษาความเป็นเอกราชของประเทศ และนับแต่บัดนี้ต่อไปผู้นำประเทศของไทยต้องรับแรงปฏิรูปภายในอย่างใหญ่หลวง เพื่อยกฐานะของประเทศให้เท่าเทียมกับอารยประเทศตะวันตก นับได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางนโยบายต่างประเทศขึ้นใหม่ คือ การยินยอมตามขอเรียกร้องของตะวันตก แต่ขณะเดียวกันแรงปฏิรูปประเทศเพื่อให้เขาเล็ดลอดถูกดูหมิ่น และติดต่อกับประเทศไทยอย่างเท่าเทียมเสมอภาคกัน

เราพอจะสรุปสาระสำคัญในสนธิสัญญาออกเป็นหัวข้อย่อได้ดังต่อไปนี้

1. ให้กงสุลมีอำนาจในการพิจารณาตัดสินความในกรณีคนในอังกฤษมีความวิวาทซึ่งกันและกัน แต่คนในบังคับอังกฤษเป็นความกับราษฎรไทย ให้กงสุลและเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยพิจารณาคดีร่วมกัน แต่การพิพากษาลงโทษให้เป็นไปตามกฎหมายอังกฤษในกรณีคนอังกฤษเป็นฝ่ายผิด และเช่นเดียวกันก็ให้เจ้าหน้าที่ไทยตัดสินพิพากษตามกฎหมายไทยถ้าฝ่ายราษฎรไทยเป็นผู้ผิด

¹ Bowring, *op.cit.*, p. 228

² ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา ส.ด. หน้า 205

2. ให้สิทธิการค้าอย่างเสรี (free trade) แก่คนในบังคับ อังกฤษทั่วทุกเมืองท่าของไทย และอาจจะเข้าซื้อกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศไทย ได้ โดยมีข้อกำหนดเพิ่มเติมในสนธิสัญญาฉบับเพิ่มเติมที่ปาร์กส์มาทำไว้ในปีต่อมา

3. ยกเลิกการเก็บค่าธรรมเนียมขาออกเรือ แต่กำหนดภาษีขาเข้าตามราคาสินค้าในอัตราร้อยละสาม ส่วนภาษีขาออกให้เสียเพียงอย่างเดียว เช่น จะผูกเก็บเป็นภาษีสินค้าอย่างธรรมเนียมเดิม หรือจะเก็บเป็นภาษีขาออก โดย เบาว์ริงได้มีรายการสินค้ากำหนดอัตราภาษีขาออกสินค้าถึง 51 ชนิด และสินค้าที่เสียภาษีตามธรรมเนียมไทยอีก 13 ชนิด ต่อกายสัญญา

4. ไม่เก็บภาษีเงิน และแท่งทอง-เงินที่นำเข้าประเทศ

5. รัฐบาลไทยมีสิทธิจะห้ามส่งข้าว เหล้า และปลา ออกนอกประเทศได้ โดยปาร์กส์ ได้เพิ่มเงื่อนไขว่าต้องแจ้งให้กงสุลทราบก่อนเป็นเวลา 1 เดือน

6. มีข้อความ ประเทศมิได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่ง (Most-favoured nation) โดยถือว่า ถ้าประเทศไทยให้สิทธิพิเศษแก่ประเทศใด อังกฤษจะต้องได้รับเช่นเดียวกัน (แต่จะเป็นแบบมีเงื่อนไขหรือไม่ก็แล้วแต่จะ ตีความ)

พัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมืองของไทย
หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงจนสิ้นสมัยรัชกาลที่ 5

1. สภาพทั่วไปทางการเมืองและเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตามสนธิสัญญาเบาว์ริงนอกจากที่ระบุเกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษว่ามีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย ข้อความส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับรูปแบบเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดให้สินค้าขาเข้าเสียภาษีในอัตราร้อยชักสาม และสินค้าขาออกเสียภาษีเพียงอย่างเดียวตามพิกัดอัตราเดิม จากข้างต้องเสียภาษีขาออกหาบละ 10 บาท ข้าวเกรียนละ 4 บาท* ตามสนธิสัญญารัฐบาลไทยยังคงผูกขาดการค้าฝิ่น สุรา นอกจากนี้แล้วกระทำไม่ได้ซึ่งเท่ากับเป็นการตัดทางการค้าขายของหลวงโดยพระคลังสินค้า และตัดอภิสิทธิ์ทางการค้าของบรรดาเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงได้มีการทดแทนโดยการเพิ่มชนิดของสินค้าที่ให้เจ้าภาษีนาบอากรซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าวเงินมาประมูลผูกขาด ดังเช่นในพงศาวดารรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 ได้กล่าวไว้ว่า "ภาษีอากรก็บวกขึ้นทวีมากขึ้นทุกสิ่ง สิ่งไรที่ยังไม่มีภาษี เงินก็ผูกทำเป็นภาษีขึ้น"¹ แต่ขณะเดียวกันรัฐบาลได้พยายามเลิกระบบการผูกภาษีบางชนิด โดยนำวิธีการเก็บภาษีโดยตรงมาใช้เก็บ ดังเช่นในประกาศเรียกอากรมะพร้าวว่า "กรั้นสืบมาได้ความว่าเจ้าภาษีหาทำตามพิกัดอัตราไม่ ช้อมะพร้าวของราษฎรชาวสวนก็ลดราคาเสียบ้าง....."

* ตามบันทึกของเบอร์นี ข้าวเสียภาษีขาออก 8 บาท ก่อหาบ ๑

Henry Burroy, *op.cit.*, Vol.II, Pt.Iv, p.101

¹ ภิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, หน้า 206

ราษฎรได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ ครั้งนี้จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เลิกภาษีผล
มะพร้าว น้ำมันมะพร้าวเสีย.... ให้ราษฎรที่มีสวนมะพร้าวเสียเงินค่าอากร
มะพร้าวให้กับนายระวาง 3 ตันเป็นเงินสลึงหนึ่ง ตามบัญชีในหน้าโฉนดใหญ่เสมอ
จทุกปี..."¹ ในปีเดียวกันพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดฯ
ให้ออกประกาศพระบรมราชโองการยกเงินค่าอากรในปี พ.ศ.2398 ไม่เก็บเอาแก่
X ชาวนาที่ทํานาหวานาคูโค^{2*} เป็นการทำให้ชาวนาซึ่งสามารถขายข้าวออกนอก
ได้ราคาดี มีกำลังใจที่จะขยายที่นาของตนออกไป และต่อมาได้มีประกาศยกค่า
ให้แก่ราษฎรที่ไปหักล้างค้างพงเพื่อทํานาในปีแรก ส่วนในปีต่อมาเรียกค่านาไร่ละ
เฟื้อง ถ้าครบ 3 ปีให้เก็บไร่ละสลึงสำหรับนาโค ส่วนนาดำหรือนาปัก ปีแรกก็
ยกให้เช่นกัน แต่ปีต่อมาเก็บไร่ละสลึง ครบ 3 ปี เก็บไร่ละสลึงเฟื้อง³ ผลที่
ปรากฏคือปริมาณข้าวได้เพิ่มขึ้นเกือบ 100% ก็ในช่วงปี พ.ศ.2400 - 2402
ปริมาณข้าวส่งออก 990,000 หาบ^{**} แต่พอถึงช่วงปี พ.ศ.2403 - 2407
ปริมาณข้าวส่งออกเท่ากับ 1,840,000 หาบ⁴ มีเงินตราสกุลอื่นหลังไหลเข้า

¹ คีตปากร, กรม, "ประกาศเรียกอากรมะพร้าว 3 ตันสลึง", ฉบับที่
89 พ.ศ.2399, ประชุมประกาศราชกิจ ที่ 4, หน้า 157 - 158

* นาคูโค : ชาวนาต้องเสียภาษีเงินได้ให้รัฐบาลกิดตามพื้นที่ของนา ผิด
กับนาพางลอย (นาดำ) กิดตามปริมาณข้าวที่ผลิตได้

² คีตปากร, กรม, "ประกาศว่าด้วยยกดับตั้งอากรค่าน้ำแลลดค่านาคูโค"
ฉบับที่ 93 พ.ศ.2399, น.ด. หน้า 171

³ ก., "ประกาศยกเงินหางหัวกานาปีแรก โคนสร้าง" ฉบับที่ 125
พ.ศ.2401, หน้า 238 - 239

^{**} 39,600 เกวียน

⁴

James C.Ingram, op.cit., p.38 (citing), "The Economic
Development of Siam During the Last Half Century", Journal of the
Siam Society, Vol.III, 1906, p.82 by J.H.Vander Heide

ประเทศจำนวนมาก จนกระทั่งมหาสมบัติรับหลอมดีตราให้ไม่ทันตามความต้องการ¹ ของลูกค้า แม้จะมีพระบรมราชโองการโปรดฯ ให้ใช้เงินเหรียญนอกได้ โดยกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนไว้³ เหรียญต่อ 5 บาท² ราษฎรก็ยังไม่นิยมใช้ จนทางการต้องตราพระราชบัญญัติกำหนดโทษเอาไว้³ แสดงให้เห็นว่าราษฎรไม่มีความคุ้นเคยกับระบบเศรษฐกิจแบบการใช้เงินตราเป็นมาตรฐานแลกเปลี่ยนมาก่อน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือว่าราษฎรไม่เคยมีเงินตราสกุลอื่นจำนวนมากไว้ครอบครอง ทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจในระบบเงินตราสกุลอื่น เนื่องด้วยแต่ก่อนมาทางการไม่เคยเปิดโอกาสให้ได้ซื้อขายสินค้าโดยตรงกับลูกค้าต่างประเทศ

X หลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ประเทศไทยมีการค้าขายกับต่างประเทศเพิ่มขึ้นมาก ทำให้บรรดาผู้ประกอบการอาชีพในประเทศซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนา ขยายที่ดินทำการเพาะปลูกออกไป ดังที่ได้มีบันทึกว่า "ราษฎรเป็นอันมากก็ตื่นกันค้าขาย ชาวเขาก็ทำนามากไม่มีว่างทุกแห่งทุกตำบล"⁴ รูปแบบของเศรษฐกิจของประเทศไทยจึงเปลี่ยนแปลงไปจากระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้ตามที่เคยเป็นมา และไม่คอยพึ่งสินค้าเข้าจากต่างประเทศ กลายมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Monetary System) และจากการเปลี่ยนแปลงอันมีผลจากการนำ

¹ คีลปากกร, กรม, "ประกาศให้ใช้เงินเหรียญนอก" (ครั้งที่ 1) ฉบับที่ 96 พ.ศ. 2399, ด.ด., หน้า 179

² ด., "ประกาศให้ใช้เงินเหรียญครั้งที่ 2" ฉบับที่ 110 พ.ศ. 2400, หน้า 207

³ ด., "ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้เงินเหรียญนอก" ฉบับที่ 112 พ.ศ. 2400, หน้า 210 - 211

⁴ ด., "ประกาศจ่ายเงินภาษีเข้าบำรุงพระนคร" ฉบับที่ 120, พ.ศ. 2401, หน้า 230

กติกาสัญญาแบบเสรีนิยมเข้ามาใช้ในประเทศไทยตามข้อความบังคับในสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้เป็นการทวีความสำคัญของชาวจีนในการกระทำตนเป็นกกลางก้าวไรจากการค้าขายภายในและภายนอกประเทศ

กล่าวได้ว่าหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษแล้ว รายได้ของประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นกว่าทุกรัชกาล* แต่ผลร้ายที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของไทยในเวลาข้างหน้าคือการที่มิได้มีการระบุงเวลาการหมดอายุสัญญา เพราะฉะนั้นอัตราภาษีขาเข้าร้อยละห้าอันเป็นที่พอใจของคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายในขณะนั้น ต่อไปข้างหน้าเมื่อรัฐบาลมีความจำเป็นในการจะต้องใช้เงินเพิ่มมากขึ้นในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศและขณะที่ประเทศต่าง ๆ มีอัตราภาษีศุลกากรที่ทันสมัย แต่ประเทศไทยก็ยังคงใช้ระบบภาษีศุลกากรตามที่เคยใช้เมื่อหลายสิบปีก่อน ย่อมทำให้ประเทศไทยต้องเสียรายได้ที่ควรจะได้ไปเป็นจำนวนมาก

✓ ในด้านการเมือง ผลสะท้อนจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้การที่ประเทศไทยจะไปอ้างว่ามีอำนาจเหนือดินแดน ตรังกานู และเปเร และพยายามเข้าปกครองรัฐมลายูดังกล่าวโดยตรง ทางรัฐบาลอังกฤษจะอ้างได้ว่าไทยละเมิดสัญญา** อย่างไรก็ตามไทยยังคงอ้างสิทธิเหนือดินแดน ตรังกานู ได้ทราบใดที่รัฐดังกล่าวยังคงต้นไม้เงินต้นไม้ทอง (Bunga Mas) มาถวายที่กรุงเทพฯ แต่เมื่อใดเราเข้าไปแทรกแซงเหตุการณ์ภายในของรัฐดังกล่าวอันเป็นการทำให้เกิดผล

* รายได้แผ่นดินในรัชกาลที่ 3 ซึ่งมากกว่า 2 รัชกาลที่ผ่านมา เก็บได้ประมาณ 1 ล้านบาท แต่ในรัชกาลที่ 3 เก็บได้ประมาณ 3 ล้านกว่าบาท ดูสมคิด ศรีสิงห์, การบริหารภาษีอากรในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น, หน้า 186

** ในมาตราที่ 1 ของสนธิสัญญาภาคผนวกที่บาร์กส์มาทำเพิ่มเติมให้คงข้อ 12, 13 และ 14 ในสนธิสัญญาเบาว์ริงไว้

กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษในรัฐดังกล่าว ทางรัฐบาลอังกฤษที่
เดวิดทเชก เทิลเบนต์จะเข้าประท้วงรัฐบาลไทยทันทีทั้งโดยทางการทูตและการ
ใช้กำลังอยู่ ดังกรณี "การระดมยิงหน้าเมืองตรังกานู"¹

✓ ผดสะก่อนจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงอีกประการคือทำให้ประเทศไทย
ซึ่งหวาดเกรงว่าประเทศอังกฤษจะมาอ้างเหตุยึดไทยเป็นเมืองขึ้นดังที่ทำกับประ
เททิพมา ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริ
จะ "เปิดประเทศ" ติดต่อกับชายกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรง
อนุญาตให้คนอังกฤษมาซื้อที่ดินอยู่อาศัยในพระราชอาณาเขตได้อันอาจจะทำให้เกิด
ข้อพิพาทบาดหมาดระหว่างพลเมืองชาวไทยกับคนอังกฤษซึ่งมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน
จึงทำให้รัฐบาลไทยแสดงท่าทียินดีต้อนรับราชทูตจากประเทศฝรั่งเศสดีกว่าเมื่อ
คราวผู้รับราชทูตจากอังกฤษทั้งในเรื่องเรือนก่อนรับและของพระราชทานตอบแทน
พระเจ้าจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 แห่งฝรั่งเศส² ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับ
ในสมัยพระนารายณ์มหาราช แต่เปลี่ยนจากฮอลันดามาเป็นอังกฤษเท่านั้น แต่
อย่างไรก็ตามหลังจากกรณีเมืองเขมรในปลายปี 2410 ซึ่งไทยต้องยอมรับว่า
เขมรเป็นรัฐในอารักขา (protectorate state) ของฝรั่งเศส³ และหลัง
จากฝรั่งเศสแพ้สงครามฟรังโก - ปรัสเซีย (Franco - Prussian War)
พ.ศ. 2413 หันมาหาเกียรติภูมิกลับคืนโดยการล่าอาณานิคมในอินโดจีน ทำให้ไทย
เริ่มตระหนักว่านโยบายดุลย์อำนาจดังกล่าวไม่ได้ผล จะมีแต่ทำให้เราเสียดินแดน

¹ ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, ฉ.บ., หน้า 145 - 146

² ฉ.บ., หน้า 71

³ ศิลปากร, กรม, "สัญญาเรื่องเมืองไทยกับเมืองฝรั่งเศส และสัญญา
เรื่องสุรา", จกหมายเหตุ ร.4, จ.ศ. 1229, ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร,
หน้า 110 - 114

ให้แก่ข้าพเจ้าอันหาอำนาจทั้งสองไปโดยไม่ไ้มีข้อกำปรกันความเป็นเอกราชของ
ประเทศแก่อ่างใด

2. ความยุ่งยากทางการเมืองภายในประเทศตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย์ราช
สมบัติในปี พ.ศ. 2411 นั้นมีเหตุการณ์ที่ผิดพระราชธรรมเนียมแผ่นดินอยู่ประการ
หนึ่งคือ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สนับสนุนกรมหมื่นบวรวิชัยชาญ
(พระวงศ์เจ้ายอดยิ่งยศ) โอรสของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ไ้
รับสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวร โดยที่ประชุมเสนาบดีลงมติเห็นชอบ ยกเว้น
กรมขุนวรจักรธรานุภาพ (พระองค์เจ้าบรมโกศ) แต่พระองค์เดียวที่คัดค้านโดย
อ้างว่ามีไข้กิจของที่ประชุมเสนาบดีที่จะเลือกพระมหากษัตริย์ การเช่นนี้ยอมทำ
ให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงอำนาจของท้าว
สำเร็จราชการ (เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์) ในพระราชหัตถเลขาพระราชทาน
พระบรมราโชวาทแก่เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มีพระราชบันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ขณะ
นั้นว่า "ในขณะนั้นเปรียบเหมือนคนที่ศรีษะขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้
ในที่สมมติกษัตริย์... ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเผยรอบข้างทั้งภายในและ
ภายนอก หมายถึงทั้งในกรุงเองและต่างประเทศ"² และด้วยเหตุนี้เองพระองค์
จึงทรงสนิทสนมกับบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอ ซึ่งก็ทรงด้วยจะทรงมุ่งหวังให้เป็น
กำลังสนับสนุนพระองค์ในกาลภายหน้า ด้วยทรงมีพระราชดำริว่าบรรดาเจ้านาย

¹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตน
โกสินทร์ รัชกาลที่ 5, หน้า 26

² จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, "พระบรมราโชวาท"
ฉบับที่ 2 ร.ก. 112, พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ 5, หน้า 12

และขุนนางผู้ใหญ่ทั้งปวง ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระยา¹ ซึ่งจะทำให้เกิดความลำบากสำหรับพระองค์ในการบริหารราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เอง เมื่อทรงมีพระชนมายุครบ 21 พรรษาบริบูรณ์ อาจกล่าวได้ว่าสถาบันกษัตริย์ในรัชกาลที่ 5 ด้วยเกียรติภูมิและพระราชอำนาจไปมาก เนื่องจากปล่อยให้เสนาบดีผู้ใหญ่ได้สร้างสมอำนาจและใช้อิทธิพลของตนในการสนับสนุนบุคคลที่คิดว่าเหมาะสมขึ้นครองราชย์มาแต่ครั้งรัชกาลที่ 3 จนถึงรัชกาลที่ 5 ดังที่สมเด็จพระยาราชสุมาลย์พระองค์ที่ 5 ทรงมีลายพระหัตถ์เล่าว่า " (เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์) เราได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งความเป็นไปของพวกเราเป็นครั้งแรก คนผู้เคยนับถือและฝากตัวก็จืดจางไป คนที่เราไม่เคยเกรงก็ต้องเกรง... แต่ความเปลี่ยนแปลงแห่งความเป็นไปของพวกเรา... กลับให้ประโยชน์แก่เราในภายหลังเสียอีก ทำให้พวกเราสังเวชถึงตัวไม่มีทางกำเริบ หรือแม้เพียงทอดธุระจากการแสวงหาความรู้ได้เปรียบเจ้านายในรัชกาลที่ 3 ที่โดยมากกลับพระองค์ไม่ทัน เพราะเวลาล่วงไปเสียมากแล้ว พวกเรายังมีช่อง พอดีทำคุณให้เป็นคุณาภณะสำหรับรองรับราชการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงวางลงไป"²

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงว่าราชการบ้านเมืองด้วยพระองค์เอง พระองค์ได้ทรงดำเนินนโยบายเช่นสมเด็จพระราชบิดาในการที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย (Modernization) เพื่อมิให้เป็นที่ยูดุหมิ่นของชาวต่างประเทศอันจะมีผลกระทบกระเทือนต่อฐานะของประเทศไทยในด้านการเมืองระหว่างประเทศ คือการให้ข้าราชการเลิกหมอบเฝ้า³ และการ

¹ ด., หน้า 11

² วชิรญาณวโรส. สมเด็จพระยา. พระประวัติเล่า, หน้า 182 - 183 (สมัยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว)

³ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. เรื่องคดีฝรั่งเข้ามาเมืองไทย, หน้า 34

เล็กทาส¹ - การตั้งสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) และสภาที่ปรึกษาการแผ่นดิน มีสมาชิกประกอบด้วยคนหนุ่มเป็นส่วนใหญ่ เรียกได้ว่าเป็น
 ✓ การเปลี่ยนแปลงชนธรรมนิยมของบ้านเมืองอย่างรวดเร็ว จนบุคคลภายนอก
 เช่นหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศเกิดความวิตกว่าประเทศไทยจะก้าวหน้าเร็วเกินไป²
 ไป เพราะเหตุว่า "ขุนนางข้าราชการที่ยังไม่ทันสมัยจะไม่อาจเข้าใจว่าพระองค์ได้กระทำการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเพื่อผลดีของประเทศชาติ แต่จะเกิดกีดไ้
 ว่าการปฏิรูปดังกล่าวก็เพื่อขจัดกำลังและตั้งกลุ่มต่อต้านกลุ่มการเมืองที่มีอิทธิพล
 กลุ่มอื่น

✓ ความตึงเครียดทางการเมืองในพระราชอาณาจักร โดยเฉพาะระหว่าง
 วังหลวงกับวังหน้า ด้วยทั้งสองฝ่ายต่างเข้าใจกันว่าอีกฝ่ายไม่พอใจตน อันมี
 สาเหตุมาแต่ต้นที่ผู้สำเร็จราชการสนับสนุนให้กรมหมื่นวิชัยชาญขึ้นเป็นพระมหาอุป
 ราช เพราะฉะนั้นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมต่าง ๆ ที่รัชกาลที่ 5 ได้
 ทรงกระทำไป ทางกรมพระราชวังบวรฯ เนื่องจากทรงมีอคติอยู่ว่ารัชกาลที่ 5
 ทรงเกลียดพระองค์ ก็เกิดความน้อยพระทัย เช่นเมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 ทรงจัดการ
 เกี่ยวกับพระคลังข้างที่ แต่มิได้เพิ่มเงินส่วนพระบวรราชวัง ทำให้กรมพระราชวัง

¹ ศิลปากร, กรม, การเลิกทาสในรัชกาลที่ 5, 66 หน้า

² ศิลปากร, "บันทึกเกี่ยวกับ "ดร.โฆวาท" น.ส.พ.ฉบับแรกของเมืองไทย",
ศิลปากร น. 25

³ หมอสมิทธ ว่ามีกลุ่มการเมืองอยู่ 3 กลุ่มขณะนั้น คือกลุ่ม Young Siam
 มี ร.5 เป็นหัวหน้า กลุ่ม Conservative Siam มีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็น
 หัวหน้า และกลุ่ม Old Siam มีกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ เป็นหัวหน้ากลุ่ม
 ดู David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand, p.44

บวรฯ มีความเลื่อมพระทัย รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชหัตถเลขาฉบับที่ 152 ว่า "แกก็เห็นว่า แกไม่ได้ขึ้นบ้าง แต่มีได้พูดแก่ผู้ใด เว้นไว้แต่สมเด็จพระยาฯ สมเด็จพระยาฯ ก็ไม่เอามาพูด ความจริงอันอยู่จนไปถึงท้องฟ้าง" ¹ ความมารุนแรงขึ้นเมื่อพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ได้มากล่าวในที่ประชุมสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ เป็นทำนองว่า ตำแหน่งวังหน้าครั้งนี้ตั้งขึ้นไม่ถูกต้องธรรมเนียม ² ทางกรมพระราชวังบวรฯ มีปฏิกริยาตอบโต้โดยการตอบฉีกอาวุธทหารในพระบรมราชวังเวลากลางคืน ในคืนวันที่ 27 ธันวาคม เกิดไฟไหม้ขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ทหารวังหน้ายกไปอ้างจะมาช่วยดับไฟ แต่ทหารรักษาพระบรมมหาราชวังไม่ให้เข้า ³ นายนิวมแมนผู้รักษาการกงสุลอังกฤษ (Mr. Knox) แสดงท่าทีสนับสนุนกรมพระราชวังบวรฯ ในบันทึกที่แจ้งไปยังลอร์ดคาร์บิวว่า "เป็นเวลานานแล้วก่อนที่มีสเกอเรนออกจะเดินทางออกจากกรุงเทพฯ บรรดาที่ปรึกษาของพระเจ้าอยู่หัวองค์หนึ่งได้พยายามที่จะหาเหตุจับผิดพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่สอง และการเกิดเพลิงไหม้ขึ้นครั้งนี้เป็นโอกาสอันดีที่จะอ้างเพื่อกำจัดพระองค์" ⁴ ทางวังหน้าและวัง

¹ ราชบัณฑิตสภา, "พระราชหัตถเลขาฉบับที่ 152", พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, หน้า 221 - 228

² David K. Wyatt, *op. cit.*, (citing) สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์, หน้า 766 - 769 ของ ศิวะดิ สุทธิสงคราม

³ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, "Newman to Earl of Derby", 5th January 1875, F.O. 69/69

⁴ *Ibid.*, "for some time past even before Mr. Knox left, The advisors of H.M. The first King have been trying to find fault with the Second King and the fire was considered to be a good opportunity to crush him."

หลวงตามระดมกำลังเตรียมพร้อม แต่เมื่อเหตุการณ์กับขึ้น กรมพระราชวังบวรฯ ก็ไปขอพึ่งความคุ้มครองจากสถานกงสุลของอังกฤษ¹ นับว่าเป็นครั้งแรกที่มีคนไทยลี้ภัยทางการเมืองเข้าพึ่งอำนาจจากสถานทูตต่างประเทศ ทางพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพยายามติดต่อไกล่เกลี่ย ด้วยพระองค์เกรงว่าอังกฤษจะอ้างเหตุดังกล่าวเข้าแทรกแซง โดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์และทรัพย์สินของคนในบังคับอังกฤษ โดยเฉพาะเมื่อทรงทราบข่าวว่ามีเรือปืนของอังกฤษเดินทางมาจากฮ่องกง² แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าทางสถานกงสุลอังกฤษจะแสดงท่าทีสนับสนุนให้รัฐบาลอังกฤษเข้าแทรกแซงสนับสนุนกรมพระราชวังบวรฯ ทางกระทรวงอาณานิคมได้มีคำสั่งมายังเซอร์ แอนดรูว์ คลาร์ก (Sir Andrew Clarke) ว่า อย่าเพิ่งเดินทางมากรุงเทพฯ นอกจากจะเห็นว่าจะเป็นการมาเพื่อป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของคนอังกฤษ³ ทางรัฐบาลอังกฤษถือว่า "วิกฤตการณ์วังหน้า" เป็นเรื่องการเมืองภายใน เพราะฉะนั้นเมื่อคลาร์กเดินทางถึงกรุงเทพฯ จึงแสดงท่าทีไม่สนับสนุนการกระทำของตัวกงสุล ทางกรมพระราชวังบวรฯ จึงจำต้องยอมรับข้อเสนองของคณะเสนาบดีโดยมีสมเด็จพระยากรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นหัวหน้าคณะเสนาบดี คือการกำหนดให้ทางวังหน้ามีทหารรักษาการเพียง 200 คน⁴ เท่ากับเป็นการลดอำนาจของวังหน้าให้ลดน้อยลง มิได้มีความ

¹ สถาบันไทยคดีศึกษา, "Newman to Earl of Derby" January 1, 1875, F.O. 69/62

² สถาบันไทยคดีศึกษา, "From Admiralty" Disturbances in Siam, January 14, 1875, F.O. 69/62

³ สถาบันไทยคดีศึกษา, "Colonial Office to Clarke", January 13, 1875, F.O. 69/63

⁴ ศิลปากร, กรม, หนังสือราชกิจจานุเบกษา, วันที่ 25 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 93 เล่ม 1, หน้า 369

สำคัญเป็นพิเศษ อย่างที่เคยเป็นมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นับได้ว่าการต่อสู้เพื่อเรียกพระราชอำนาจกลับคืนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประสบความสำเร็จ แต่พระองค์ก็ได้ทรงตระหนักว่าประเทศไทยยังไม่พร้อมที่จะรับความคิดใหม่ และทรงรอไปอีกถึง 10 ปี จึงได้เริ่มการปฏิรูปอีก¹

3. ปัญหาที่เกิดจากการผูกมัดของสนธิสัญญาเบาว์ริง และการพยายามที่จะแก้ไข

✓ ก. การคลัง : ปัญหาอันเกิดจากอัตราภาษีขาเข้า "ร้อยชักสาม"

หลังจากประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับประเทศอังกฤษใน ปี พ.ศ. 2398 (รายได้ของประเทศหลัง Borring's Treaty) จะเพิ่มมากขึ้น แต่ครั้งประเทศมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินทองเพื่อการพัฒนาประเทศ ทำให้จำเป็นต้องใช้เงินเพิ่มมากขึ้น) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเพิ่มรายได้ของแผ่นดินขึ้นโดยคิดตั้งภาษีอากรชนิดใหม่ขึ้น มีอากรการพนันต่าง ๆ ภาษีจ้าว ละครการเล่นต่าง ๆ ภาษีสุกรและเนื้อสด ภาษีปลาสลัดน้ำจืดน้ำเค็ม² ฯลฯ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงว่าราชการแผ่นดินโดยพระองค์เอง พ.ศ. 2416 "เงินภาษีอากรก็ลดเกือบทุกอย่าง ลดลงไปเป็นลำดับ จนถึงปีมะแมตรีศก (2414) เงินแผ่นดินที่เคยได้อยู่ปีละ 50,000 ชั่ง 60,000 ชั่งนั้น เหลือจำนวนอยู่ 40,000 ชั่ง แต่ไม่ได้ตัวเงินที่มากนัก แต่เงินเบี้ยหวัด (เงินบำเหน็จข้าราชการ) ปีละ 11,000 ชั่ง ก็วิ่งตามตก.... ที่ได้อำนาจเงินจริงมีประมาณสัก 20,000 ชั่งเท่านั้น เงินไม่พอจ่ายราชการ ต้อง

¹ David K. Hyatt, op.cit., p.61

² กีฬากรวงศ์, เจ้าพระยา, ส.ด., หน้า 206

เป็นหนี้ตั้งแก่งานพระบรมศพตลอดมาจนถึงปีมะแมนี้ เป็นเงิน 100,000 ชั่ง (8,000,000 บาท)¹ ใน พ.ศ. 2416 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงหารือกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาเมธา กรมพระยาบวรราชนายก อธิบดี ✓ พระคลังมหาสมบัติ จัดตั้งหอรับฎาการพิพัฒน์ขึ้น ให้มีพนักงานบัญชีกลางสำหรับรวบรวมบัญชีผลประโยชน์แผ่นดินและตรวจตราการเก็บภาษีอากรในกระทรวงต่าง ๆ² ให้รู้ว่าเป็นจำนวนเงินเท่าใด และเร่งเรียกเงินแผ่นดินในด้านภาษีอากรให้ส่งเข้าพระคลังมหาสมบัติตามกำหนด เมื่อปีจอ พ.ศ. 2417 พระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า พนักงานซึ่งจะสามารถทำการให้ลุล่วงตามพระราชประสงค์มีน้อยไม่พอแก่การ จึงทรงรับมาทำเอง โดยโปรดฯ ให้จัดตั้งสำนักงานขึ้น เรียกว่า "ออดิต ออฟฟิศ" (Audit Office) มีกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ และกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เป็นผู้ช่วยเหลือ³ ร.5 ได้ทรงออกพระราชบัญญัติสำหรับหอรับฎาการพิพัฒน์ขึ้น ในปี พ.ศ. 2416⁴ พระราชบัญญัติฉบับนั้นนอกจากจะเป็นการเร่งเก็บเงินเข้าพระคลังมหาสมบัติให้ครบถ้วนและยังเป็น พ.ร.บ. ที่ออกกฎหมายคุมเจ้าภาษีนายอากรอย่างเข้มงวด แสดงให้เห็นว่ามีความตั้งใจจะพยายามจำกัดจำนวนเจ้าภาษีนายอากรให้ลดน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงพระราชทานอำนาจเต็มให้แก่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบวรราชนายก ที่จะปลดเจ้าภาษีเสียก่อนกำหนด แต่ก่อนมาการยื่นประมูลมักจะไปยื่นที่บ้านเจ้าพนักงาน แต่ พ.ร.บ. ฉบับนี้มีความว่า "ห้ามมิให้ไปยื่นเรื่องราวกันที่อื่น นอกจากที่ประชุมใน

¹ ราชบัณฑิตยสภา, พระราชหัตถเลขา (152) ล.ด., หน้า 226 - 227

² ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, พระประวัติกรมพระยาเทวะวงศ์, หน้า 112 - 113

³ ด., หน้า 113

⁴ กรมศิลปากร, กฎหมายรัชกาลที่ 5 เล่ม 1, หน้า 58 - 77

ออฟฟิศ เจ้าพนักงานรับเรื่องราวมาจากมือจีนแล้ว ให้นำมาถวายเจ้าห้ามหามา
 ตา กรมพระบวรราชบุรีฯ มาตลानीเป็นการป้องกันกาทุจริตรับสินบนของ
 บรรดาเจ้าพนักงานข้าราชการที่เกี่ยวข้อง

เจ้าภาษีต้องมีนายประกัน และถ้าประมูลภาษีได้ให้ส่งเงินล่วงหน้าก่อน
 3 งวด ถ้าครบกำหนดส่งเงินแต่ละงวด ถ้าพ้นกำหนด 7 วัน ถ้าไม่ส่งก็หักจาก
 เงินงวดล่วงหน้านั้นจนครบ 3 เดือน ถ้าไม่ส่งงวดต่อไปก็จะมีโทษ คือ "ให้ริบ
 เอาบุตรภริยาข้าทาสที่บ้านเรือน เรือแพ ล้วน ไร่นา และทรัพย์สินของส่ววิญญาณ
 ทรัพย์ อวิญญาณทรัพย์มาเป็นของหลวงให้สิ้นเชิง แล้วให้เอาตัวเจ้าภาษีจำคุกไว้
 3 ปี

ในปี พ.ศ.2417 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
 พระราชดำริว่า เนื่องจากเจ้าพนักงานในกรมกองต่าง ๆ เบิกเงินจัดซื้อสิ่งของ
 จำราชการแยกคลังกัน เช่นเงินเบิกจากคลังมหาสมบัติ เหล็ก ไม้ เบิกจาก
 พระคลังในขวา เป็นต้น นับแต่นี้จะทรงตั้งเป็นธรรมเนียมสำหรับเจ้าพนักงาน
 พระคลังมหาสมบัติที่จะจ่ายเงินและเจ้าพนักงานกรมต่าง ๆ ให้จัดการประมาณ
 เงินที่จำเป็นต้องใช้ในแต่ละเดือนไปจนตลอดปี ทำรายการมาขึ้นที่เจ้าพนักงาน
 พระคลังมหาสมบัติ ๗ หรือรับทราบ¹ ต่อมาใน พ.ศ.2418 ได้ทรงออกพระ
 ราชบัญญัติตั้งกระทรวงการคลัง² ซึ่งยังเรียก "กรม" ว่า "กรมพระคลังมหา
 สมบัติ" ในพระราชบัญญัติฉบับนี้นอกจากชื่อตำแหน่งต่าง ๆ โดยใช้ภาษาอังกฤษซึ่ง

¹ กรมกลปการ, "ข่าวเคาน์ซิล ออฟเสตด : ว่าด้วยจัดการพระคลัง
 ทั้งปวง" จ.ศ.1237, พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ 5 และ 6
 หน้า 207 - 210

² กรมกลปการ, "พระราชบัญญัติสำหรับกรมพระคลังมหาสมบัติ แล้ว
 ด้วยกรมต่าง ๆ ซึ่งจะเบิกส่งเงิน" จ.ศ.1237; น.ด., หน้า 211 - 216

เขียนด้วยอักษรไทยกำกับ มีดังต่อไปนี้ คือ

อธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ	Ministor of Finance
รองอธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ	Deputy-Ministor of Finance
ปลัดบัญชีกลาง	Chief-Secretary
ผู้ตรวจบัญชีใหญ่	Auditor - General
พนักงานใหญ่ผู้รับเงิน	Receiver - General
พนักงานผู้เก็บทอง	Treasurer
บัญชีปีข้างหน้า	Estimate

คำว่าบัญชีปีข้างหน้านั้นหมายถึง "งบประมาณ" มาถึงขั้นนี้ก็เห็นอันว่า งานปรับปรุงภาษีอากรหรือรายได้ของรัฐหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การคลังของประเทศได้ก้าวขึ้นสู่ยุคใหม่ เป็นการปรับปรุงอย่างทันสมัย ต่อมาปี พ.ศ. 2433 ทรงเปลี่ยนแปลงกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ¹ แบ่งหน่วยงานที่ขึ้นในกระทรวง เป็นกรมต่างๆ 13 กรม ดังนี้

กรมพระคลังกลาง	สำหรับประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน
กรมสารบัญชี	สำหรับรับจ่ายเงินแผ่นดิน และทำบัญชี รักษาบัญชีพระราชทรัพย์ และสรรพบัญชีหนี้หลวง ใบหน้า ใบเบิกทั้งสิ้น
กรมตรวจ	สำหรับตรวจบัญชี ตรวจราคา ตรวจรายงานการรับเงินแผ่นดิน
กรมเก็บ	สำหรับรักษาพระราชทรัพย์ทั้งสิ้น
กรมพระคลังข้างที่	สำหรับจัดการเงินในองค์พระเจ้าอยู่หัว

¹ กรมศิลปากร, หนังสือราชกิจจานุเบกษา, วันที่ 9 พฤศจิกายน ร.ศ. 109 เล่มที่ 7 แผ่นที่ 32, หน้า 286 - 290

กรมกระสาปนสิทธิการ	มีหน้าที่ทำเงินตราแผ่นดิน
กรมการพิมพ์บัตร	มีหน้าที่ทำเงินกระดาษและตัวตราแผ่นดิน
กรมราชพัสดุ	รักษาราชสมบัติพัสดุ และซื้อจ่ายของหลวง รับจ่ายของส่วย จัดการห้างหลวงทั้งสิ้น
กรมส่วย	มีหน้าที่เร่งการธรรมเนียม เร่งเงินการราช การ เลก และผูกปี้เงิน เก็บเงินส่งพระคลัง มหาสมบัติ
กรมสรรพากร	มีหน้าที่เก็บเงินอากร จากการค้าทางการให้ ใบอนุญาตค้าขายสุรา ผิ่น บ่อนเบี้ย เป็นต้น
กรมสรรพบัญญัติ	มีหน้าที่เก็บเงินภาษีภายใน เช่นภาษีน้ำตาล ภาษีเกลือ เป็นต้น
กรมที่ดิน	มีหน้าที่เก็บเงินอากรค่าที่ เช่นอากรสมพัสดุ อากรก่าน้ำ อากรเกลือ
กรมศุลกากร	มีหน้าที่เก็บเงินภาษีขาเข้าขาออก ซึ่งเก็บ จากผู้บรรทุกสินค้าไปค้าขายต่างประเทศ และขาเข้ามามีค้าขายในประเทศ

✓ สรุปรายในปี พ.ศ. 2438 ได้ทรงประกาศยุบเลิกเจ้าภาษีนายอากร
ประมุขผูกขาด เปลี่ยนมาเป็นรัฐบาลเก็บเอง ปรากฏว่าเก็บได้เงินมากกว่า
ตามสถิติเงินรายได้แผ่นดินระหว่าง ร.ศ. 114 - 125¹

¹ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1, ประชุมพระราชนิพนธ์บางเรื่อง, หน้า 38 - 39 และ สำเนาสมเด็จจุลจอมเกล้า วันที่ 16 มกราคม 2348
2438

ล้มเลิกโรงบ่อนสาธารณะในจังหวัดต่าง ๆ โดยหวังว่าประเทศมหาอำนาจผู้มียุติ
สัญญาไว้กับประเทศไทยให้ความช่วยเหลือต่อการสูญเสียรายได้แผ่นดินเป็น
จำนวนมาก ประมาณได้ว่ารายได้การพนันในปี พ.ศ. 2448 เป็น 1/5 ของรายได้
ทั้งหมดของประเทศ ก็ประมาณ 2459 ประมาณ 21.4 % ของเงินรายได้
ทั้งหมด หรือเป็น 2 เท่าของเงินรายได้จากที่ดิน อันเป็นบ่อเกิดที่ให้ผลมากที่สุด
ถัดลงไป¹ ในขณะที่รัฐบาลกำลังแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับการที่จะเลิกการพนันโดยถูก
กฎหมาย โดยเปิดบ่อนสาธารณะขึ้นอันเป็นการเพาะนิลย์ชั่วร้ายแก่พลเมืองของ
ประเทศ แต่ก็วิตกว่าจะทำให้ขาดเงินรายได้ก้อนใหญ่ซึ่งจำเป็นสำหรับประเทศที่
กำลังพัฒนา ประเทศไทยก็ได้แก้ไขข้อบกพร่องอันเกิดจากสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2398
✓ เป็นที่สำเร็จลงได้เรื่องหนึ่ง คือเรื่องภาษีสุรา เหตุด้วยตามหนังสือสัญญาเบาว์ริง
เราได้ออมให้สุราต่างประเทศเข้ารวมอยู่ในสินค้าสามัญ เสียภาษีแค่ 100 ชัก 3
ได้มีคนในบังคับต่างประเทศนำสุราชนิดเหลว ทำมาจากข้าวและประเทศใกล้เคียง
เข้ามาจำหน่ายในประเทศไทย โดยเสียภาษี 3 % ของมูลค่าของสินค้า เป็นการ
ทำลายตลาดสุราที่ผลิตขึ้นในประเทศ รัฐบาลไทยขาดรายได้ของประเทศที่ควร
จะได้ไป เพราะสุรกายในราคาแพงกว่าสุราต่างประเทศ เนื่องจากภาษีภายใน
ในแพงกว่า ทางรัฐบาลจึงพยายามเจรจาขอจำกัดสุราต่างประเทศ โดยขอแก้ไข
✓ สัญญาในข้อที่เกี่ยวกับสินค้า ให้บังคับการซื้อขายจำหน่ายสุราต่างประเทศ แล
เก็บภาษีขาเข้าทวีขึ้น ป้องกันการจำหน่ายสุราขายแรงให้อยู่ในการควบคุม แล
ป้องกันสุราโรงมิให้แพ้เปรียบสุราต่างประเทศ

¹ ทัศนิกไมตรี พระยา (๑๑) หน้า ๖๕

² บุตทวงค์, พระองค์เจ้า, ประวัติขุนนางพันเอกพิเศษ พระวรราช
เธอพระองค์เจ้าบุตทวงค์ แต่ประสูติ พ.ศ. 2392 ถึง 2472 เล่ม 1 หน้า 56-
57 รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ส่วนใหญ่นำมาจากหนังสือเล่มนี้

ปัญหาเรื่องนี้ได้มีมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 4¹ ในรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดฯ ให้พระองค์เจ้าบวรญาณ^{*} ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นเอกอัครราชทูตที่มีอำนาจเต็ม ประจำประเทศต่าง ๆ ที่มีสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศไทย และทางทูต ได้ว่าจ้างนายเฟรเดอริก เวอร์นี (Frederic Verney) เป็นเลขานุการ เสร็จสำเร็จกับประเทศอังกฤษเป็นประเทศแรก ใน พ.ศ. 2426 และเจรจา ทำอนุสัญญาเฉพาะการจำหน่ายสุราต่างประเทศกับฝรั่งเศส สวีเดน นอร์เวย์ เดนมาร์ก เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี อเมริกา สเปน และออสเตรเลีย อังกฤษ ตกลงว่าได้มีการเพิ่มอัตราภาษีศุลกากรสุราเป็น 10 % ส่วนสินค้าอย่างอื่นยังคงไว้อย่างเดิม

อย่างไรก็ตามการขอแก้ไขสนธิสัญญา เป็นเรื่องยากโดยเฉพาะกับประเทศอังกฤษอันเป็นมหาอำนาจในยุโรป และมีผลประโยชน์ทางการค้าในประเทศไทยมากกว่าประเทศอื่น ๆ ทางรัฐบาลไทยพยายามจะนำเรื่องข้อยุติธรรมในภาษีศุลกากรเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจะเลิกการพนัน และการปฏิรูปเกี่ยวกับรายได้แผ่นดินชนิดอื่น ๆ ตามรายงานประจำปีของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้บันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า "(โอกาสที่จะเพิ่มอัตราอากรขาเข้าร้อยละสาม) โดยการออกกฎหมายล้มเลิกโรงบ่อนสาธารณะในจังหวัดต่าง ๆ (ได้ดำเนินการไปบ้างแล้ว) รัฐบาลมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะสละบางปฏิบัติการไม่ว่าในทางหนึ่งทางใดเกี่ยวกับรูปอันเป็นปัญหาของเงินรายได้ และบัดนี้รัฐบาลก็ได้

^{*} ขณะนั้นยังมีฐานะเป็นหม่อมเจ้า เลื่อนขึ้นเป็นพระองค์เจ้าหลังจาก เสร็จการทำอนุสัญญาว่าด้วยการจำหน่ายสุราต่างประเทศกับ 12 ประเทศได้สำเร็จ

¹ พระยาสุรสงครามวิวัฒน์ (ตำแหน่งเป็นพระยาศรีพิทักษ์) ได้ตกลงกับรัฐบาลฝรั่งเศส เกี่ยวกับเขตแดนเขมร ๑ ข้อ และสุรา 7 ข้อ แต่ก็เพียงทำกับประเทศฝรั่งเศสเพียงประเทศเดียว ดู ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, ล.ด. หน้า 190

เพ่งเล็งด้วยความมั่นใจไปยังบรรดาหาอ่านจากผู้มีสัญญาไว้กับประเทศให้ช่วยเหลือรัฐบาลในการเผชิญกับความสูญเสียอย่างหนักอันจะเกิดขึ้นจากการที่ปราบปรามโรงบ่อนในกรุงเทพฯ¹ ที่ปรึกษาการช่างการแผ่นดิน (สโตรเบล) แสดงความหวังว่าท่านจะสามารถรายงานผลสืบหน้าได้ในปีหน้า² แต่ในรายงานปี พ.ศ. 2450 - 2451 ท่านเพียงรายงานว่า การล้มเลิกโรงบ่อนเบี้ยที่เหลือ (ในเมืองหลวง) ต้องคอยฟังผลของการเจรจาเกี่ยวกับการแก้ไขอัตราค่าการก่อน โดยท่านให้เหตุผลว่า "เป็นการสุดวิสัยที่จะเผชิญกับความสูญเสียเงินได้ใด ๆ เพิ่มเติมอีกโดยปราศจากการชดเชย"³

อย่างไรก็ดีรัฐบาลไทยตระหนักถึงความชั่วร้ายที่จะเพาะให้เกิดในจิตใจของประชาชนอันจะเกิดจากวิธีการเพิ่มเงินรายได้เช่นนี้ ได้มีการดำเนินการเลิกบ่อนเบี้ยมาแต่สมัยสมเด็จพระเจ้านั่งเอยา เธอเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ เป็นอธิบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ⁴ ส่วนเรื่องภาษีร้อยละสามซึ่งผูกมัดเราตลอดมาเนื่องจากมิได้มีการกำหนดเวลาไว้ว่าจะสิ้นสุดลงเมื่อใด ทางรัฐบาลต่างประเทศยังคงไม่ยอมแก้ไขสนธิสัญญาทางการค้าที่มีกำหนดในปี พ.ศ. 2398 แต่อย่างใด จนสิ้นรัชกาลที่ 5

ข. ปัญหาในหัวเมืองมลายู

นโยบายต่างประเทศของอังกฤษในรัชกาลที่ 5 ถือเอาประเทศไทย

¹ พระยาภักดียา ณ ไผตรี, "รายงานประจำปี พ.ศ. 2448 - 2449", ล.ด., หน้า 31

²

ด.

³

ด., หน้า 32

⁴

รายละเอียดยุ ดารงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, "เรื่องตำนานการเลิกบ่อนเบี้ย และเลิกหวย", ประชุมพงศาวดารภาคที่ 17, หน้า 35-49

เป็นเสมือนรัฐกันชน (buffer stato) เป็นรัฐกันชนระหว่างรัฐบาลอังกฤษในประเทศพม่า และรัฐบาลฝรั่งเศสในอินโดจีน ดังนั้นทางกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษจึงไม่ต้องการให้รัฐบาลของเสตรก เจกเทิลเมนต์ เข้าไปแทรกแซงทางการเมืองในรัฐมลายูตอนเหนือ อันมี กลันตัน ตรังกานุ และไทรบุรี ซึ่งอังกฤษยังยอมรับว่าประเทศไทยมีอำนาจเหนืออยู่ และถือว่าการแทรกแซงทางการเมืองซึ่งรวมไปถึงการมีเรบีเดนดในรัฐทั้งสามดังกล่าวจะเป็นการทำให้ประเทศไทยอ่อนแอ และเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสหาผลประโยชน์ได้¹ ขณะเดียวกันผู้สำเร็จราชการแห่งเสตรก เจกเทิลเมนต์ มีนโยบายตลอดมาที่จะเข้าแทรกแซงในบรรดารัฐมลายูตอนเหนือโดยมีข้ออ้างว่าเพื่อรักษาความสงบในบรรดารัฐมลายู และรักษาผลประโยชน์ของอังกฤษในรัฐนั้น ๆ แต่ความเป็นจริงก็เพื่อหาโอกาสในการลงทุนและค้าขาย

ลักษณะการติดต่อของไทยกับบรรดาประเทศราชมลายูในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นไปในลักษณะที่ว่าทางไทยจะเรียกร่องเอาบรรดาการ (Bunga Mas) จากประเทศราชเหล่านี้ โดยเราจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวในการปกครองภายใน เนื่องจากประสบการณ์ที่ได้รับจากกรณีเมืองไทรบุรี ทำให้รัฐบาลตระหนักดีว่าการพยายามเข้าปกครองโดยตรง (direct government) ในบรรดาประเทศราชมลายูมีผลเสีย เพราะจะทำให้ชาวมลายูลุกฮือขึ้นต่อต้าน ถ้ารัฐบาลส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ไปปกครอง ดังนั้นลักษณะการติดต่อระหว่างไทยกับประเทศราชมลายูนับแต่ปลายรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมาอยู่ในแบบที่เรียกว่า "การแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างสันติ" (peaceful Co-existence)² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกหลัง

¹ Tregonning, K.G., A History of Modern Malaya, p.155

² Sharon Ahrat, "Kedah - Siam Relations, 1821 - 1905"

จากเสด็จประพาสแหลมมลายูในปี พ.ศ. 2433 อธิบายปัญหาในแหลมมลายูว่า
 "...แต่ขึ้นก่อนวิลันดามีอำนาจมาก ชุมแห่งอังกฤษ ๆ จึงหาที่มั่นตั้งเกาะหมาก
 และสิงคโปร์ ภายหลังได้มลายูจากแลกเปลี่ยนกับวิลันดา อังกฤษจึงมีที่แผ่นดินใน
 แหลมมลายูแต่ชาติเดียว เดิมประสงค์แต่การค้าขาย ภายหลังอังกฤษมีอำนาจ
 ทางนี้มากขึ้น ด้วยมีเรือรบมาก ที่เหล่านี้จึงเป็นที่สำคัญ กำลังเรือรบด้วย ส่วน
 ในเมืองแขกข้างล่างอาศัยเหตุที่เจ้าเมืองไม่มีอำนาจ แยกเป็นตำบล ๆ ต่างคน
 ต่างเข้ากับว่าจนไม่มีผิดกับผู้ที่ทำความชั่ว จึงได้เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมขึ้น ไม่แต่บน
 บกลงเป็นสลัดดีเรือในทะเล จนการค้าขายเขาร่วงโรยไป จึงเป็นเหตุให้ฝรั่ง
 เข้าแทรกแซงการในบ้านเมือง เพราะเจ้าเมืองไม่มีอำนาจที่จะปราบปรามกัน
 เองได้ และทุนรอนไม่มีด้วย ประโยชน์ในบ้านเมืองยับเยินไปหรือเก็บไม่ได้
 ต้องยอมให้ฝรั่งเข้าจัดการปราบปรามเก็บเงิน ถึงว่าฝรั่งไม่ได้เอาเงินไปจาก
 เมืองเขาก็มีประโยชน์ต่าง ๆ มีได้ภาษีในสินค้าเข้าออก กนเขาได้ค้าขาย และ
 ได้ทำแร่และการเพาะปลูก ส่วนคนราชการก็ได้เงินเดือนในเมืองนั้นมากกว่า
 ผลประโยชน์ที่เจ้านายเจ้าของเมืองได้เสียอีก... การที่เขาจัดจะว่าไม่ดีก็ไม่
 ได้ เพราะเป็นประโยชน์แก่คนเป็นอันมาก แต่ไม่เป็นประโยชน์แก่เจ้าของเมือง
 แต่ในบ้านเมืองเราถ้าทิ้งไว้ไม่จัดการก็ไม่มีอะไรป้องกันได้ เพราะเป็นการเสีย
 ประโยชน์แก่คนทั้งปวง การที่จะป้องกันได้มีอย่างเดียว แต่ที่จะจัดการอย่าให้มี
 โจรผู้ร้าย และให้เขาได้ประโยชน์ในทางหากิน"¹ พระราชประสงค์เกี่ยวกับ
 มลายูคือ "...ถ้าบ้านเมืองเราจัดการก็อยู่แล้วก็ไม่ต้องกลัวอันใด การที่เขา
 จะรบเรา ๆ รู้เขาไม่ได้ แต่ถ้าการที่เป็นประโยชน์แก่คนเป็นอันมากคงอยู่ เขา
 จะมาทำต้องเสียผลประโยชน์เสียคนที่จะต้องตายแต่เขาน้อย เขาไม่ทำ... การ
 ที่เราปล่อยให้เจ้าเมืองได้ประโยชน์ขึ้นตามบ้านเมืองเจริญเช่นนี้ เพราะเราไม่

¹ จุลจอมเกล้า, พระบาทสมเด็จพระ, ระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู ร.ศ. 109, หน้า 324 - 326

มีความประสงค์อันใด นอกจากที่จะให้เมืองมลายูเป็นพระราชอาณาเขต^๑ใช้ปกครอง
 ต่อกับฝรั่ง อีกประการ 1 เมืองเหล่านี้ปรากฏว่าอยู่ในของไทย จะตกไปแก่อังกฤษ
 เข้ามารับเรา ก็ไม่ขาดทุนอันใด ข้าแต่ไม่ได้ต้นทุนเงินทองไม่เป็นราคา
 ที่มากนักน้อย แต่ยังมีอีกว่าเป็นการเสียเกียรติด้วย"

ในช่วงปี พ.ศ. 2440 นโยบายการเมืองของไทยในพระคัมลายุเริ่ม
 เปลี่ยนไป เพราะหลังจากเกิดวิกฤตการณ์กับฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2436 แล้ว ไทย
 เริ่มเห็นความจำเป็นที่จะต้องรักษาไมตรีกับอังกฤษไว้ กรมพระยาดำรงราช
 นุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เห็นความจำเป็นที่จะสร้างไมตรีให้เกิดพันธะ
 ที่อังกฤษจะช่วยป้องกัน (ประเทศสยาม) จากฝรั่งเศส และจะต้องหลีกเลี่ยงมิ
 ให้เกิดเหตุการณ์อันทำให้เกิดภาวะตึงเครียดระหว่างประเทศทั้งสอง^๑ และสภาพ
 ทางการเมืองในก้นดิน ตรังการู และไทรบุรี ไม่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ไทย
 เพราะบรรดาผู้ต่อต้านผู้ปกครองในรัฐดังกล่าวมีอิสระที่จะปกครองตามใจชอบของ
 ตน ดังนั้นจึงมักเกิดเรื่องกระทบกระเทือนกับคนอังกฤษ ซึ่งมาลงทุนทำเหมือง
 ภายในรัฐเหล่านั้น ทางรัฐบาลเสตรท เบ็ทเทิลเมนต์ ก็ร้องเรียนมาทางรัฐบาล
 ไทยในฐานะที่รัฐเหล่านั้นเป็นประเทศราชของไทย จึงพอจะกล่าวได้ว่ารัฐเหล่า

^๑ Sharon Ahamat, op.cit., p.111 (citing), The provincial
 administration of Siam from 1892 - 1915 : A Study of the Creation,
 the Growth, the Achievement, and the Implication for Modern Siam, of
 the Ministry of the Interior under Prince Damrong Rachamuphap pp.
 245 - 246 by Toj Bunnag, "... saw the need to cultivate and oblize
 Great Britain, so that she might help to proted (Siam) against Franco
 and must crefully avoid any incident which might provoko her hosti-
 lity".

นั้นสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในทางการเมืองระหว่างประเทศแก่ประเทศไทยไม่น้อย กล่าวคือประเทศไทยไม่ได้ประโยชน์อันใดจากการมีรัฐดังกล่าวเป็นประเทศราช เพราะรัฐบาลไม่สามารถเข้าควบคุมการบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ และไม่ได้ประโยชน์นอกเงยจากการเก็บภาษีภายในรัฐดังกล่าวแต่อย่างใด นอกจากจะได้เป็นต้นไม้เงินทอง 2 - 3 ปีต่อครั้งเท่านั้น ขณะเดียวกันไทยต้องหวาดเกรงอยู่ตลอดเวลาว่าบรรดาผู้ปกครองรัฐมลายูจะกระทำการรุนแรงอันใดวันจะทำให้เกิดการบาดหมางทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษขึ้น

✓ ปัญหาอีกประการหนึ่งอันเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง คือปัญหาเกี่ยวกับคนในบังคับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือคนจีน คือแต่เดิมมาคนจีนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ทางรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถือว่ามีสิทธิและเสรีภาพเหมือนคนไทย เช่นสิทธิซื้อเช่าที่ดิน จนถึงเป็นขุนนาง โดยไม่ต้องเปลี่ยนสัญชาติ ยกเว้นแต่ที่มาจากอาณานิคมของชาติตะวันตก และยังมีข้อยกเว้นซึ่งเป็นประโยชน์ต่อคนจีน แต่ก็แสดงว่าเรายังถือว่าคนจีนเป็นกึ่งชาติ คือไม่เกณฑ์เป็นทหาร และเก็บเงินค่าราชการถูก เพราะเวลานโยบายแต่เดิมมาถือว่าเป็นการสนับสนุนการค้าขาย แต่ต่อมาเมื่อมีสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเกิดขึ้น ทำให้ชาวจีนที่อยู่ในบังคับต่างประเทศ ไม่ต้องอยู่ในอำนาจของศาลไทย ไม่ต้องเสียเงินค่าราชการใด ๆ เลย เป็นเหตุให้เกิดความไม่สะดวกต่อการปกครอง ดังเช่นในหนังสือราชการในสมัยรัชกาลที่ 4 มีเนื้อความโดยพิสดารว่า "...พวกจีนมาแต่เมืองจีน แล้วจะเข้าพึ่งพาศักดิ์อยู่ที่กงสุลได้ก็รับไว้ ลางที่มาแต่เมืองแล้ว และค้าขายที่เมือง กอลอนี่ของประเทศต่าง ๆ แล้วก็เลยเข้ามาค้าขายที่กรุงดังนี้ กงสุลก็รับเอาว่าเป็นลับแขกของตน กงสุลโปรตุเกสรับเอาไว้ถึง 320 เกษ ...ไม่ใช่คนเกิดที่เมืองมาเก๊า มีถ้อยความแลจะไปค้าขายที่ไหน ก็ขอหนังสือเดินทางกับทวนร่ำไป... เจ้าเมืองกรมการจะบังคับว่ากล่าว

สิ่งใดก็ไม่มีใครได้"¹ การที่สถานทูตของประเทศตะวันตกมีความยินดีที่จะรับคนเชื้อชาติเอเชียเข้าเป็นคนในคุ้มครองนั้น แต่เดิมคงจะเป็นเพราะว่าต้องการจะได้ไว้เป็นเครื่องมือสำหรับบีบบังคับประเทศไทย² อีกประการเป็นเพราะทางสถานทูตเลินเชอไม่กรวดราให้ละเอียดย มีหลายคดีที่จีนเป็นจำเลยอ้างเป็นคนในบังคับอังกฤษ เดินทางมาจากฮ่องกง แต่เมื่อทางการได้ส่วนพิจารณาแล้วปรากฏว่าไม่มีหนังสือเดินทางมาแต่ประการใด บ้างก็อยู่เมืองไทยแต่เดิมแล้วลอบเดินทางไปฮ่องกงทำหนังสือเดินทางมาขอจดทะเบียนกับสถานกงสุลอังกฤษ³

(ในปี พ.ศ. 2426 ประเทศไทยเริ่มได้รับเอกสิทธิ์ทางการค้ากลับคืนมาบ้างเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน⁴ มีการตั้งศาลผสมเรียกว่า "ศาลต่างประเทศ" ขึ้นที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรก มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและอาญา ซึ่งคนอังกฤษหรือคนในบังคับอังกฤษเป็นคู่ความ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ประกอบด้วยผู้พิพากษาไทยและกงสุลหรือรอง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, "หนังสือราชการโต้ตอบกับกงสุลต่างประเทศต่าง ๆ" ร.ศ. 36, บัญชีสำรวจเอกสารสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4, ร. 4.2/11

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, "พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ถึงกรมเทววงษา" 30 ม.ค.ร.ศ. 127, เอกสาร ร.5 เรื่องกฎหมายเปลี่ยนชาติ, ม.2 21 ซ/10

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ร.5 เรื่องถอนชื่อคนในบังคับออกจากทะเบียน 3 ธันวาคม ร.ศ. 113-2 กรกฎาคม ร.ศ. 126, 203 แผน

⁴ กัลยา ณ ไผตรี, พระยา, ล.ด., หน้า 46 "สัญญาระหว่างอังกฤษกับไทย เพื่อป้องกันอาชญากรรมในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน และเพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศพม่าของอังกฤษกับดินแดนดังกล่าวข้างต้น"

กงสุลอังกฤษนั้นร่วมกัน แต่กงสุลอังกฤษมีสิทธิจะถอนคดีไปจากศาลต่างประเทศได้ก่อนที่จะศาลพิพากษาคดี เพื่อกงสุลอังกฤษจะได้พิจารณาพิพากษาเสียเอง

ขณะเดียวกันนโยบายอังกฤษในคาบสมุทรมลายูเริ่มเปลี่ยนแปลง เพราะเยอรมนีเข้ามามีอิทธิพลในแถบนี้เนื่องจากเมืองไทรบุรีไม่ให้สัมปทานเกาะลังกาวิ แก่ห้างเมนไมเออ (Ben Myer) อีกทั้งเซอร์แฟรงก์ สเวตเตนแฮม (Sir Frank Swettenham) ผู้สำเร็จราชการแห่งเสตรทเฟทเกิดแผนที่มีนโยบายที่จะรวมดินแดนมลายูทั้งหมดให้อยู่ภายใต้อิทธิพลของอังกฤษ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของอังกฤษที่มีอยู่ในดินแดนแถบนี้ ในปี พ.ศ. 2440 ประเทศไทยได้ทำสัญญาลับกับอังกฤษ (Anglo-Siamese Secret Convention) ยอมรับอิทธิพลของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู นับแต่ตอนใต้ของบางสะพาน (ประจวบคีรีขันธ์)¹ ตั้งแต่ปี 2444² ได้มีการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาเกี่ยวกับปัญหาเมืองมลายู และเป็นที่ตกลงกันในปีต่อมา มีการลงนามในสนธิสัญญา "ความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศอังกฤษและประเทศไทย" (Anglo-Siamese Agreement) ตกลงกันว่าให้ไทยมีอำนาจควบคุมการต่างประเทศในหัวเมืองมลายู คือกลันตัน และตรังกานู แต่ต้องมีที่ปรึกษาเป็นกษัตริย์อังกฤษ ทางไทยเองก็ยินดีที่จะไม่ก่อรบคิดชอบในความยุ่งยากภายในหัวเมืองประเทศรามลายู ซึ่งมักจะลุกลามเป็นผลร้ายต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยและอังกฤษ ดังเช่นกรณีขบฏเมืองปาหัง พ.ศ. 2435 - 2437

¹ เรื่องราวละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้จะมีกล่าวถึงในตอนเกี่ยวกับการรักษาความเป็นเอกราชของประเทศ

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, "เรื่องพระราชบันทึกเรื่องเมืองกลันตันและตรังกานู" 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1901 บัญชีสำรวจเอกสารสมัยรัชกาลที่ 5 : มหาดไทย มี. 62/53

ปี พ.ศ. 2450 ประเทศฝรั่งเศสได้ทำสนธิสัญญาเกี่ยวกับเอกราชทาง
 ค้าอีกครั้งหนึ่ง โดยให้คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวเอเชียซึ่งอยู่ในประเทศ
 ไทย ขึ้นอยู่ในอำนาจศาลต่างประเทศทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา ส่วนสิทธิของตนก็
 จากศาลต่างประเทศไปให้กงสุลวินิจฉัยเสียเอง เพื่อประโยชน์ของกนในบังคับ
 ฝรั่งเศสสืบต่อไป เมื่อประเทศไทยประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา แต่อย่าง
 ไรก็ตามคนฝรั่งเศสโดยสัญชาติยังคงอยู่ในอำนาจศาลกงสุลในกรุงเทพฯ หรือศาล
 ต่างประเทศที่เชียงใหม่ตามเดิม ทั้งนี้ประเทศไทยต้องยอมยกเขมรส่วนในหรือ
 ฅมทลบูรพาอันมี พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณให้แก่ฝรั่งเศส เพราะฉะนั้น
 นายเอดเวิร์ด เอป สโตรเบล (Edward H. Strobel) ที่ปรึกษาแผ่นดิน
 (General Advisor) ซึ่งนับว่ามีส่วนสำคัญในการจัดการเลิกบ่อนเบี้ย โดยวิธี
 การหาเงินทดแทนจากการปรับปรุงเก็บจากเรือสินค้านานาชาติที่เข้าออกท่ากรุง
 เทพ¹ ได้เสนอเรื่องไปยังเพเลท (Paget) กุฎอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ว่า
 ปัจจุบันเป็นเวลาเหมาะสมในการที่อังกฤษจะเข้าครอบครองรัฐมลายู อันมี
 กลันตัน ตรังกาฬ และไทรบุรี โดยทางไทยขอแลกเปลี่ยนกับเอกลิทธิทางการเมือง
 หนึ่งคนบังคับในเอเชียของอังกฤษ² และต้องการกู้ยืมเงินจากอังกฤษ ประมาณ
 4 ล้านปอนด์ เพื่อมาสร้างทางรถไฟจากเพชรบุรีถึงสุโขทัยเพื่อไปเชื่อมติดต่อกับ
 อังกฤษ³ ทางอังกฤษพยายามขอต่อรองให้ได้มากกว่านั้น แต่สโตรเบลปฏิเสธ

¹ ขจร สุธพานิช, "ที่ปรึกษาแผ่นดินของ ร.5" ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัย
 บางกอก หน้า 360 (อ้างอิงมาจาก) Dictionaries of American Biographies

² Thanook Nunnonda, "Negotiations Regarding the Cession of
 Siamese Malay States, The Journal of Siam Society, July 1967, Vol. IV
 Pt. 2 (citing) Paget-Grey 27 April 1907, F.O. Papers, London 422/61

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, "สำเนาต่าง ๆ เรื่องการปรึกษาสัญญา
 แต่ ร.ศ. 126 - 127" ล.ด., หน้า 35 และ 37

เพราะรู้ดีว่าทางรัฐบาลไทยไม่ต้องการจะสูญเสียดินแดนไปมากกว่านั้น "ตัวข้าพเจ้าเองมีความยุ่งยากอยู่มากพอแล้วกับพระเจ้าแผ่นดิน เกี่ยวกับกรณีไทรบุรี และไม่พร้อมที่จะมีความยุ่งยากมากไปกว่านี้"¹ ปี พ.ศ. 2451 เวสต์เดนการ์ด (Westengard) เข้ารับหน้าที่เจรจาต่อ เพื่แจก เสนอขอเมืองรามัญ หมูเกาะลังกาวิ เวสต์เดนการ์ด ยินยอม แต่เซอร์ ชซัน แอนเดอร์สัน (Sir John Anderson) ต้องการให้เพิ่มระแจะด้วย สำหรับเพแจกเองสนับสนุนให้ทางกระทรวงการต่างประเทศตกลงทำสนธิสัญญากับไทย โดยเหตุผลที่ว่า "...ประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขการปกครองได้ผลดี แม้จะยังไม่อาจเรียกว่าอยู่ในขั้นที่เป็นที่น่าพอใจ แต่ก็เรียกได้ว่าก้าวหน้าไปอย่างมากมาย และถ้ามีการรับรองประกันโดยการเจรจาทำสนธิสัญญา คนในบังคับของอังกฤษจะได้รับความคุ้มครอง และผลประโยชน์ของเขาจะได้รับความปกป้อง" จะเห็นได้ว่าที่เพแจกเห็นสมควรจะยอมตกลงมิใช่เพราะต้องการได้ดินแดนเพิ่ม ซึ่งเขาเห็นว่าไม่มีเหตุผลเพียงพอ (No logical connection) ที่จะมอบสิทธิอำนาจที่รัฐบาลอังกฤษมีอยู่ในการปกป้องคนบังคับอังกฤษในไทยกับการได้ดินแดน³ แต่เป็น

¹ Thanosook Nunnonda, *op.cit.*, p.233 (citing) Pagot Campbell Private 28 Feb.1908, F.P. Papers 371/521 "I'm having sufficient difficulty with the king about Kedah and am not prepared to go further

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, Pagot to London, 29 March 1908, *op.cit.*, pp.40 - 41, "... Siam has made great in improved administration, and although her administration has not yet advanced as far as may be desirable still is so far advanced that, with the guarantees provided by the negotiation British Subjects will be Safe guarded and their interest will be in no danger".

³

ด.

เพราะเขาเห็นว่าประเทศไทยได้มีการพัฒนาไปอย่างมากในเรื่องการปกครอง (อันหมายถึงทางการเมือง) ในปี พ.ศ. 2452 ได้มีการลงนามในสนธิสัญญา¹ ทำให้ไทยมีอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษทั้งหมดในประเทศไทย และคนอังกฤษต้องตกอยู่ภายใต้กฎหมายไทยด้วย และอังกฤษตกลงเลิกศาลต่างประเทศโดยสิ้นเชิง "ระบบนี้จักสิ้นสุดลงและอำนาจตุลาการของศาลคดีต่างประเทศจักโอนไปสู่ศาลไทยธรรมดา ภายหลังการประกาศและใช้บังคับประมวลกฎหมายไทย กล่าวคือประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม" แต่ในกรณีที่คนอังกฤษโดยกำเนิดหรือโดยแปลงชาติเป็นคู่ความต้องมีที่ปรึกษาชาวยุโรปนั่งพิจารณาพิพากษาอยู่ด้วย และในกรณีที่คนอังกฤษเป็นจำเลย ต้องถือความเห็นของที่ปรึกษาชาวยุโรปเป็นคำบังคับ² และไทยต้องเสียกีดกันดิน ตรัง กานู ไทรบุรี และปะลิสให้แก่อังกฤษ และสิ่งที่เหนือยิ่งไปกว่านั้นโดยอ้อมคือเท่ากับว่าประเทศไทยมีมหาอำนาจในยุโรปสองประเทศ มาค้าประกันความเป็นเอกราชของประเทศ เพราะอังกฤษและฝรั่งเศสคงจะไม่ยอมให้ประเทศอื่นมาแสวงหาผลประโยชน์จากไทยอีก และอีกประการการยอมยกดินแดนมลายูให้แก่อังกฤษเป็นการแบ่งเบาภาระของประเทศไทยในด้านการเมือง และการบริหารในดินแดนดังกล่าว

ค. การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกและกระบวนการแก้ปัญหาเพื่อดำรงเอกราชไว้ของรัฐบาลไทย

ประเทศไทยระยะครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 ตกอยู่ในสภาพกึ่งขึ้น เนื่องจากเป็นรัฐที่อ่อนแอ แต่มีมหาอำนาจกระหนาบอยู่สองข้าง ประเทศแรกคือประเทศอังกฤษ ซึ่งมีการค้าแผ่ขยายจากประเทศจีน ญี่ปุ่น และประเทศไทย

¹ อนุสัญญาไมตรี, พระยา, ส.ด., หน้า 53 - 54

² จักรปาณิศรกีลวิสุทธิ, เอกสารทางการเมือง, หน้า 92 - 93

เพราะฉะนั้นถ้าอังกฤษสามารถได้ดินแดนระหว่างช่องแคบมะละกามาจนถึงคาบสมุทรมลายู อังกฤษก็สามารถจะควบคุมเส้นทางการค้าระหว่างยุโรปและประเทศจีน เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าอังกฤษนับแต่เข้าเกาะสิงคโปร์ใน พ.ศ. 2362 เป็นต้นมาได้ขยายดินแดนออกไปทางเหนือและใต้โดยมีสิงคโปร์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งพอจะลำดับได้ดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2367 ได้มะละกาจากฮอลันดา

พ.ศ. 2369 ผนวกตะนาวศรี

พ.ศ. 2373 แผ่อิทธิพลเข้าไปในเบระ

พ.ศ. 2445 ทำสนธิสัญญากับไทย ทำให้บาทังมีฐานะคล้ายรัฐภายใต้อารักขา

สำหรับประเทศฝรั่งเศส เริ่มมีนโยบายแสวงหาอาณานิคมอย่างแท้จริง แต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 โดยอิทธิพลของนายจุลส์ แฟร์¹ (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคม) ฝรั่งเศสได้โคชิน ไชน่า (Cochin - China) พ.ศ. 2410 ได้เขมร พ.ศ. 2436 ได้ประเทศลาว ทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีพรมแดนติดต่อกับไทย ทางทิศตะวันออกยาวไม่ต่ำกว่า 700 กิโลเมตร

อย่างไรก็ดีประเทศไทยยังหวังว่าประเทศอังกฤษจะช่วยปกป้องคุ้มครองตนจากการขยายตัวของฝรั่งเศส ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า

¹ ทรงศิริ อัจฉอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 104 (อ้างอิงมาจาก) Les Relations Entre La France Et La Thailand au XIXe Siècle D'après les Archives des Affaires Etrangères, p. 233 by Pons et Suvannij

อยู่หัวตรัสว่า "เรายังหวังพึ่งประเทศอังกฤษว่าจะช่วยสนับสนุนอยู่เสมอ"¹
 อย่างไรก็ตามก็ดีจากกรณี ร.ศ. 112² หรือที่เรียกว่า "Paknam Incident" ก็
 ประเทศฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยา โดยทางไทยไม่อาจต้าน
 ทานได้ และทางอังกฤษเองสนับสนุนให้อินยอมตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสใน
 เรื่องที่ฝรั่งเศสต้องการดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุล
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าการจะรักษาเอกราชของประเทศให้ดำรงอยู่
 ได้ไม่อาจจะกระทำโดยการใช้อำนาจทหาร* นอกจากจะเจรจากันทางไมตรีและ
 จัดการปกครองให้เรียบร้อย

อย่างไรก็ตามมาตรการในการแก้ปัญหาพรมแดนของฝรั่งเศสทำให้
 อังกฤษไม่ไว้วางใจและกลัวว่าถ้าฝรั่งเศสรุกล้ำเข้ามาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
 อาจจะเป็นเหตุให้เกิดความยุ่งยากทางการเมืองของทั้งสองประเทศ เพราะจะ
 อย่างไรก็ตามทั้งสองประเทศไม่อาจจะแบ่งปันประเทศไทยให้เป็นที่พอใจของทั้ง
 สองฝ่ายได้ เมื่อไม่สามารถแบ่งปันกันเป็นที่ยุติธรรม เนื่องจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระ
 ยาไม่มีพรมแดนทางธรรมชาติเช่นภูเขาที่จะกำหนดให้เป็นเส้นเขตแบ่งดินแดน

¹ Thansook Nurnonda, "The Anglo-Siamese Secret Convention of 1897" The Journal of Siam Society, Jan. 1965, Vol. LIII, Pt. I, p. 45 (citing) "Archer to Sansdawne, Setp 29, 1902, F.O. 422/56, "We always rely on England as our support"

² กรมศิลปากร, ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 10 หน้า 135 และ 543

...ของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2436 เป็นเงิน 18,174,560 บาท เป็นร้อยละของกระทรวงกลาโหม ถึง 4,275,519 บาท หรือประมาณ 23 % ดู ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 19

วิธีการที่ดีที่สุดก็คือหาทางตกลงกันความเป็นเอกราชของไทยไว้ให้เป็น "รัฐกันชน" อีกประการหนึ่งอังกฤษและฝรั่งเศสระแวงว่าประเทศญี่ปุ่นหรือเยอรมนีจะเข้ามาหาผลประโยชน์ในไทย ถ้าเผื่อว่าทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสได้ทำความตกลงกันที่จะประกันอธิปไตยของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2439 (Anglo - French Agreement 1896) อันมีข้อสัญญาอยู่ 6 ข้อ คือ¹

1. รัฐบาลของทั้งสองประเทศตกลงกันว่าไม่ว่าจะมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นจะไม่ยกกองทหารเข้ามาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จนกว่าจะได้มีการปรึกษาหารือจนเป็นที่ตกลงกันเสียก่อน และตกลงกันว่าจะไม่หาผลประโยชน์หรืออิทธิพลอื่นใดจากประเทศไทย ที่จะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมิได้ผลประโยชน์เท่าเทียมกัน แต่สัญญาที่ฝรั่งเศสทำกับประเทศไทย ร.ศ. 112 ยังคงไว้

2. ข้อความจากข้อสัญญาแรก จะไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางถ้าทั้งสองประเทศจะร่วมกันกระทำการใด ๆ ที่เห็นว่าเป็นการรักษาความเป็นเอกราชของประเทศไทย

3. อังกฤษยกเมืองสิงห์ (ในลาว) ให้แก่ฝรั่งเศส และกำหนดพรมแดนให้ลำแม่น้ำโขงเป็นเขตกันเมืองขึ้นของอังกฤษและฝรั่งเศส ตอนเหนือของประเทศไทย

ข้อ 4, 5 และ 6 ไม่มีข้อความเกี่ยวข้องกับประเทศไทย

สนธิสัญญานี้เท่ากับเป็นการแสดงว่าทั้งสองประเทศต่างยอมรับเขตอิทธิพลของทั้งสองประเทศ ทางทิศตะวันตกและตะวันออกของลุ่มน้ำเจ้าพระยา

¹ กองราชอาณาจักรชาติ, "รายงานกระทรวงต่างประเทศว่าด้วยเรื่องสัญญาอังกฤษกับฝรั่งเศส ทำที่ลอนดอน 15 มกราคม ร.ศ. 114 มีบางข้อว่า "อังกฤษและฝรั่งเศส" สัญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสและเรื่องจะยกกรุงสยามขึ้นเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส, ต. 6/12, หน้า 3 - 4

ปัญหาก็คือ ทั้งสองประเทศจะตีความในสัญญาฉบับนี้อย่างใด หนังสือพิมพ์ "เทมเพิล" (Temple) เล่นอบทความว่าอาจจะตีความได้ว่า "ประเทศฝรั่งเศสสามารถปฏิบัติการโดยอิสระทางตะวันออกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอังกฤษทางทิศตะวันตก"¹ ซึ่งเท่ากับหมายความว่าทั้งสองประเทศอาจจะผนวกดินแดนรูก้าเข้ามาทั้งสองข้าง จนประเทศไทยอาจเหลือเพียงอาณาเขตด้านกว้างเพียงเล็กน้อย เป็นรูปคล้ายไม้บรรทัด อยู่ระหว่างกลางประเทศมหาอำนาจทั้งสอง แต่อังกฤษมีผลประโยชน์อยู่มากในไทยจนเกินกว่าจะยินยอมให้ไทยต้องเสียดินแดนให้แก่ใครอีก² เพราะฉะนั้นสิ่งที่เป็ปัญหาของอังกฤษคือกาบสมุทรลพบุรี ซึ่งอังกฤษเองมิได้กิดต้องการจะได้ไว้ แต่ไม่ต้องการให้ใครได้ไป ลอร์ด ซอลส์ เบอรี (Lord Salisbury) รัฐมนตรีต่างประเทศได้มีหนังสือมาถึงนายเดอ บุนเซน ทูตอังกฤษในกรุงเทพฯ ว่า จะหาทางตกลงกับไทยมิให้ยกดินแดนในคาบสมุทรลพบุรีให้แก่ประเทศใด ถ้าอังกฤษไม่ยินยอม³ ซึ่ง เดอ บุนเซน ได้ตอบไปว่าทางไทยคงจะยินดีตอบรับข้อเสนอนี้เพราะไทยก็เกรงว่ารัฐบาลเสตรทเฟทเทิลแมนจะมีโครงการจะขยายอาณาเขตขึ้นมาทางเหนือ⁴

ในวันที่ 31 มีนาคม 2439 สนธิสัญญาได้ถูกร่างขึ้น มีหลักการ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, "Strobel to Devawongse" ฉ.ด., หน้า 64 - 65 "France Should have liberty of action east of the Menam Basin, and England to the West"

² ผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษในประเทศไทย ถ้าเทียบกับฝรั่งเศสจะเท่ากับ 36 % ต่อ 1 % ดู ฉ., หน้า 109

³ Thanosook Nuanonda, "The Anglo-Siamose Secret Convention of 1897" *op. cit.*, p.46 (citing) "Salisbury to De Bunsen" Telegram Jan. 24 1896. F.O. 17/1293

⁴ *Ibid.*, Jan 25, 1896

1 3 ประการ

1. ราชาธิปไตยแห่งประเทศไทยจะไม่ยกดินแดนในพระราชอาณาเขตใดบ้างสะพานลงไปให้แก่หาอำนาจอื่นใด นอกจากประเทศอังกฤษ

2. ประเทศอังกฤษจะสนับสนุนยกมหากษัตริย์ไทยในการต่อต้านการรุกรานของมหาอำนาจที่สาม

3. ราชาธิปไตยแห่งประเทศไทย จะไม่พระราชทาน "สิทธิพิเศษ" (Exclusive rights) ภายในขอบเขตที่กำหนดไว้แก่มหาอำนาจที่สาม โดยมิได้รับคำอนุมัติเป็นลายลักษณ์อักษรจากรัฐบาลประเทศอังกฤษ

หลังจากการเจรจาเกี่ยวกับข้อความในสนธิสัญญาฉบับที่น่าพอใจ ก็ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาวันที่ 6 เมษายน 2440 มีข้อความดังต่อไปนี้²

1. ราชาธิปไตยแห่งประเทศไทย ตกลงที่จะไม่ยกหรือยกสิทธิพิเศษเหนือดินแดนหรือเกาะซึ่งอยู่ตอนใต้ของ "เมืองบางตะพาน"

2. ราชาธิปไตยแห่งประเทศอังกฤษ จะยอมผูกพันที่จะเข้าสนับสนุนราชาธิปไตยแห่งประเทศไทยในการต่อต้านความพยายามที่จะเรียกร้องเอาดินแดนหรือสร้างอิทธิพลหรือเข้าอารักขาในดินแดนหรือเกาะที่กล่าวมาข้างต้นของมหาอำนาจที่สาม

3. ราชาธิปไตยอังกฤษผูกพันตามข้อสัญญาที่กล่าวมาข้างต้น ที่จะสนับสนุนราชาธิปไตยแห่งประเทศไทย ในการต่อต้านความพยายามที่จะเรียกร้องเอาดินแดนหรือสร้างอิทธิพลหรือเข้าอารักขาในดินแดนหรือเกาะที่กล่าวมาข้างต้นของมหาอำนาจที่สาม ดังนั้นราชาธิปไตยแห่งประเทศไทยมีความผูกพันที่จะไม่ยกหรือมอบหรือปล่อยให้มหาอำนาจที่สามได้สิทธิพิเศษหรือผลประโยชน์อื่นใดในเรื่องดิน

¹
² Ibid., p.47.

²
Thamsook Nimmonda, op.cit., p.51

แทนหรือการกำกวมในขอบเขตที่ระบุในสัญญา ไม่ควรจะให้แก่รัฐบาลหรือคนใน
บังคับของมหาอำนาจที่สามโดยไม่ได้มีการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากประ
เทศอังกฤษ

ตามข้อ 3 ในสนธิสัญญาจะเห็นได้ว่าถ้าประเทศไทยปฏิบัติตามจะเป็น
การขัดกับรูปแบบของสนธิสัญญาที่ทำกับประเทศต่าง ๆ ตามแบบสนธิสัญญาเบาว์ริง
โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับข้อความ "ประเทศที่ได้รับอนุเคราะห์อย่างยิ่ง" แต่อย่าง
ไรก็ตามหลังจากได้ทำสนธิสัญญานี้แล้ว รัฐบาลทั้งสองประเทศก็ได้ถือเป็นสนธิ
สัญญาลับ แม้แต่ทางเสตริกเซทเทิลเมนต์เองก็เพียงประกาศว่ารัฐบาลอังกฤษได้
รับกำยั้งจากประเทศไทยเกี่ยวกับรัฐมลายูเป็นที่น่าพอใจ¹ และหลังจากเรา
ได้ทำสนธิสัญญากับอังกฤษในปี พ.ศ. 2452 แล้ว ก็นับเป็นการเลิกล้มข้อ 3 ใน
สนธิสัญญานี้โดยปริยาย

ความพยายามของประเทศไทยในอันที่จะรักษาเอกราชของประเทศไว้
ภายใต้การคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมของประเทศมหาอำนาจในยุโรป โดย
อาศัยพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ และความร่วมมือของเสนาบดีทุกคน
ที่พยายามปรับประเทศให้ทันสมัยจนเป็นที่ยอมรับของมหาอำนาจว่าก้าวหน้าทัด
เทียมอารยประเทศทั้งในด้านการศาล การปกครอง และการเศรษฐกิจ และ
อาศัยว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์การเมืองของประเทศไทยเอื้ออำนวยให้ประเทศ
ไทย จึงสามารถรักษาเอกราชเอาไว้ได้ แม้จะสูญเสียอาณาเขตที่เคยมีอยู่เดิม
ไปกว่าครึ่งหนึ่งก็ตาม

1

Thansook Munnonda, *op.cit.*, p.52 (citing) Foreign Office
to Colonial Office, April 20, 1897.

บทที่ 6

สรุป

ปัญหาเศรษฐกิจ และการเมืองของไทย อาจจะกล่าวได้ว่า เป็น ปัญหาสำคัญนับแต่ประเทศไทยได้มีการติดต่อค้าขายกับตะวันตก ขณะที่ไทยซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ภายในประเทศอย่างเพียงพอ และไม่มีความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคจากตะวันตก แต่สินค้าพื้นเมืองของประเทศกลับเป็นที่ต้องการของตลาดทางยุโรป เพราะฉะนั้นเมื่อประสบปัญหาความทางการเมืองรุนแรง ประเทศไทยก็หันไปใช้นโยบายเช่นเดียวกับจีนและญี่ปุ่น คือ "ปิดประเทศ"

หลังจากสงครามโปเลียนสิ้นสุดลง ความสนใจของตะวันตกก็หันมาทางเอเชียตะวันออก เพื่อจะได้วัตถุดิบไปป้อนโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอังกฤษซึ่งเป็นมหาอำนาจทางทะเล และได้อินเดียและอาณานิคมเดิมของฮอลันดาไว้ในครอบครอง และมีนโยบายต้องการจะควบคุมเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียกับจีน ที่จะผ่านช่องแคบมะละกา อังกฤษจึงได้ส่งทูตมาเจรจาทางพระราชไมตรีกับไทย เพื่อเป็นการประกันความมั่นคงทางการเมืองในคาบสมุทรมลายู และเพื่อให้ทางรัฐบาลไทยให้ความสะดวกทางการค้าแก่คนอังกฤษ ผลปรากฏว่าประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญากับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ในปี พ.ศ. 2369 หรือที่เรียกว่า "สนธิสัญญาเบอร์นี" อันมีความสำคัญว่า ประเทศไทยจะไม่ไปขัดขวางการค้าของอังกฤษในหัวเมืองประเทศมลายู และอนุญาตให้พ่อค้าชาวอังกฤษได้เข้ามาค้าขายในประเทศไทยได้โดยสะดวก โดยมีการกำหนดพิกัดอัตราภาษีให้มีลักษณะแน่นอนขึ้น โดยเก็บตามขนาดของเรือที่เข้ามาค้าขาย หรือที่เรียกว่า "ค่าปากเรือ" ที่สำคัญคือสนธิสัญญาฉบับนี้ เคารพอธิปไตยของประเทศที่พ่อค้าเข้ามาค้าขายและเป็นสนธิสัญญาที่ทำเทียมกัน ก่อถ้าฝ่ายหนึ่งได้สิทธิพิเศษอย่างใด อีกฝ่ายก็จะได้สิทธิพิเศษอย่างนั้น

อย่างไรก็ดี สัญญาฉบับที่ทำกับอังกฤษคราวนี้ ไม่เป็นที่พอใจของฝ่ายอังกฤษ และทางรัฐบาลอังกฤษได้พยายามขอแก้ไขสัญญานี้เป็นลำดับมาจนเมื่อ พ.ศ. 2398 ได้มีการตกลงทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าขายระหว่างไทยกับ อังกฤษขึ้น เรียกว่า "สนธิสัญญาเบาว์ริง" มีใจความสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาต่อ ประเทศไทยในเวลาต่อมาคือ

1. เป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ยอมให้กงสุลอังกฤษมีอำนาจศาลเหนือคน ในบังคับอังกฤษ

2. การกำหนดภาษีขาเข้าร้อยละสามตามราคาของสินค้า

3. สำหรับสินค้าขาออกให้รัฐบาลสยามเรียกเก็บภาษีแต่ภาษีเดียว เท่านั้น โดยมีอัตราพิภพกำหนดไว้ท้ายสัญญา

4. ข้อความในสนธิสัญญาฉบับนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับศาล และการภาษีนั้น หาใช่ข้อสัญญาที่ประเทศทั้งสองจะต้องถ้อยถ้อยปฏิบัติต่อกัน (reciprocal) ไม่แต่เป็นข้อสัญญาที่บังคับหรือผูกมัดแต่ฝ่ายไทยฝ่ายเดียว

อย่างไรก็ตาม ข้อสัญญาเหล่านี้แม้จะทำให้ฝ่ายไทยอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ และเป็นการบังคับฝ่ายไทยข้างเดียวก็ตั้งแต่เมื่อคำนึงดูว่า สถานการณ์ในประเทศ เพื่อบ้านของไทยประสบเคราะห์กรรมอย่างใดถ้าขัดความประสงค์ของมหาอำนาจ เช่นประเทศอังกฤษ ย่อมเห็นได้ว่าข้อสัญญาดังกล่าวไม่รุนแรงนัก แต่สิ่งที่ เป็น ขั้วบกพร่องก็มีเพียงประการเดียวคือ ทางไทยมิได้กำหนดระบอบสัญญาเอาไว้ เพียงแต่กำหนดวิธีการสำหรับบอกเลิกสัญญาหรือแก้ไขสัญญาว่าจะต้องได้รับความ ยินยอมของคู่สัญญาทั้งสองฝ่าย

การแก้ไขปัญหาดังกล่าวทางเศรษฐกิจในระยะแรก ๆ รัฐบาลก็ประสบปัญหา อยู่บ้าง เนื่องจากต้องเลิกการผูกขาดภาษีสินค้าบางอย่าง ทำให้ขาดรายได้ที่เคย ได้ไป แต่มาในภายหลังเมื่อการค้าขายเจริญและเงินที่ได้จากการผูกขาดภาษีและ อากรณ์นั้นมากขึ้น ความหนักใจในเรื่องรายได้แผ่นดินจึงลดลง แต่ปัญหานี้จะทวี ความสำคัญในตอนปลายรัชกาลที่ 4 และในต้นรัชกาลที่ 5 เนื่องจากรัฐบาลจำเป็นต้อง

ใช้จ่ายเงินแผ่นดินเป็นจำนวนมากในการพัฒนาประเทศ ในทุก ๆ ด้าน เราได้พยายามแก้ไขข้อผูกมัดในสนธิสัญญาเบาว์ริงมาตลอด และได้แก้ไขไปบางส่วนเท่านั้น คือเฉพาะภาษีขาเข้าของสุราต่างประเทศ เราจะแก้ไขสนธิสัญญาสำเร็จในรัชกาลที่ 7

ปัญหาในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต แต่แรกมีฝรั่งเข้ามาในเมืองไทย
น้อย ความยุ่งยากจากเรื่องนี้จึงไม่ค่อยมีเท่าใดนัก แต่ต่อมาเมื่อประเทศทาง
ยุโรปได้มีเมืองขึ้นทางตะวันออก คนเชื้อชาติเอเซียซึ่งตัวเป็นคนในบังคับของ
ประเทศเหล่านั้น จึงได้รับความยกเว้นจากอำนาจศาลไทย เสมอเหมือนกับชาวยุโรป
ด้วย เพราะเหตุนี้จึงมีชาวเอเซียซึ่งเกิดในประเทศไทย ได้หาวิธีทางไปจดทะเบียน
เป็นคนในบังคับต่างประเทศกันมาก จึงทำให้เกิดความลำบากมากขึ้นเป็นอันมาก
ในการปกครอง ทางรัฐบาลไทยได้พยายามติดต่อขอแก้ไขในเรื่องนี้มาเป็นลำดับ
ซึ่งประเทศอังกฤษก็ได้ผ่อนปรนแก่ประเทศไทย มาทีละเล็กละน้อย เช่นตามสัญญา
เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาค้าขายในเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน
พ.ศ. 2426 ได้มีข้อกำหนดให้มี "ศาลต่างประเทศ"

โดยกำหนดว่า ความทั้งหลายที่เกิดขึ้นในเมืองดังกล่าวไม่ว่าจะเป็น
คดีอาญาหรือคดีแพ่งก็ตาม และจะเป็นว่าคนในบังคับอังกฤษที่เป็นชาวเอเซีย
เป็นโจทก์หรือจำเลย หรือเป็นความกันเอง ผู้พิพากษาฝ่ายไทยมีอำนาจพิจารณาคดี
ได้ตามกฎหมายไทยแต่มีเงื่อนไขว่า จะต้องยอมให้กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษมี
สิทธิเข้านั่งฟังการพิจารณาคดี และในกรณีมีคู่ความทั้งสองฝ่าย เป็นคนในบังคับอังกฤษ
ด้วยกัน หรือเป็นจำเลย กงสุลหรือรองกงสุลมีสิทธิที่จะถอนคดีไปชำระเสียเอง
ต่อมาในปี พ.ศ. 2451 ได้ทำสัญญากับอังกฤษอีกฉบับหนึ่ง ความว่าคนในบังคับอังกฤษ
ทั่วประเทศไทยซึ่งมิใช่ชาวเอเซีย จะต้องขึ้นศาลต่างประเทศหรือศาลไทยธรรมดา
แล้วแต่ว่าจะได้จดทะเบียนไว้ที่สถานกงสุลอังกฤษ ก่อนหรือหลังวันทำสัญญาและเมื่อ
ไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้วศาลต่างประเทศนี้จะต้องเป็นอัน
เลิกกันไป

จะเห็นได้ว่า ปัญหาเศรษฐกิจการเมืองของไทยในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นปัญหาสำคัญซึ่งอาจมีผลสะท้อนถึงความเป็นเอกราชของประเทศอีกด้วย เนื่องจากหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว อังกฤษมีผลประโยชน์ทางการค้าในไทยมากขึ้น เป็นลำดับ ทำให้รัฐบาลอังกฤษจำเป็นต้องเข้าแทรกแซงในกิจการภายในของรัฐ ที่มีคนอังกฤษหรือคนในบังคับเข้ามาลงทุนเป็นจำนวนมาก และในขณะเดียวกัน ประเทศไทยก็ประสบปัญหาจากการคุกคามของลัทธิจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส นับได้ว่า ระยะเวลาเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมืองของประเทศซึ่งถ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายผิดพลาด ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ก็อาจจะเปลี่ยนแปลงไปจากที่เป็นอยู่ ด้วยนโยบายอันฉลาดสุขุมของพระองค์และ สภาพของการเมืองในยุโรปหลังจากเยอรมนี รวมประเทศได้อีกประการหนึ่ง ทำให้พระองค์ได้ถือโอกาสหลังจากอังกฤษและฝรั่งเศสได้ทำความตกลงกันเรื่อง พรหมแดนในคาบสมุทรอินโดจีน และคำประกันความเป็นเอกราชของไทยตกลงทำสัญญา ยกหัวเมืองมลายูที่เป็นปัญหาคือกัณฑ์ตันและตรังกานู เพื่อแลกกับการที่อังกฤษทำสัญญา คำประกันความเป็นเอกราชของไทย และในช่วงเวลาสิบปีก่อนจะเกิดสงครามโลก ครั้งที่ 1 อันตรายที่จะคุกคามความเป็นเอกราชของประเทศไทยจึงหมดสิ้นไป ขณะเดียวกันประเทศไทยได้มีความมั่นคงภายในอันเกิดจากการปฏิรูปการปกครอง อย่างสมบูรณ์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

I. ประเภทเอกสารต้น (Primary Sources)

ก. เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

หอสมุดวชิรญาณ

จดหมายเหตุ ร.3

เลขที่ 12

เลขที่ 12/ก

เลขที่ 187

จดหมายเหตุ ร.4

เลขที่ 45

เลขที่ 53

เลขที่ 54

เลขที่ 66

จดหมายเหตุ ร.4

เลขที่ 44

จดหมายเหตุ ร.4

เลขที่ 2

เลขที่ 3

สถาบันไทยคดีศึกษา

F.O. 69/60

จ.ศ.

จดหมายเหตุเขมสบุรูก เข้ามาทำสัญญา
ทวงพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษ

จดหมายเหตุเขมสบุรูก ฯ

จดหมายเหตุเขมสบุรูก ฯ

จ.ศ. 1213 - 1214

สมุดพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระราชบัญญัติห้ามมิให้ข้าราชการสูบฝิ่น

หนังสือเรื่องพระเจ้าอยู่หัวทรงประสูติ

พระราชโองการเรื่องพระองค์ทรงพระราชสมภติ

จ.ศ. 1215

หนังสือพิมพ์สิงคโปร์ กษัตริย์โปรดให้อังกฤษมา
ค้าขาย

จ.ศ. 1216

สำเนาจดหมาย เจ้าพระยาสุริยวงศ์ฯ กราบ

ทูลกรมหลวงวงศา ฯ

ใบบอกความเกี่ยวกับกำปั่นอังกฤษ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ค.ศ. 1873

เลขที่ 1	From Mr.H. Alabas tor "feeling between Knox and Siamese Court"
เลขที่ 4	Memorandum "Alabaster" & Concuat"
F.O. 69/58	ค.ศ.1874
เลขที่ 1	From Knox "Remarks on State of Affairs"
เลขที่ 2	From Newman
F.O. 69/62	ค.ศ.1875
เลขที่ 1	From Newman to Earl of Derby
เลขที่ 2	From Garnier to Newman
F.O.69/63	ค.ศ.1875
เลขที่ 3	From Colonial Office
เลขที่ 5	From Colonial Office

กองจดหมายเหตแห่งชาติ กรมกิจการ

บัญชีสำรวจเอกสารรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4 "พระราชหัตถเลขา" ร.ศ.
1/ก.

เลขที่ 1 พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 4 ถึง Mr. and
Mrs. G.W.Eddy of Waterferd 18 พ.ย.ร.ศ.
61-27 มี.ค.ร.ศ.74, 78 แผ่น

บัญชีสำรวจเอกสารรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4, "การต่างประเทศ" เล่ม 1
ร.4.2

เลขที่ 11 หนังสือราชการโต้ตอบกับกงสุลประเทศต่าง ๆ
ร.ศ.86, 297หน้า

บัญชีสำรวจเอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ "สนธิสัญญา
ระหว่างประเทศ" ร.5 ต.6

- เลขที่ 2 หนังสือสัญญาเรื่องการค้าสุราระหว่างสยาม
กับอังกฤษ ลงวันที่ 6 เมษายน ค.ศ. 1883
231 แผ่น
- เลขที่ 3 State Papers of the Kingdom of Siam
ค.ศ. 1664 - 1886 239 แผ่น
- เลขที่ 7 เรื่องรับประกันให้เอกราช และอาณาเขตอัน
เดิมแห่งกรุงสยาม 20 ส.ค. ร.ศ. 112,
44 แผ่น
- เลขที่ 12 สัญญาระหว่างอังกฤษ กับฝรั่งเศส และเรื่อง
จะยกกรุงสยามเป็นแผ่นดินกลางหรือการันตี
กรุงสยาม 3 ก.ค.ร.ศ. 122 - 10 ส.ค.
ร.ศ. 128, 190 แผ่น
- บัญชีสำรวจเอกสารรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ "หนังสือรับและ
พระราชหัตถเลขาตอบ" ม.จ. จรูญศักดิ์ กฤดากร ร.5 ต.8 เล่ม 1
เลขที่ 7 หนังสือหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์ 1 ส.ค.ร.ศ. 127-
20 ส.ค.ร.ศ. 128, 58 แผ่น
- เลขที่ 8 สำเนาบริบทความเห็นหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์
เรื่องเมืองในแหลมมลายู 7 เม.ย. ร.ศ.
129 - 29 ม.ค.ร.ศ. 129, 84 แผ่น
- บัญชีสำรวจเอกสารรัชกาลที่ 5 "เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย" ร.5 ม.2.
21 ช คนในสังกัดต่างประเทศอังกฤษ
- เลขที่ 10 เรื่องกฎหมายเปลี่ยนชาติ 15 ส.ค.ร.ศ. 127-
5 ก.พ.ร.ศ. 127, 51 แผ่น

ข. เอกสารตีพิมพ์แล้ว

1. กาวต่างประเทศ, กระทรวง ประมวลหนังสือคดีปริทัศน์ของประเทศ
ไทย พ.ศ. 2160 - 2512, โรงพิมพ์พระจันทร์ 2511 223
หน้า
2. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ สำเนาพระราชหัตถเลขา
ส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง
เจ้าพระยายมราช, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระ
ยายมราช (ปั้น สุขุม) 2482 โรงพิมพ์บำรุงธรรม 244 หน้า
3. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมาว่าเสด็จ
พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์พระราชทาน
แจกในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคต ที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2472
4. จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ระยะทางเสด็จพระราช
ดำเนินประพาสทางบกทางเรือรอบแหลมมลายู รัตนโกสินทร์
109 โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากรณ 2475, 371 หน้า
5. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา, ความทรงจำพิมพ์ในงานพระราช
ทานเพลิงศพ พลเอก เดช เดชประดิษฐ พ.ศ. 2501, โรง
พิมพ์มหาดไทย 191 หน้า
6. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา พระประวัติกรมพระยาเทววงศ์
และพระประวัติตรัสเล่า, โรงพิมพ์คุรุสภา 2504, 272 หน้า
7. ปะปฏางค์, พระองค์เจ้า, ประวัติขุนนางพันเอกพิเศษ พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าปดุง พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หลวงเอนกนิยวาที (ม.ร.ว. นารถ ชุ่มสาย) 28 ตุลาคม
2513 ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล นิยมวิทยา (แผนการพิมพ์)
148 หน้า

8. ศิลปากร, กรม กรโณวาท พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันตำรวจเอกหม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ วันที่ 11 มิถุนายน 2512
โรงพิมพ์แพร่การช่าง 226 หน้า
9. ศิลปากร, กรม บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ ในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1 (นายไพโรจน์ เกษมเมณิกจแปล) พ.ศ.2512 222 หน้า
10. ศิลปากร, กรม ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394 - 2404
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์
อินตโชตเถระ 9 พฤศจิกายน 2511 โรงพิมพ์ดำรงธรรม,
459 หน้า
11. ศิลปากร, กรม พระบรมราโชวาทในรัชกาลที่ 5 พระราชทานแด่พระเจ้าวรวงศ์เธอ
เจ้าจุลจุลยาเธอ พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางระเปียบ
แววประเสริฐ วันที่ 29 ตุลาคม 2513 บริษัทเสนาการพิมพ์
จำกัด 8.4 หน้า
12. ศิลปากร, กรม พระราชหัตถเลขาทรงตั้งราชการในรัชกาลที่ 5 และ
6 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
17 มีนาคม 2507 โรงพิมพ์พระจันทร์ 346 หน้า
13. ศิลปากร, กรม หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 25 กุมภาพันธ์
ร.ศ.93 เล่ม 1 หน้า 369
14. ศิลปากร, กรม หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 9 พฤศจิกายน
ร.ศ.109 เล่ม 7 แผ่นที่ 32
15. ศิลปากร, กรม หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 11 กุมภาพันธ์
ร.ศ.112 เล่ม 10 แผ่นที่ 46 หน้า 499
16. ศิลปากร, กรม เอกสารขอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ.2151 -
2163 และ พ.ศ.2167-2185 (น.ส.มัทนา สุตกุล ค.บ.แปล)
2513, 292 หน้า

17. Bowing, Sir John, The Kingdom and People of Siam Oxford University Press; London, 1969 2 Vols.
18. Burney, Henry, The Burney Papers Vajiranard National Library 1910, 5 Vols.
19. Crawford, John Journal of An Embassy to the Court of Siam and Cochin China Oxford University Press, London, 1828 p.
20. Crawford, John The Crawford Papers Vajiranana National Library 1915
21. Templer, John C., ed. The Private Letters of Sir James Brooke, 2 Vols.

ค. พงศาวดาร

1. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 โรงพิมพ์คุรุสภา 2504 379 หน้า
2. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 55 ว่าด้วยอังกฤษเข้ามาทำสัญญากับไทย โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนากร 2473, 31 หน้า
3. คุรุสภา, องค์การคำ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62 ทูตฝรั่งเศสมีรัตนโกสินทร์ เล่มที่ 34 - 36
4. ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอนงค์ เทียรธราช 21 พฤศจิกายน 2507, การพิมพ์เกื้อกูล 271 หน้า
5. อุดมสมบัติ, หลวง (จัน) จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ พิมพ์ในงานพระศพท่านเพ็ญคำ พระรัตนบุษย์ (อิสสรญาณเถร) 2505 โรงพิมพ์ศิริพร

6. ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดารภาคที่ 17 ตำนานเล็กหอยและบ่อน
เบี้ยในกรุงสยาม, 92 หน้า

II. ประเภทเอกสารชั้นสอง (Secondary Sources)

1. ขจร สุขพานิช, คำสตราจารย์ ข้อมูลประวัติคำสตร : สมัยบางกอก
ภาควิชาประวัติคำสตร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสาน
มิตร 2518 399 หน้า
2. ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา คดีฝรั่งเข้ามาเมืองไทย พิมพ์
ในงานศพ หม่อมเจ้าหญิงบันดาลสวัสดิ์ (ไม่ปรากฏโรงพิมพ์)
3. ทรงศรี อัจจุรณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต
กับประเทศมหาอำนาจในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว สำนักพิมพ์สมาคมนักวิจัยคำสตรแห่งประเทศไทย,
357 หน้า
4. พระยาภิรมย์ภักดี (นางสาวอา. จ. กิริณกุล และคณะ แปล)
พระยาภิรมย์ภักดี สุทธิสารการพิมพ์ 2505 152 หน้า
5. พระยาภิรมย์ภักดี (นายสารณ ภิรมย์มิตร แปล) เอกสารเกี่ยวกับ
การปรับปรุงข้อผูกมัดตามสัญญาสัมมัย กรมศิลปากร 2512,
99 หน้า
6. ศิลปากร, กรม เลิกทาสในรัชกาลที่ 5 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิง
ศพ พันตรี หลวงยุทธสารณพินิจ (ปลอด ปิยะจันทร์) 30 เมษายน
2507, โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 66 หน้า
7. สังฆราชบาทแก้ว (สันต์ ท. โกมลบุตร แปล) เล่าเรื่องเมืองไทย
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2506, 555 หน้า
8. สิทธิสยามการ, หลวง สัญญาพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
โรงพิมพ์พระจันทร์ 2506, 341 หน้า

9. สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร โรงพิมพ์สำนัก
ทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2508, 139 หน้า
10. เอกวิทย์ ณ ถลาง, ดร. และ นายอมร โสภณวิเชษฐวงศ์ การปรับตัว
เข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิง
ศพ พระประภากรบริรักษ์ (ประภา สุนทรศารทูล) 2516 159
หน้า
11. Ahmat, Sharom "Kedah-Siam Relations, 1821 - 1905", The
Journal of Siam Society, January 1971, Vol. 59 Pt.I,
pp.97 - 117
12. Chandler, David P., "Cambodia's relations with wiam in the
early Bangkok period : The Politics of a tributary
state The Journal of Siam Society, January 1972,
Vol.60 Pt.1, pp.153 - 169
13. Hall, D.G.E., A History of South - East Asia, St. Martin's
Press Inc 1955, 807 p.
14. Ingram, James Co., Economic Change in Thailand 1850 - 1970,
Stanford University Press 1971, 352 p.
15. Ishii, Yoneo, "Seventeenth Century Japanese Documents
about Siam", The Journal of Siam Society, July 1971,
Vol. 59 Pt.2 pp.161 - 174
16. Jeshurun, Chandran, "The Anglo-French Declaration of Jan-
uary 1896 and the Independence of Siam" The Journal
of Siam Society, July, 1970, Vol.LVIII, Pt.2, pp.
105 - 126
17. Jumsai, M.L. Manich, King Mongkot & Sir John Bowring,
Chalermnit 1970, 240 p.

18. Mills, L.A., British Malaya 1824 - 67, Oxford University Press 1966 391 p.
19. Moffat, Abbot Low, Mongkut the King of Siam, Cornell University Press 1961, 254 p.
20. Nuechterlein, Donald E., Thailand & the Struggle for Southeast Asia, Cornell University Press 1965, 279 p.
21. Numnonda, Thamsook, "The Anglo-Siamese Secret Convention of 1897" The Journal of Siam Society, January 1965, Vol. III, Pt.I, pp.45 - 60
22. Numnonda, Thamsook, "Negotiations Regarding the Cession of Siamese Malay States", The Journal of Siam Society, July 1967, Vol.LV, Pt.2, pp.227 - 235
23. Tarling, Nicholas, "Siam and Sir James Brooke", The Journal of Siam Society, November 1960, Vol.XLVIII, Pt.2, pp. 43 - 72
24. Tarling, Nicholas, "The Mission of Sir John Bowring to Siam" The Journal of Siam Society, December 1962, Vol. L, Pt.2, pp.91 - 118
25. Vella, Walter F., Siam Under Rama III, 1824 - 185, J.J. Augustin Incorporated Publisher Locust Valley, New York 1957, 180 p.
26. Wyatt, David K., The Politics of Reform in Thailand, Thai Wattana Panich, 2512, 425 p.

ภ า ค ผ น ว ก ก.

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี
ประเทศอังกฤษ แล ประเทศสยาม คฤชต์ศักราช 1826

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี
ประเทศอังกฤษ แล ประเทศสยาม คชศักราช 1826⁽¹⁾

สมเด็จพระบรมนารถพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพมหานครครีอยุธยา
สนเกลาลนกระหม่อมพระราชวังบวรสถานมงคล มีรับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้ท่านอรรคมหา-
เสนาบดีผู้ใหญ่ฝ่ายกรุงเทพมหานครครีอยุธยา พร้อมกันทำหนังสือสัญญากับกะปิตันหัตถี-
บารนีทูตอังกฤษ ฝ่ายกรุงอังกฤษอัน ณ ะบันฮิตฮินเดียกุ่มบันนีผู้ครองอินเดียของอังกฤษ
อยู่ในบังคับกิงอันปาลีแมนอังกฤษ กับ เรตอัน ณ ะบันลอคอาห์ดลิตเจ้าเมืองมังกะลา
แลขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายกรุงอังกฤษ พร้อมกันแต่งให้กะปิตันหัตถีบารนีเป็นทูตแทนตัวมาทำ
หนังสือสัญญาด้วยท่านอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ณ กรุงเทพมหานครครีอยุธยา ไทยกับชาติ
อังกฤษได้เป็นมหามิตรไมตรีไว้ความสัจผูกกรักใคร่ ด้วยน้ำใจอันซื่อตรงสุจริตต่อกันทั้ง
สองฝ่าย ไทยอังกฤษทำหนังสือสัญญารวมกันสองฉบับ ให้ไว้ ณ กรุงไทยฉบับหนึ่ง ให้
หัวเมืองใหญ่เมืองน้อยซึ่งขึ้นแก่กรุงรัตนโกสินทร์ ให้ไว้ ณ เมืองมังกะลาฉบับหนึ่ง ให้หัวเมือง
ใหญ่เมืองน้อยซึ่งขึ้นแก่กรุงอังกฤษรัตนโกสินทร์ ปิดตราหลวงตราท่านอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ณ
กรุงเทพมหานครครีอยุธยาลงในหนังสือสัญญาทั้งสองฉบับ เป็นสำคัญ ปิดตราเรตอันณะ
ะบันลอคอาห์ดลิตเจ้าเมืองมังกะลา ตราขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายกรุงอังกฤษลงในหนังสือสัญญา
ทั้งสองฉบับ เป็นสำคัญ

ข้อ 1 ว่า อังกฤษกับไทยเป็นไมตรีรักใคร่โดยความสัจสุจริตซื่อตรง
ต่อกัน ไทยมิได้คิดร้ายที่จะเบียดเบียนทำสิ่งไรต่ออังกฤษ ๆ มิได้คิดร้ายที่จะเบียดเบียน
ทำสิ่งไรต่อไทย แต่บรรดาบ้านเมืองซึ่งขึ้นแก่อังกฤษทั้งสิ้น ไทยไม่ไปเบียดเบียนหรือรบกวน
ชิงเอาบ้านเมือง เขตแดนของอังกฤษ แต่บรรดาบ้านเมืองซึ่งขึ้นแก่ไทยทั้งสิ้นอังกฤษ
ไม่ไปเบียดเบียนหรือรบกวนชิงเอาบ้านเมือง เขตแดนไทย ๆ จะเสียดจางเขตแดนไทยตาม
อย่างธรรมเนียมประการใดก็ตามแต่ใจไทย

¹ นำมาจากกรมสนธิสัญญาและกฎหมายกระทรวงการต่างประเทศ
"สนธิสัญญา และความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ แล องค์การ
ระหว่างประเทศ" หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญาเล่ม 1 พ.ศ. 2160-2412 248 หน้า

ข้อ 2 ถ้าบ้านเมืองใดซึ่งขึ้นแก่อังกฤษ จะทำสิ่งใดให้เหลือ เกินต่อเมืองไทย ๆ ไม่ไปทำอันตรายแก่บ้านเมือง จะบอกแก่อังกฤษก่อน อังกฤษจะว่ากล่าวให้โดยสัจโดยจริง ถ้าผิดอังกฤษจะทำโทษตามความผิด ถ้าบ้านเมืองใดซึ่งขึ้นแก่ไทย จะทำสิ่งใดให้เหลือ เกินต่ออังกฤษ ๆ ไม่ไปทำอันตรายแก่บ้านเมือง จะบอกกล่าวแก่เมืองไทยก่อน ไทยจะว่ากล่าวให้โดยสัจโดยจริง ถ้าผิดไทยจะทำโทษให้ตามความผิด ถ้าบ้านเมืองไทยซึ่งอยู่ใกล้ เมืองอังกฤษจะยกกองทัพเรือไป ถ้าเจ้าเมืองอังกฤษถามว่า จะไปไหน เจ้าเมืองไทยจะต้องบอกแก่เจ้าเมืองอังกฤษ ถ้าบ้านเมืองอังกฤษซึ่งอยู่ใกล้ เมืองไทยจะยกกองทัพเรือไป ถ้าเจ้าเมืองไทยถามว่าจะไปไหน เจ้าเมืองอังกฤษจะต้องบอกแก่เจ้าเมืองไทย

ข้อ 3 ถ้าบ้านเมืองของไทยของอังกฤษ ฝ่ายทิศตะวันออกฝ่ายทิศตะวันตก ทิศลมว่าว ทิศลมสำเภาที่อยู่ใกล้ต่อแดนกัน ถ้าอังกฤษส่งสหายด้วย เขตแดนยังไม่รู้แน่ ก็ให้เจ้าเมืองฝ่ายข้างอังกฤษมีหนังสือ แต่งคนแลข่าวด่านมาไต่ถามเจ้าเมืองฝ่ายไทยที่อยู่ใกล้กัน เจ้าเมืองฝ่ายไทยจะแต่งกรรมการแลข่าวด่านพร้อมด้วยคนเจ้าเมืองฝ่ายอังกฤษไปกำหนดชี้ที่แดนต่อกันให้รู้ เป็นแน่ทั้งสองข้างโดยทางไมตรี ถ้าเจ้าเมืองฝ่ายไทยส่งสหายด้วย เขตแดนยังไม่รู้แน่ ก็ให้เจ้าเมืองฝ่ายข้างไทยมีหนังสือ แต่งคนแลข่าวด่านมาไต่ถามเจ้าเมืองฝ่ายอังกฤษที่อยู่ใกล้กัน เจ้าเมืองฝ่ายอังกฤษจะแต่งกรรมการแลข่าวด่านพร้อมด้วยคนเจ้าเมืองฝ่ายไทยไปกำหนดชี้ที่แดนต่อกัน ให้รู้แน่ทั้งสองข้างโดยทางไมตรี

ข้อ 4 ถ้าคนของไทยหนีไปอยู่ในแดนอังกฤษ ไทยไม่ล่วงเกินเข้าไปจับกุมคนในแดนอังกฤษ ไทยจะไต่ถามกล่าวขอแต่โดยดี อังกฤษจะยอมให้ก็ได้ ไม่ยอมให้ก็ได้ ถ้าคนอังกฤษหนีไปอยู่ในแดนไทย อังกฤษไม่ล่วงเกินเข้าไปจับกุมคนในแดนไทย อังกฤษจะไต่ถามกล่าวขอแต่โดยดี ไทยจะยอมให้ก็ได้ ไม่ยอมให้ก็ได้

ข้อ 5 อังกฤษกับไทยได้ทำหนังสือสัญญาเป็นไมตรีสุจริตต่อกันแล้ว ถ้าลูกค้าฝ่ายข้างอังกฤษไปมาค้าขาย ณ เมืองไทยที่เมืองมีสินค้ามาก สลบกัปันเรือสำเภาจะไปมาค้าขายได้ ไทยจะทำนุบำรุงให้ซื้อขายโดยสะดวก ถ้าลูกค้าฝ่ายข้างไทยไปมาค้าขาย ณ เมืองอังกฤษได้ ๆ เรือสำเภาสลบกัปันจะไปมาค้าขายได้ อังกฤษจะทำนุบำรุงให้ซื้อขายโดยสะดวก ไทยจะไปเมืองอังกฤษ ๆ จะไปเมืองไทย ให้ทำตามอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองทั้งสองฝ่าย ถ้าไม่รู้อย่างธรรมเนียม ให้ขุนนางไทยให้ขุนนางอังกฤษบอกอย่างธรรมเนียม ให้พวกไทยที่ไปเมืองอังกฤษต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมเมืองอังกฤษทุกสิ่ง พวกอังกฤษไปเมืองไทยต้องทำตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมเมืองไทยทุกสิ่ง

ข้อ 6 ถ้าลูกค้าฝ่ายเมืองไทยก็ดี เมืองอังกฤษก็ดี จะไปซื้อขาย ณ เมืองมังกะลาแล หัวเมืองขึ้นแก่อังกฤษ จะไปซื้อขาย ณ กรุงไทยแลหัวเมืองขึ้นแกกรุงไทย ให้ลูกค้าเสียค่าธรรมเนียมในการค้าขายให้ตามอย่างตามธรรมเนียมบ้านเมืองทั้งสองฝ่าย ให้ลูกค้าแลไพรพลเมืองได้ซื้อได้ขายเองในเมืองนั้น ถ้าลูกค้าไทยถ้าลูกค้าอังกฤษจะมีคดีข้อความสิ่งใด ๆ ก็ดี ให้ฟ้องร้องต่อขุนนางเจ้าเมืองกรมการฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษ ขุนนางเจ้าเมืองกรมการจะชำระตัดสินให้ตามกฎหมายอย่างธรรมเนียมบ้านเมืองทั้งสองฝ่าย ถ้าลูกค้าไทยถ้าลูกค้าอังกฤษก็ซื้อขายไม่สืบสวนว่าคนชั่วคนดี ซื้อขายปะคนชั่วพาเอาสิ่งของหลบหนีไป แลเจ้าเมืองกรมการจะสืบสวนเอาตัวมาชำระให้โดยสุจริต ถ้ามีเงินมีของใช้ให้ก็ได้ ถ้าไม่มีเงินมีของให้แลมิได้ตัวผู้หนีก็เพราะลูกค้าทำผิดเอง

ข้อ 7 ถ้าลูกค้าฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษก็ดี จะไปซื้อขาย ณ เมืองอังกฤษแลเมืองไทย จะขอตั่งห้างตั้งเรือน จะขอเอาไครยเช่าที่โรงเรือนใส่สินค้า ถ้าขุนนางไทยถ้าขุนนางอังกฤษแลเจ้าเมืองกรมการไม่ยอมให้อยู่ก็อยู่ไม่ได้ ถ้ายอมให้อยู่จึงให้ลูกค้าขึ้นอยู่ตามสัญญาว่ากล่าวกัน แลให้ขุนนางไทยแลให้ขุนนางอังกฤษแลเจ้าเมืองกรมการช่วยดูแลเอาใจใส่ อย่าให้ไพร่บ้านพลเมืองทำขมเหงแก่ลูกค้า อย่าให้ลูกค้าทำขมเหงแก่ไพร่บ้านพลเมือง ถ้าลูกค้าอังกฤษพวกอังกฤษ ลูกค้าไทยพวกไทยที่ไม่เกี่ยวข้องจะขนเอาสิ่งของลงเรือสำเภาสลบกัปันลากลับไปบ้านเมืองเมื่อใด ก็ให้ได้กลับไปโดยสะดวก

ข้อ 8 ถ้าลูกค้าจะไปค้าขายบ้านใดเมืองใดฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษก็ดี ถ้าสลบกัปันเรือแลสำเภาของอังกฤษของไทยก็ดี จะเป็นอันตรายสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขุนนางไทยแลขุนนางอังกฤษจะช่วยทำนุบำรุงกว่าจะเสร็จ ถ้าสลบกัปันเรือสำเภาของอังกฤษของไทยก็ดีตกลงที่บ้านใดเมืองใด ไทยอังกฤษเก็บได้สิ่งของในสลบในกัปันเรือสำเภาก็แตกมากน้อยเท่าใด ให้ขุนนางอังกฤษให้ขุนนางไทยชำระไล่เลียงเอาสิ่งของคืนให้แก่เจ้าของ ถ้าเจ้าของตายก็ให้คืนให้แก่พวกพ้อง ให้เจ้าของแลพวกพ้องแทนคุณผู้เก็บได้ตามสมควร ถ้าพวกไทยพวกอังกฤษไปเมืองอังกฤษไปเมืองไทยตาย สิ่งของพวกไทยพวกอังกฤษมีอยู่มากน้อยเท่าใด ให้คืนให้พวกพ้องของอังกฤษของไทย ถ้าพวกพ้องไทยถ้าพวกพ้องอังกฤษไม่มีที่เมืองนั้นอยู่เมืองอื่นมาได้ จะแต่งคนถือหนังสือมารับเอาสิ่งของก็ให้ส่งสิ่งของให้แก่ผู้ถือหนังสือให้คืน

ข้อ 9 ถ้าลูกค้าข้างอังกฤษจะไครมาค้าขาย ณ เมืองของไทย ที่ยังไม่เคยไปมาค้าขาย ให้ลูกค้าเข้าหาพระยาผู้ครองเมืองก่อน ถ้าเมืองไหนไม่มีสินค้าพระยาผู้ครองเมืองก็จะบอกว่าสลับกำปั่นจะมาค้าขายหาสินค้าไหม ถ้าเมืองไหนมีสินค้าพอจะรับสลับพอจะรับกำปั่นได้ พระยาผู้ครองเมืองก็จะให้สลับให้กำปั่นมาค้าขาย

ข้อ 10 อังกฤษแลไทยสัญญาต่อกัน การค้าขายซึ่งจะมีต่อกันโดย สดวกในเมืองอังกฤษ เมืองเกาะหมาก เมืองมลากา เมืองสิงหะโปรา และเมืองของไทย คือเมืองนคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองตานี เมืองถลาง เมืองไทร และหัวเมืองอื่น ๆ ลูกค้าจีน ลูกค้าแขก เมืองอังกฤษ ให้ใดค้าขายทางบกทางคลอง โดยสดวก ถ้าลูกค้าจีนลูกค้าแขกเมืองมฤท เมืองทวาย เมืองตนาว เมืองเย ซึ่งขึ้นกับอังกฤษจะเขามาค้าขาย ณ เมืองไทย อังกฤษจะมีหนังสือเข้ามาเป็นสำคัญ ให้ใดค้าขายทางบกทางน้ำโดยสดวก แล้วจะห้ามมิให้ลูกค้าเอาฝิ่นซึ่งเป็นของต้องห้ามเขามาค้าขาย ณ เมืองไทยเป็นอันขาด ถ้าลูกค้าจีนเอาฝิ่นเข้ามาขายเมืองใด ให้พระยาผู้ครองเมืองเก็บรับเอาฝิ่นเผาไฟเสียให้สิ้น

ข้อ 11 ถ้าอังกฤษจะมีหนังสือมาถึงผู้ใด ณ เมืองไทยก็ดี ณ เมืองอื่น ๆ ก็ดี ให้ผู้นั้นเปิดหนังสือมิให้ผู้อื่นเปิดหนังสือออกดู ถ้าไทยจะมีหนังสือไปถึงผู้ใด ณ เมืองอังกฤษก็ดี ณ เมืองอื่น ๆ ก็ดี ให้ผู้นั้นเปิดหนังสือ มิให้ผู้อื่นเปิดหนังสือออกดู

ข้อ 12 เมืองไทยไม่ไปขัดขวางทางค้าขาย ณ เมืองตรังกะน เมืองกลันตัน ให้ลูกค้าพวกอังกฤษได้ไปมาค้าขายโดยคลองสดวกขวางนา เหมือนแต่ก่อน อังกฤษไม่ไปเบียดเบียนพบบกวนเมืองตรังกะนเมืองกลันตันด้วยการลี้ภัยใด

ข้อ 13 ไทยสัญญาต่ออังกฤษว่าไทยให้อยู่รักษาเมืองไทรแลไพรพลเมือง ๆ ไทรแลคนเมืองเกาะหมากเมืองไทรจะได้ไปมาค้าขายอย่างเดิม แลโค กระบือแลเปิดไก่อแลปลาเข้าเปลือกเข้าสารซึ่งเป็นเสบียงอาหารไพรพลเมือง ๆ เกาะหมาก แลกำปั่นในเมืองเกาะหมากต้องการจะซื้อแต่เมืองไทรไทยไม่เรียกภาษี แลปากน้ำคลองใด ๆ ที่เมืองไทร ไทยไม่ตั้งส่วยทอด ไทยเรียกเอาจังกอบภาษีตามสมควร ไทยสัญญาว่าเจ้าพระยานครกลับออกไปแต่กรุงจะปล่อยครอบครัวทาสชาวคนของพระยาไทรคนเก่าให้กลับคืนไปตามชอบใจ อังกฤษสัญญาต่อไทยว่าไม่ต้องการเอาเมืองไทร อังกฤษไม่รบกวนเมืองไทร แลไม่ให้พระยาไทรคนเก่ากับชาวไพร่ของพระยาไทรคนเก่าไปรบกวนทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใด ณ เมืองไทรแลเมืองอื่น ๆ

ซึ่งขึ้นกับ เมืองไทร แลอังกฤษสัญญาว่าจะจัดแจงให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น
ไม่ให้พระยาไทรคนเก่าอยู่ที่เมืองเกาะหมาก เมืองไทร เมืองเปหระ เมืองสลาหงอ
เมืองพม่า ถ้าอังกฤษไม่ให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่นตามสัญญา ก็ให้ไทยเรียก
เอาภาษีเข้าเปลือกเข้าสารที่เมืองไทรเหมือนแต่ก่อน อังกฤษสัญญาว่าไทยว่าแขกว่า
จีน ซึ่งอยู่ ณ เมืองเกาะหมาก จะมาอยู่ ณ เมืองไทร อังกฤษไม่ห้าม

ข้อ 14 ไทยกับอังกฤษสัญญาต่อกันว่า ให้พระยาเปหระครองเมือง
เปหระตามใจพระยาเปหระ ถ้าพระยาเปหระจะถวายดอกไม้ทองดอกไม้เงิน ณ
กรุงตามแต่ก่อน ก็ตามใจพระยาเปหระ อังกฤษไม่ห้ามปราม เจ้าพระยาบวรฯจะใช้ไทย
ใช้แขกใช้จีนคนฝ่ายไทยลงไปเมืองเปหระโดยดี 40 คน 50 คน ถ้าพระยาเปหระจะใช้
ศรีทวันกรมการฝ่ายเมือง เปหระมาหาเจ้าพระยาบวรฯ อังกฤษไม่ห้าม ไทยอังกฤษไม่
ยกกองทัพไปเบียดเบียนรบกวณ ณ เมืองเปหระ อังกฤษไม่ให้เมืองสลาหงอมารบกวณ
เมืองเปหระ ไทยก็ไม่ไปรบกวณเมืองสลาหงอ การซึ่งสัญญาเมืองไทร เมืองเปหระ
2 ข้อนี้ ต่อเมื่อเจ้าพระยาบวรฯกลับออกไปแต่กรุง จึงจะได้จัดแจงตามสัญญา

แลความสัญญา 14 ข้อนี้ให้ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษ
ทุกหัว เมืองใหญ่หัว เมืองน้อยทั้งสิ้นด้วยกันฟัง เอาถ้อยคำสัญญานี้เกิด แลหนังสือสัญญานี้
ทานอัครมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ณ กรุงเทพฯ กับกะปิตันหัตริบาระนี ซึ่งเรตอันบันลวดอำหัดสิทธิ์
เจ้าเมืองมังกะลาใช้ให้เปนทตเข้ามาแทนตัว เจ้าเมืองมังกะลา พร้อมกันทำ ณ กรุงเทพ-
มหานครครีอยุธยา นาพระที่นั่ง เจ้ากรมหมื่นสรินทรราช เป็นอักษรไทยอักษรมาลาอักษร
อังกฤษ ทำแล้วเสร็จ ณ วันอังคาร เดือนเจ็ด แรมค่ำหนึ่ง คักราชไทย 1188 ปีจออัฐศก
คักราชฝรั่ง 1826 ปีเดือนยุน 20 วัน ปิดตราทานอัครมหาเสนาบดี แลปิดตรากะปิตันหัตริ-
บาระนีลง เปนสำคัญทั้งสองฉบับ แล้วฉบับหนึ่งกะปิตันหัตริบาระนีเอาออกไปปิดตรา
เจ้าเมืองมังกะลา ฉบับหนึ่งปิดตราหลวง ณ กรุงเทพมหานครครีอยุธยา เจ้าพระยา-
บวรฯเอาออกไปไว้ ณ เมืองไทร กะปิตันหัตริบาระนีกำหนดใน 7 เดือน ณ เดือนนี้
ปีจออัฐศกจะกลับมาให้ถึง เมืองเกาะหมาก แล้วจะเอาหนังสือสัญญามาเปลี่ยนต่อพระปรีภัก
ณ เมืองไทร ไทยกับอังกฤษก็จะเปนไมตรีกันสืบต่อไปไม่รู้สิ้นไม่รู้สุดชั่วฟ้าแลดิน

(ตราหลวงพระอัยราพต)

(ตราพระราชาสีห)

(ตราพระคชสีห)

(ตราบัวแก้ว)

(ตราพระนนทการ)

(ตราพระพิรุณ)

(ตราพระยมขีลึงห)

(ตราบาระนี)

ท่านอัครมหาเสนาธิบดี กับกะปิตันหันตริบาระนี้ทำหนังสือสัญญาทางไมตรี 14 ข้อแล้ว

จึงทำหนังสือสัญญา ^{สลบ}
กำปั่น อังกฤษจะเข้ามาค้าขาย ณ กรุงพระมหานครศรี

อยุธยาต่อไป²

ข้อ 1 ว่า ^{สลบ}
กำปั่น ฝรั่งเศสซึ่งเปนพวกอังกฤษจะเข้ามาค้าขาย
ณ กรุงไทย ต้องทำตามกฎหมายธรรมเนียม ณ กรุงไทยทุกสิ่ง แล้วลูกค้าเข้ามา
ณ กรุงห้ามมิให้ลูกค้าซื้อ เขาเปนสินค้าออกไป แลลูกค้าเอาปืนกระสุนดินดำเข้ามา
ค้าขายห้ามมิให้ขายแลลูกค้าในกรุง ให้ขายในหลวง ถ้าในหลวงไม่ต้องการก็ให้ลูกค้า
เอาปืนกระสุนดินดำกลับคืนออกไปแต่สินค้านอกจากปืนกระสุนดินดำเข้า เปลือก ^ณ
สาร

กรุงไทย จะให้ลูกค้าพวกอังกฤษแลลูกค้า ณ กรุงใด ^{ซื้อ} เองในกรุงโดยคลองสะดวก
แลลูกค้าผู้เข้ามาค้าขายจะ เลียค่าธรรมเนียมให้รวมเสร็จด้วยกันตามปาก ^{สลบ} เล็กใหญ่
กำปั่น

ถ้ามีสินค้าเข้ามาขายให้เรียกเอาวาละ 1700 บาท ถ้าไม่มีสินค้าเข้ามาขายให้

เรียกเอาวาละ 1500 บาท ไม่เรียก ^{จังกอบ} ภาษี แต่ผู้ซื้อขายกับพวกอังกฤษ
ค่าธรรมเนียม

ข้อ 2 สลบกำปั่นลูกค้าพวกอังกฤษมาถึงนอกหลัง เต้าให้

ทอด ^{สลบ} ^{อยู่}นอกหลัง เต้าก่อน นาย ^{สลบ} ต้องใช้คนเอาบาญชีรายชื่อของสินค้า
กำปั่น
แลบาญชีคนปืนใหญ่กระสุนดินดำเข้ามาแจ้งแก่เจ้าเมืองปากน้ำ ๆ จะให้คนนำร่อง
กับลำนเอากดหมายอย่างธรรมเนียมออกไปให้นายสลบกำปั่น แล้วคนนำร่อง

จะนำ ^{สลบ} ^{ข้าม}หลัง เต้าเข้ามา สลบกำปั่นต้องทอดสมอยู่ที่ใดตามที่ลำนบอกให้
กำปั่น

ข้อ 3 กรรมการเจ้าพนักงานลงไปตรวจ สลอบ ให้สิ้นเชิง
กำปั่น

แล้วเอาปืนใหญ่กระสุนดินดำขึ้นไว้ ณ เมืองปากน้ำ แล้วเจ้าเมืองปากน้ำจึง
ปล่อยให้ สลอบ ขึ้นมา ณ กรุง
กำปั่น

ข้อ 4 สลอบกำปั่นขึ้นมาทอด ณ กรุงแล้ว เจ้าพนักงานลงไป

ตรวจในลำ สลอบ
กำปั่น กำปั่น เปิดตรวจสิ่งของสินค้ามีมากนักน้อยเท่าใด แล้ว

วัดปาก สลอบ
กำปั่น เสร็จแล้ว จึงให้ลูกค้าซื้อขายตามสัญญาไว้ในข้อหนึ่งนั้น

ถ้า สลอบ
กำปั่น จะบันทุกสินค้ากลับไปบันทุกเต็มลำข้ามหลัง เตาไม่ได้ ต้อง เข้า เรือ
ลำเลียง เอาสิ่งของออกไปส่ง เจ้าพนักงานด้านทางไม่เรียกค่าธรรมเนียมที่เรือ
ลำเลียงอีก

ข้อ 5 ถ้าสลอบกำปั่นแลเรือลำเลียงบันทุกสิ่งของเสร็จ

ก็ให้นาย สลอบ
กำปั่น ขอเบิกกล่องต่อเจ้าพระยาพระคลัง ถ้าไม่มีความสิ่งใดเกี่ยวข้อง
เจ้าพระยาพระคลังก็จะให้เบิกกล่องโดยเร็ว ถ้า สลอบ
กำปั่น ลงลงไปถึงเมืองปากน้ำ

ต้องทอดอยู่หน้าด่านที่เคยทอด กรรมการเจ้าพนักงานลงไปตรวจใน สลอบ
กำปั่น เสร็จแล้ว
จึงรับเอาปืนใหญ่กระสุนดินดำตรวจสลอบกำปั่นไป

ข้อ 6 ลูกค้าแขกฝรั่งจีนซึ่งเป็นพวกอังกฤษที่เข้ามาค้าขาย ณ

กรุง นาย สลอบ
กำปั่น คนงานกะลาสีลูกเรือทั้งสิ้น ต้องทำตามกตหมายอย่างธรรมเนียม

สำหรับกรุงไทยแลคำสั่งฎานี้ทุกประการ ถ้าลูกค้าทั้งปวงมิทำตามข้อสัญญาี้ แลทำ
ขมเหงแก่ไพร่บ้านพลเมือง แลเป็นโจรผู้ร้าย แลฆ่าคนตาย แลหยาบฆ่าเหลือเกิน

ต่อขุนนางเจ้าพนักงานผู้ ใหญ่ เป็นข้อใหญ่แก่สิ่งใด เจ้าพนักงานสำหรับทำโทษ
น้อย หนึ่ง

แกผู้กระทำผิดจะทำโทษ ถ้าโทษฆ่าคนตาย เจ้าพนักงานชำระเห็นว่าทำโดยใจร้าย
จะเอาโทษถึงตาย ถ้าโทษอื่นเป็นนายกำปั่นต้นหนแลลูกค้าให้ปรับไหม ถ้าเป็นผู้น้อย
ให้เขียนจำตามกตหมาย ณ กรุงไทย ถ้าพวกอังกฤษจะเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเจ้าเมือง
มังกลา จะห้ามปรามมิให้อังกฤษพูดจาหยาบช้ำ ณ กรุง ถ้าคน ณ กรุงทำขมเหงแก่
พวกอังกฤษ ก็จะทำเอาโทษตามความผิดเหมือนกัน

แลคำสั่งสัญญา 6 ข้อนี้ ให้เจ้าพนักงาน ณ กรุงพระมหานครศรีอยุธยา
แลลูกค้าพวกอังกฤษ ทำตามจงทุกประการ

ที่ประทับราชลัญจกร	ประทับตรารูปหนังสือ เปอเซีย	(ลงลายมือชื่อ)
รูปท้าวสามตัวยืนในโรง	ของไรดออนเนเร เบอลหลุด	อามเฮอซันด์
ข้อฟ้าใบรากลามมุข	อามเฮอซันด์ เจ้าเมืองมังกลา	

หนังสือสัญญานี้ ไรดออนเนเร เบอล ตอเวอเนอ
ประทับตรารูป
ราชสีห์
เจ้าพระยาจักรี

เยเนอราลได้ยอมเปนตกลงใช้ได้ในค่ายเมืองจาตราเมื่อ
วันที่ 17 เดือนแยนวารี คฤศศักราช 1827 ตรง
กับวัน 4 12 ค่ำ ปีมออัฐศก จุลศักราช 1188

5

ประทับตรารูป
คชสีห์
เจ้าพระยาอัครมหาเสนา

ตามคำสั่งของตอเวอเนอ เยเนอราล

ประทับตรารูป บัวแก้ว เจ้าพระยาพระคลัง	ประทับตรารูปหนังสือ เปอเซีย ของเอลเตอลี	(ลงลายมือชื่อ) แอนดรูส เตอลีง ลีเกรตาตารี ของตอเวอ เมนต์ที่ตามตอเวอ เนอ เยเนอราลอยู่ในที่นั้น
---	--	--

ประทับตรารูปเทพยดา ขึ้นพระนนิการ เจ้าพระยาธรรมา	ประทับตรารูปหนังสือ เปอเซีย ของแคมเบอมิร	(ลงลายมือชื่อ) แคมเบอมิร แม่ทัพใหญ่ อัครมหาเสนาแลอุปราช
---	---	---

ประทับตรารูปพระพิรุณ
ทรงเครื่องยืนหลังกษัตริย์
เจ้าพระยาพลเทพ

ประทับตรารูปหนังสือ
เปอเซียของ เอ. เอส. ฮาร์ริงตัน

(ลงลายมือชื่อ)
ยอนเฮอ เบ็ดฮาร์ริงตัน
เล่นาบดี

ประทับตรารูป
ยมขี้ผึ้ง
เจ้าพระยายมราช

ประทับตรารูปหนังสือ
เปอเซีย ของ ดับบลิว. บี. เปลี

(ลงลายมือชื่อ)
วิลเลียม บัดเตอเวด เปลี
เล่นาบดี

ตามคำสั่งไวซเปรซิเดนต์ในที่ปรึกษา

ได้ประทับตราอามรูปสิงห์
ยืนถือโล่ ของซิลตอินเดียน
ก่าปนี

ประทับตรารูปหนังสือ
เปอเซีย ของสวินตัน

(ลงลายมือชื่อ)
ยอชสวินตัน ลีเกรตารี
ใหญ่ของต่อเวอเนอ
เยเนอราล

ประทับตราครั้งรูปอักษร
อังกฤษ ของเบอร์นี

(ลงลายมือชื่อ) เฮนรีเบอร์นีกับตันดุกของไรค่อนเนอ
เรเบอล ต่อเวอเนอเยเนอราลอินเดีย
ของอังกฤษมายังกรุงสยาม

ภ า ค ผ น วก ข.

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี

ประเทศอังกฤษ และ ประเทศสยาม

หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี
ประเทศอังกฤษ แล ประเทศสยาม¹

คู่หมักคุด จุลศักราช 1217 ปีเถาะสัปตศก ความเจริญงามจะมีแก่
บ้านเมือง เทอญ

ครั้งนี้มีทูตอังกฤษมาแต่พระนางซึ่ง เป็นใหญ่ เป็นเจ้าราชอาณาจักร
อันผสมกัน คือ ทวีปบริตเตียนใหญ่ แลทวีปไอยยิแลน แลที่อื่น ๆ อันขึ้นแก่ราชอาณาจักร
นั้น เข้ามาขอทำสัญญาทางพระราชไมตรี แลการค้าขายกับกรุง เทพมหานคร อมรรัตน-
โกสินทรมหินทรายุทธยา จึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร
พระราชทานสัญญาบัตรให้พระยาสุรสีห์สุรเสนี เจ้าพระยาสุรสีห์สุรเสนี
พร้อมด้วยพระยาสุรสีห์สุรเสนี วรชิตยราชินิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ
บรมธรรมิกมหาราชธรรมาธิบดี บรมนารถบพิตร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลพระบาทสมเด็จพระ
พระบรมเชษฐาธิราช เจ้าบรมมหิศวเรศจักรพรรดิ มหันทรรเดโชไชยมโหฬารคุณอดุลยเดช
สรรพเทเวศรานุรักษ์ บวรจุฬจักรพรรดิราชสังกาศ บวรธรรมมิกราชบพิตร พระปิ่นเกล้า-
เจ้าอยู่หัว สองพระองค์ทรงเห็นชอบกับราชดำริห์ พระนาง เป็นเจ้า เป็นใหญ่ในทวีป
บริตเตียนใหญ่แลไอยยิแลน รวมพระราชประสงค์ทำหนังสือสัญญาทางไมตรี กับพระเจ้า-
แผ่นดินอังกฤษเมืองบริตเตนอิรลันด์ เพื่อให้มีผลประโยชน์แก่ราษฎรอยู่ได้บังคับไทย
แลคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จัดแจงการทำการมาหาเกินค้าขายให้มีประโยชน์เรียบร้อย เพราะ-
เหตุฉะนั้น จึงได้ตั้งพระไทยจะทำหนังสือสัญญาไมตรีการค้าขาย จึงได้ตั้งเสนาบดีให้มี
อำนาจทั้งสองฝ่าย ๆ พระเจ้าแผ่นดินเมืองบริตเตนไอยยิแลนตั้ง เชอเลอนโบวริง เป็น
ขุนนางลูกขุนผู้ใหญ่ ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าอยู่หัว พระบาท-
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ พร้อมกันกับความคิดพระราชวังสนามจันทร์
แลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวง มอบความพระราชดำริห์แลพระราชประสงค์ ให้
พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท มาประชุมแทนพระราชวังสนามจันทร์
แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สมเด็จพระบรมมหาปยุรวงษ์ วรุตมพงษ์นายก
สยามตลกโลกานุपालนารถ สกลราชวรธรรมาธิบดี เบนทร ปรเมนทรมหาราชานุกล
สรรพกิจมุลมเหศวร เชื้อรามาศยาธิบดี ตริสรณรัตนธาดา อดุลยเดชานุภาพพิตร ซึ่ง
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีอาญาสิทธิ์บังคับบัญชาได้สิทธิขาดทั่วทั้งพระราชอาณาจักร

กัมมัสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ นร เนตรนารถราชสุริยวงษ์สกุลพงษ์ปติฐามุข -
มาตยาธิบดี ไตรสรณศรีรัตนธาดา สกลมหารัชชาธิเบนท์ ประเมณฑรมหาราชวโรประการ
มโหฬารเดชานุภาพพิตร ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อำนาจบังคับบัญชาทั่วทั้ง
พระนคร กับเจ้าพระยาศรีสุริยวงษ์ สมันตพงษ์พิสุทธิ มหาบุรุษรัตนอดม ผู้ว่าที่สมุห -
พระกระลาโหม ผู้สำเร็จราชการบังคับบัญชาหัว เมืองชายทะเลปากใต้ฝ่ายตะวันตก
กับเจ้าพระยาผู้ช่วยสำเร็จราชการกรมท่า เป็นผู้สำเร็จราชการบังคับบัญชาหัว เมือง
ฝ่ายตะวันออก ทั้ง 5 เป็นประธาน ฝ่ายเสนาบดีไทยก็ได้ส่งพระราชลัญจกร ฝ่ายขุนนาง
อังกฤษได้ส่งหนังสือเจ้าวิคตอเรีย ซึ่งให้เข้ามาทำหนังสือสัญญากับไทย เห็นถูกต้อง
พร้อมกันทั้งสองฝ่าย ได้ตกลงกันตามข้อสัญญาที่เขียนไว้สืบต่อไปข้างหน้า

ข้อ 1 ว่า ตั้งแต่นี้ไปพระเจ้าแผ่นดินกรุงบริติชอินเดียนกับพระเจ้า
แผ่นดินที่จะสืบวงศ์ต่อไปภายหน้า กับด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาท
สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไทย ที่จะสืบ
พระราชอิสริยยศต่อไปภายหน้า ให้มีไมตรีรักใคร่กันราบคาบไปชั่วฟ้าแลดิน แต่บรรดาคนที่
อยู่ในบังคับอังกฤษซึ่งเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร เสนาบดีฝ่ายไทยก็จะช่วยบำรุงรักษา
ให้อยู่เป็นสุขสบายให้ได้อาหารโดยสะดวก มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดฝ่ายไทยคุมเหง เบียดเบียน แต่
บรรดาคนที่อยู่ในบังคับไทยที่จะไปอยู่ในแดนอังกฤษ ขุนนางอังกฤษก็จะช่วยบำรุงรักษา
ให้อยู่เป็นสุขสบาย ให้ได้อาหารโดยสะดวก มิให้ผู้หนึ่งผู้ใดฝ่ายอังกฤษคุมเหง เบียดเบียน

* ข้อ 2 ว่า แต่บรรดาการงานของคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งเข้ามา
อยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ก็ต้องฟังบังคับบัญชาของกงสุลที่เข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร
กงสุลจะได้ทำตามหนังสือสัญญานี้ แลข้อหนังสือสัญญาเก่าที่มีโดยยกเลิกจนทุกประการ แล้ว
จะได้บังคับบัญชาคนในบังคับอังกฤษให้ทำตามด้วย แลกงสุลจะรักษากฎหมายการค้า
ขาย แลกฎหมายที่จะห้ามปรามมิให้คนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ทำผิดล่วง เกินกฎหมายของ
อังกฤษกับไทย ที่มีอยู่แล้วแลจะมีต่อไปภายหน้า ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะเกิดวิวาท
กันขึ้นกับคนอยู่ในบังคับไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปรึกษาชำระตัดสิน คนอยู่
ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิด ไทย
จะทำโทษตามกฎหมายเมืองไทย ถ้าคนอยู่ในบังคับไทยเป็นความกันเอง กงสุลไม่เอา
เป็นธุระ คนอยู่ใต้บังคับอังกฤษเป็นความกันเอง ไทยก็ไม่เอาเป็นธุระ แลไทยกับอังกฤษ

ขอถามว่ากงสุลซึ่งจะเข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพมหานครนั้นยังไม่ตั้ง ต่อเมื่อทำหนังสือสัญญาตกลงลงชื่อกันแล้ว กัปตันอังกฤษเขามาคาขาย ณ กรุงเทพมหานคร ใช้ธงอังกฤษ มีหนังสือสำหรับลำเภณสำคัญครบ 10 ลำ หนังสือสัญญาประทับตราเข้ามาถึงเปลี่ยนกันแล้ว กงสุลจึงตั้งได้

ข้อ 3 ว่า คนซึ่งอยู่ในบังคับไทย จะไปเป็นลูกจ้างอยู่กับคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ถ้าคนไทยที่ได้เป็นลูกจ้างก็ดี ทำผิดกฎหมายเมืองไทยจะหนีไปเอาไครยอยู่กับคนอยู่ในบังคับอังกฤษซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ถ้ามีพยานว่าทำผิดหนีไปอยู่กับคนในบังคับอังกฤษจริง กงสุลจะจับตัวส่งให้แกเจ้าพนักงานฝ่ายไทย ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษที่เข้ามาตั้งบ้านเรือน แลเข้ามาเอาไครยค้าขายอยู่ในกรุงเทพฯ ทำผิดหนีไปอยู่กับคนในบังคับไทย ถ้ามีพยานว่าทำผิดหนีไปอยู่กับคนในบังคับไทยจริง กงสุลจะขอเอาตัวเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะจับตัวส่งให้ ถ้าพวกจีนคนไรว่าเป็นคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ไม่มีสำคัญสิ่งไร เป็นพยานว่าเป็นคนอยู่ในบังคับอังกฤษ กงสุลก็ไม่รับเอาเป็นธุระ

ข้อ 4 ว่า คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะมาคาขายตามหัว เมืองชายทะเล ซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ ก็ค้าขายได้โดยสะดวก แต่จะเอาไครยอยู่ได้ทีเดียวก็แต่ในกรุงเทพฯ ตามในจังหวัดซึ่งกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา ประการหนึ่งคนอยู่ในบังคับอังกฤษ จะมาเข้าที่ปลูกโรงปลูกเรือนปลูกตึกแลจะซื้อ เรือซื้อโรงซื้อตึก พันกว่าแห่งออกไปในกำหนด 200 เล่น คือสี่ไมล์ อังกฤษเข้าได้ แต่จะซื้อที่ซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง 10 ปีแล้วจึงจะซื้อได้ ถ้าอยู่ยังไม่ถึง 10 ปี ท่านเสนาบดีจะโปรดให้ซื้อก็ซื้อได้ แลที่นอกกำหนด 200 เล่นนั้น คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อจะเข้าที่เรือนที่สวนที่ไรที่นา ตั้งแต่กำแพงเมืองออกไปเดินด้วยกำลังเรือแจวเรือพายทาง 24 ชั่วโมง จะซื้อจะเข้าเมื่อไรก็ซื้อได้เข้าได้ แต่เมื่อคนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อที่ซื้อ เรือนจะต้องบอกกงสุล ๆ จะได้บอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทย เจ้าพนักงานกับกงสุล เห็นว่าคนที่ซื้อที่นั้น เป็นคนจะทำมาหากินโดยจริง เจ้าพนักงานกับกงสุลจะช่วยว่ากล่าวให้ซื้อตามราคาสมควร แลจะได้ดูแลปักที่วัดที่ทำหนังสือประทับตราเจ้าพนักงานให้ไว้ เป็นสำคัญ แลจะได้ฝากฝังเจ้าเมืองกรมการให้ช่วยดูแลทำนุบำรุงด้วย แลให้ผู้ที่ไปอยู่นั้นพึ่งบังคับบัญชาเจ้าเมืองกรมการตามยุติธรรม คารธรรมเนียมที่ทำการทำสวน ราษฎรบ้านนั้นเมืองนั้นต้องเสียอย่างไร ก็ให้เสียตามชาวบ้านนั้นชาวเมืองนั้น ถ้าในกำหนดสามปีแล้วผู้ที่ซื้อที่ไม่มีทุนรอน ถ้าเช่าเชื่อนเสีย มิได้ตั้งการปลูกสร้าง เสนาบดีจะคืนเงินค่าที่ให้ จะตัดสินคืนเอาที่นั้นเสีย

ข้อ 5 ว่า คนอยู่ในบังคับอังกฤษที่เข้ามาอาศัยอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ต้องไปบอกแกงสุลให้จดชื่อไว้ ถ้าคนเหล่านี้จะออกไปทะเล ว่าจะไปเที่ยวเกินกำหนดทาง 24 ชั่วโมงตามสัญญาไว้ ที่จะทำให้คนในบังคับอังกฤษอยู่ก่สุลจะไปขอหนังสือ เบิกปล่อย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยให้ไป ถ้าคนในบังคับอังกฤษจะกลับออกไปจากกรุงเทพฯ ถ้าขุนนางเจ้าพนักงานฝ่ายไทยบอกแกงสุลว่ามีเหตุควรจะห้ามมิให้ออกไป ก่สุลก็จะมีให้ออกไป ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษไปเที่ยวในระหว่างทาง 24 ชั่วโมง ก่สุลจะเขียนเปนหนังสือไทยให้ไป ว่าคนนั้นชื่ออย่างนั้น รูปร่างอย่างนั้น มีฐานะอย่างนั้น และจะต้องให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยประทับตราหนังสือให้ไป เป็นสำคัญด้วย เจ้าพนักงานฝ่ายไทยดูหนังสือแล้วให้คืนหนังสือให้ปล่อยตัวไปโดยเร็ว ถ้าไม่มีหนังสือก่สุลประทับตรา เจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปสำหรับตัว ส่งไปเลยว่าเป็นคนหนีก็ให้ยึดเอาตัวไว้ แล้วให้มาบอกความแกงสุลให้รู้

ข้อ 6 ว่า คนซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษจะเข้ามาเที่ยว และจะเข้ามาอาศัยอยู่ ณ กรุงเทพฯ จะถือสำเนาคฤหาสน์ ไทยก็ไม่ห้ามปราม เมื่อจะสร้างวัดขึ้นจะทำได้ก็แต่ในที่เสนาบดีจะโปรดให้ ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งจะเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพฯ จะจ้างคนซึ่งอยู่ในใต้บังคับไทยมาเป็นลูกจ้าง เสนาบดีฝ่ายไทยจะไม่ห้ามปราม ถ้าคนที่มีมุลนายจะมารับจ้างอยู่กับคนอยู่ในบังคับอังกฤษ มุลนายไม่รู้ มุลนายจะมาเอาตัวไปก็เอาไปได้ ถ้าคนในบังคับอังกฤษไปจ้างคนในใต้บังคับไทยเป็นลูกจ้าง ไม่ได้ทำสัญญา กับมุลนายเขา ภายหลังถ้าเกี่ยวข้องกับสิ่งหนึ่งสิ่งใด เสนาบดีฝ่ายไทยไม่ชำระให้

ข้อ 7 ว่า กำปั่นรบจะเข้ามาทอดน่านเมืองสมุทรปราการเข้ามาทอดได้ แต่จะขึ้นมา ณ กรุงเทพฯ ไม่ได้ เมื่อกำปั่นรบขารุดจะต้องเข้าอยู่ เสนาบดีเจ้าเมืองกรมการเห็นว่าขารุดจริงจะยอมให้อามาเข้าอยู่ ถ้าจะมีขุนนางถือหนังสือพระเจ้าแผ่นดินกรุงบริเตนใหญ่มาด้วย กำปั่นรบเข้ามา ณ กรุงเทพฯ จะให้ขึ้นมาแต่ลำเดียว ต้องให้ขึ้นมาทอดอยู่ใต้ป้อมป้องกันมิตร ป้อมปัจจุปัจฉิมนี้ อย่าให้ขึ้นมาพันป้อมเว้นไว้แต่เสนาบดีจะโปรดให้ขึ้นมาพันป้อมจึงขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีเรือรบอังกฤษอยู่ในกรุงเทพฯ คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะวิวาทกันขึ้นก่สุลจะไประงับ ไทยจะให้ทหารไปช่วยก่สุลระงับภอรระงับได้

ข้อ 8 ว่า/ค่าธรรมเนียมปากเรือที่เคยเรียกแต่ลูกค้าอังกฤษตามสัญญาเก่าซึ่งทำไว้ในคฤศตศักราช 1826 ปีนั้น จะยอมเลิกเสียตั้งแต่หนังสือสัญญานี้ใช้ได้ พยานนั้นไปจะต้องเสียแต่ภาษีสิ่งของเขาเข้าขาออก สินค้าเขาจะต้องเสียภาษี 100 ละสาม

จะเสียเงินของถาดจะเสียเงินคิดราคาตามราคาทองน้ำ สุดแต่ใจเจ้าของจะเสีย
ถาดของเสียภาษี 100 ละสาม แลของจำหน่ายไม่ได้จะเหลือกลับออกไปมากน้อย
เท่าใด ต้องคิดภาษีสิ่งของที่เหลือคืนให้แก่เจ้าของให้ครบ ถาราคาส่งของไม่ตกลงกัน
ต้องไปบอกกงสุล ๆ จะเรียกพ้อค่าคนหนึ่งถาสองคน เจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็จะเรียก
พ้อค่าคนหนึ่งถาสองคนช่วยตีราคาพอสมควร/ถาลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะบันทึกเอาเงิน
เข้ามา ณ กรุงเทพฯ ไม่ต้องเสียภาษี แต่ต้องขายคืนให้แก่เจ้าภาษี ถาเจ้าภาษีไม่ซื้อ
เอาคืนไว้ ให้บันทึกกลับออกไปไม่ต้องเสียอะไร, ถาลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษ เอาเงิน
ไปแลก อบขายทำผิดสัญญาข้อนี้ ให้รับเอาเงินเสียให้คืน แลของที่เปนสินค้าจะบันทึกออกไป
นั้น, ตั้งแต่ของสิ่งนั้นเกิดมาจนได้เปนสินค้าบันทึกกลับไปให้เสียภาษีแต่ขึ้นเดียว,
ของสิ่งใดที่เปนสินค้าในกรุงเทพฯ จะเรียกเปนสัมพัทธ ฤาจะเรียกเปนภาษีปากภาษีใน
กรุงเทพฯ ภาษีปากเรืออย่างไรก็ให้เอาแต่ขึ้นเดียว ภาษีสินค้าในกรุงเทพฯ ทุกสิ่งจะ
เรียกภาษีในกรุงเทพฯ ฤาจะเรียกภาษีปากเรืออย่างไร ได้กำหนดแจ้งในพิกัตอยู่
หนังสือสัญญาแล้ว ได้ยอมกันเป็นชัดแล้วว่าของสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ต้องเสียภาษีข้างในแล้ว
เมื่อลงเรือไม่ต้องเสีย พวกลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อสินค้ายอมให้ซื้อ แต่ผู้ทำผู้ปลูก
แลของที่เขายาขึ้น ถ้าผู้ใดคนหนึ่งจะซื้อยอมให้ขาย มิให้ผู้ใดคนหนึ่งขัดขวางห้ามปราม
ภาษีที่กำหนดในพิกัตสัญญานี้ สินค้าที่บันทึกเรือไทย เรือจีนที่เคยเสียแล้ว ฝ่ายไทยจะยอม
ลดภาษีให้เรือไทยเรือจีนแลชาติอื่น ๆ ก็จะยอมลดให้ลูกค้าซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษเหมือนกัน
ลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษจะเข้ามาต่อเรือ ณ กรุงเทพฯ เล่นาบดียอมให้ต่อแล้วก็ได้ แล
เขาปลาเกลือ ของสามสิ่งนี้ที่ในกรุงเทพฯ ไม่บริบูรณ์ มีหมายประกาศห้ามไม่ให้ออกไปก็ได้
เงินทองแลของสำหรับตัว เขาออกไปไม่ต้องเสียภาษี

ข้อ 9 ว่า ความในกฎหมายซึ่งติดในสัญญานี้ กงสุลกับเจ้าพนักงาน
ฝ่ายไทยพร้อมกันจะต้องรักษา แลจะต้องบังคับให้คนทั้งปวงกระทำตามกฎหมาย เจ้า-
พนักงานฝ่ายไทยกับกงสุลจะคิดจัดแจ้งเพิ่มเติมกฎหมาย หวังจะรักษาหนังสือสัญญาให้เจริญ
ก็ทำได้ เงินที่ปรับโทษของที่รับเพราะทำผิดสัญญานี้ ต้องส่ง เป็นของในแผ่นดินก่อน
เมื่อกงสุลจะเข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพฯ เจ้าของเรือแลกับต้นนายเรือจะว่าด้วยการค้าขาย
กับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยก็ได้

ข้อ 10 ว่า ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใด ๆ แก่ชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือ
สัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้อังกฤษ แลคนในบังคับอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 11 ว่า เมื่อพ้น 10 ปี ตั้งแต่ประทับตราเปลี่ยนหนังสือสัญญาแล้ว ถ้าฝ่ายไทย ฝ่ายอังกฤษจะขอเปลี่ยนข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญานี้ แลข้อใด ๆ ในหนังสือสัญญาเก่า ซึ่งทำไว้ในคฤศตศักราช 1826 ปีซึ่งมิได้ยกเลิกเสียแล้ว แลข้อใด ๆ ในกฎหมายค้าขายแลพิกัดภาษีที่ติดอยู่กับหนังสือสัญญานี้แลกฎหมายที่จะทำต่อไปภายหน้า เมื่อใดบอกให้รู้ก่อนปีหนึ่งแล้วจะตั้งขุนนางฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมได้ตามแต่เห็นควร เห็นชอบด้วยกันทั้งสองฝ่าย

ข้อ 12 ว่า หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นอักษรไทยฉบับหนึ่ง เป็นอักษรอังกฤษฉบับหนึ่งข้อความต้องกัน เมื่อหนังสือสัญญาประทับตราเข้ามาเปลี่ยนกันแล้วใช้ได้ เมื่อ ณ วันที่ 6 เดือนเอปรีล คฤศตศักราช 1856 ปี คิตุเปนไทย ณ วันอาทิตย์ เดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช 1218 ปีมะโรงอัฐศก ผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทยฝ่ายอังกฤษทำหนังสือสัญญานี้ เขียนเป็น 4 ฉบับ ลงชื่อประทับตราด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทำไว้ในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยา ณ วันพุธ เดือนหก ขึ้นสองค่ำ ปีเถาะสัปตศก

(ลงชื่อประทับตรา) เชอยอนโบวริง ราชทูตอังกฤษ

(ลงชื่อประทับตรา) ท่านผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทย หาดวง

กฎหมายอย่างพ้อคอังกฤษ
ซึ่งมาค้าขายในกรุงเทพฯ ต้องใช้

ข้อ 1 ว่า กับต้นนายกำปั่นซึ่งจะเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพฯ เมื่อเข้ามาถึงนอกสันดอนจะทอดสมอใช้คนเข้ามาบอกแก่เจ้าพนักงาน ถ้าจะเอากำปั่นเลยเข้ามาเมืองสมุทรปราการก็ได้ตามใจ แล้วจะต้องมาบอกเจ้าพนักงานที่ด่านเมืองสมุทรปราการว่าเรือมาแต่เมืองใด มีลูกเรือกี่คน มีปืนกี่บอก ทอดสมอที่เมืองสมุทรปราการแล้ว ต้องมอบปืนใหญ่แลดินดำแก่ขุนนาง เจ้าพนักงานฝ่ายไทยที่เมืองสมุทรปราการแล้ว ต้องมีขุนนางกรมการฝ่ายไทยกำกับเรือขึ้นมาจนถึงกรุงเทพฯ

ข้อ 2 ว่า ถ้ากำปั่นเลยเกินด่านสมุทรปราการขึ้นมา มิได้เอาปืนและดินดำขึ้นไว้ที่เมืองสมุทรปราการตามกฎหมายนี้ ต้องเอากำปั่นกลับลงไปเอาปืนแลดินดำขึ้นไว้เสียที่เมืองสมุทรปราการแล้ว ต้องปรับไหมเงินแปดร้อยบาทด้วยไม่ฟังกฎหมายนี้

ถ้าเอาปืนใหญ่แลดินดำขึ้นไว้ที่เมืองสมุทรปราการแล้ว ต้องปล่อยให้เรือขึ้นมากำชาย
ที่กรุงเทพฯ

ข้อ 3 ว่า ถ้ากำปั่นลูกค้าอยู่ในบังคับอังกฤษขึ้นมาทอดสมอที่กรุงเทพฯ แล้ว
ถ้าไม่ได้เป็นวันอาทิตย์กับต้นนายนำปั่นตองเอาหนังสือสำหรับลำ แลบาญชีสิ่งของซึ่งมี
เข้ามาในลำกำปั่น ต้องมอบให้แก่กงสุลใน 24 ชั่วโมง กงสุลจะได้เอาบาญชีไปให้
เจ้าพนักงานฝ่ายไทยที่ได้เรียกภาษี แล้วเจ้าพนักงานคนนั้นตองให้หนังสือสำหรับเบิก
ระหว่างในเวลานั้น ถ้ากับต้นนายเรือมิได้ส่งหนังสือแลบาญชีสิ่งของใน 24 ชั่วโมงนั้น
ถ้าส่งบาญชีไม่ครบจำนวนสิ่งของในลำเรือ จะต้องปรับไหมเงิน 400 บาท แต่ว่ายอม
ให้กับต้นนายเรือแก่บาญชีสิ่งของที่หลงลืมในระหว่าง 24 ชั่วโมง ตั้งแต่ได้ส่งหนังสือถึง
กงสุลนั้นไม่ปรับไหมเอาเงิน

ข้อ 4 ว่า ถ้ากำปั่นอังกฤษเปิดระหว่างชนลีนค้าก่อนยังไม่ได้หนังสือ
เปิดระหว่าง แลลักลอบขายสิ่งของในกรุงเทพฯ ก็ดี นอกสันดอนก็ดี จะต้องปรับไหมเงิน
800 บาท แลสิ่งของที่ลักขายนั้นตองริบเอาให้หมด

ข้อ 5 ว่า เมื่อกำปั่นอังกฤษขนของออกแล้ว บันทึกของที่ออกไป
เสร็จแล้วเสียภาษีให้เสร็จแล้ว ได้ให้บาญชีแก่กงสุลครบสิ่งของแล้ว ถ้ามิได้เกี่ยวของ
สิ่งใด ๆ ต้องมีเบิกกล่องอักษรไทยส่งให้กงสุล ๆ คืนหนังสือสำหรับลำให้กับต้นนายเรือ
ปล่อยเรือให้ลองไปเมืองสมุทรปราการ ต้องมีเจ้าพนักงานกำกับเรือลงไปจนถึง เมือง
สมุทรปราการ ถ้าเจ้าพนักงานเมืองสมุทรปราการไปตรวจดูที่กำปั่นแล้ว ปืนและดินดำที่
เอาขึ้นไว้ส่งให้กับต้นนายเรือไป

ข้อ 6 ฝ่ายราชทูตอังกฤษซึ่งเข้ามาทำหนังสือสัญญาครั้งนี้ ราชทูต
หาญจักภาษาไทยไม่ เสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้เอาหนังสืออักษรอังกฤษในหนังสือสัญญา
ไมตรีแลกฎหมาย แลค้าขาย แลพิกัด ซึ่งติดอยู่กับหนังสือสัญญานั้นเป็นแน่

(ลงชื่อประทับตรา) เชอขอนโบวริง ราชทูตอังกฤษ

(ลงชื่อประทับตรา) ท่านผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทย หาดวง

ภ ๗ ค ผ น ๖ ก ค.

ใบข้อสัญญาสาริกปากปีมโรง อัฐศก คักราช 1218 กรมหลวงวงษาธิราช-
สนิท เพิ่งมาแก้สัญญา 1826 ที่ไทยทำกับกอมปานีครั้งนี้เป็นการมาในฐานะผู้แทนองราชินี
ถือหนังสือสัญญาทางไมตรีแลการค้าขายที่ประทับตราหลวงฝ่ายอังกฤษแล้วในฉบับที่ทำไว้ใน
วันที่ 18 ของเดือนเอปเรียวล คฤศตคักราช 1855 ปี โดยพระนามสมเด็จพระนางราชินี
พระเจ้ากรุงบริเตนใหญ่แลไอยียิลแล กับสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามองค์เอก แลสมเด็จพระ
พระเจ้าประเทศสยามพระองค์ที่สอง เมื่อมีศปากเข้ามาถึงกรุงเทพฯ แล้วแจ้งความว่า
เลอร์ดกลาเรนดอนผู้สำเร็จราชการนา ๆ ประเทศของสมเด็จพระนางราชินีพระเจ้าแผ่นดิน
บริเตนใหญ่สั่งเข้ามาว่า ขอให้ท่านเสนาบดีกรุงไทยยอมให้ฉบับชี้แจงข้อความในหนังสือ
สัญญาเดิมซึ่งออกรอบเบออิสต์อินเดียกุ่มบันกับพระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพฯ สำหรับก่อน
สองพระองค์ คือพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์เอก แลพระเจ้าประเทศสยามพระองค์
ที่สองได้ทำไว้เมื่อคฤศตคักราช 1826 ปีนั้น เป็นปัจจอัฐศก ว่าข้อไหนบ้าง หนังสือสัญญา
ใหม่นี้ร่างหนังสือสัญญาเก่า

อนึ่ง ขอให้ยอมเห็นด้วยอธิบายบางอัน ที่ดูเบ้นต้องการจะหมายกำลั้งลวงนำ
แลเพิ่มเติมแก้เอกเทศบางส่วนของความในหนังสือสัญญาใหม่ บัดนี้ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินทั้ง
สองพระองค์ได้ทรงตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท แลท่านเสนาบดีผู้ใหญ่
ทั้ง 4 ที่มีชื่ออยู่ในท้ายหนังสือนี้ มาบถกษาชี้แจงแลเรียบเรียงกับมีศปากด้วยเรื่องความทั้งนั้น
ท่านเสนาบดีพวกนั้นได้ตามรับสั่ง ได้ภพพูดจาบถกษากับมีศปาก เพื่อความประสงค์นี้หลายครั้ง
หลายเวลา แลได้คิดอ่านกันว่าด้วยเนื้อความที่มีศปากนำมาชี้แจงข้อความเอาใจใส่ท่านเสนา
บดี แล้วจึงได้สันนิฐานตกลงกันว่าดังนี้ เห็นเปนสมควรเพื่อประโยชน์จะป้องกันวิวาทแล
ลวงเกินที่จะมีในภายหน้า ข้อความในหนังสือสัญญาเก่าข้อใดที่หนังสือสัญญาใหม่นี้ร่าง ให้ว่าเสีย
ให้เต็มบริบูรณ์ เหตุดังนี้ท่านเสนาบดีก็ยอมเปนอันสุดลง 12 ข้อ

เรื่องข้อ 1

ว่าด้วยหนังสือสัญญาเก่าที่ทำไว้ในคฤชตศักราช 1826 ปี

ข้อ 1 ว่า ท่านเสนาบดียอมว่าหนังสือสัญญาเก่า ข้อ 1 ข้อ 2 ข้อ 3 ข้อ 8 ข้อ 11 ข้อ 12 ข้อ 13 ข้อ 14 คงไว้ตามเดิมแต่ความในข้อ 6 ฝ่ายไทยขอเหลือไว้ว่า ถ้าลูกค้าไทยและลูกค้าอังกฤษก็ดี ขี้ช้อยไม่สับสนให้แน่นอนว่าคนใดคนชั่ว คนในบังคับ ไทย คนในบังคับอังกฤษขี้ช้อยปะคนชั่วภาเอาของหนีไป เจ้าเมืองกรมการฝ่ายไทยฝ่าย อังกฤษจะสับสนเอาตัวมาชำระให้โดยสุจริต ถ้าไม่ได้ตัวผู้ที่หนีไป ฝ่ายเจ้าเมืองกรม การไทย ฝ่ายเจ้าเมืองกรมการอังกฤษถ้ามีเงินมีของจะใช้ให้ก็ได้ ถ้าไม่มีเงินไม่มีของ ให้แลมิได้ตัวลูกนี้ก็เพราะลูกค้าทำผิดเองจะเอาใช้แต่ผู้ครองบ้านครองเมืองไม่ได้ กับ ความในข้อ 10 ฝ่ายมิคปากขอให้คงไว้ว่า ลูกค้าชาวอาเซียมิใช่มอญมิใช่พม่า แลบุตร หลานชาวยุรบ อยู่ในเมืองมฤท เมืองทวาย เมืองตนาว เมืองเย ซึ่งขึ้นแก่อังกฤษจะเข้า มาค้าขาย ณ เมืองไทย อังกฤษจะมีหนังสือเข้ามาเป็นสำคัญ ให้ได้ค้าขายทางบกทางน้ำ โดยสะดวก มิคปากขอแก้ไขว่าให้ลูกค้าทั้งปวงไม่ว่าวันใคร ซึ่งเป็นคนในใต้บังคับอังกฤษ จะเข้ามาค้าขายได้เหมือนกัน ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยยอมให้ลูกค้าอังกฤษ เมืองมฤท เมือง ทวาย เมืองตนาว เมืองเย เมืองมอญแลเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นแก่อังกฤษ เข้ามาค้าขายใน เมืองซึ่งขึ้นแก่เมืองไทยโดยทางน้ำทางบกได้ แต่ให้อังกฤษมีหนังสือเบิกช่องสำหรับตัวเข้า มาเป็นสำคัญ แต่หนังสือเบิกช่องสำหรับตัวนั้นต้องทำใหม่ทุกที แลข้อสัญญาค้าขาย 6 ข้อ ที่ติดกับสัญญาเก่านั้น หนังสือสัญญาใหม่ล้างเสียหมด เว้นแต่ระยะในข้อที่ 1 แลที่ 4 คือ ฝ่ายขอเหลือเอาไว้ความในข้อที่ 1 ว่าเมื่อลูกค้าในใต้บังคับอังกฤษจะเอาปืนกระสุนดินดำ เข้ามาขาย ห้ามมิให้ขายแก่ลูกค้าในกรุงฯ ให้ขายแต่ในหลวง ถ้าในหลวงไม่ต้องการ ก็ให้ลูกค้าขึ้นทุกเอาปืนกระสุนดินดำกลับออกไป แลความในสัญญาเก่าข้อ 4 ว่าเรือสำ- เลียงไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียม ฝ่ายไทยจะขอล้างเสียด้วยแต่ก่อนเรือใหญ่เสียค่าธรรมเนียม- เนียมวาละ 1700 บาท เจ้าพนักงานได้ค่าธรรมเนียมอยู่ในนั้นแล้ว ครึ่งนี้ยกค่าธรรมเนียม-

เนียมปากเรือเสียแล้ว ไทยจะขอเอาค่าธรรมเนียมเรือสำเลียงขึ้นทุกของไปส่งถึงทะเล
เที่ยวละแปดบาทสองสลึง ตามอย่างเรือสำเลียงลูกค้าเมืองไทย ความข้อนั้นมีปากว่า
จะไปขอกแก้ทูตของ ฮอมายัคตวันวิกตอเรียที่เข้ามา ณ กรุงเทพฯ ก่อน

เรื่องข้อ 2

ว่าด้วยกงสุลอังกฤษจะบังคับการงานของคนในไต่บังคับอังกฤษแต่ผู้เดียว

ข้อ 2 คือความในหนังสือสัญญาใหม่ที่ข้อไม่ขัด มีคปากขอไขความออกไป
ให้ชัดเจนว่าในหนังสือสัญญาใหม่ข้อที่ 2 ว่า คนในไต่บังคับอังกฤษเกิดวิวาทกันกับคนในไต่
บังคับไทย กงสุลอังกฤษกับเจ้าพนักงานไทยจะพร้อมกันฟังแลตัดสิน ถ้าอังกฤษทำผิดจะ
ต้องทำโทษกงสุลอังกฤษจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ ถ้าคนในไต่บังคับไทยทำผิดเจ้า
พนักงานฝ่ายไทยจะทำโทษตามกฎหมายไทย ถ้าคนในไต่บังคับไทยต่อคนในไต่บังคับ
ไทยเปนความกันเอง เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะไม่ถามไถ่แลว่าอะไรเลย ความข้อนั้นมีอ
บายออกไปอีก คนอยู่ในไต่บังคับไทยวิวาทกันเอง กงสุลไม่เอาเป็นธุระนั้นก็ชอบแล้ว
ด้วยเปนบ้านเมืองของไทย แต่อังกฤษต่ออังกฤษวิวาทกันในบ้านเมืองไทย ถ้าวิวาทกันตัด
เชือดแทงฟันให้เปนแผล แลทำอย่างอื่นเปนโทษใหญ่ในกายในตัวประเพณีบ้านเมืองไทย
ห้าม ถ้าอังกฤษต่ออังกฤษวิวาทกันอย่างนี้ ฝ่ายไทยจะไปบอกกงสุล ๆ จะต้องเอาตัว
อังกฤษที่วิวาทกันนั้นมาชำระทำโทษ ถ้าเปนแต่วิวาทกันด้วยเหตุอื่น ๆ ไทยก็ไม่เอาเปน
ธุระ

มาตรา 1 มหันตโทษทั้งปวง คนในไต่บังคับอังกฤษเปนความกันเองก็ดี
ถ้าคนในไต่บังคับอังกฤษเปนจำเลยของคนในไต่บังคับไทย กงสุลอังกฤษจะชำระฝ่าย
เดียว ถ้าคนในไต่บังคับไทยเปนความกันเองก็ดี ถ้าคนในไต่บังคับไทยเป็นจำเลยของ
คนในไต่บังคับอังกฤษด้วยความทั้งปวงที่เปนมหันตโทษ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะชำระฝ่าย
ฝ่ายเดียว

มาตรา 2 ถ้าเป็นคนมะโนสำเร่ ถ้าความเล็กน้อย ถ้าคนในไต่
บังคับอังกฤษเป็นคนความกันเอง ถ้าคนในไต่บังคับอังกฤษเป็นคนจำเลยของคนในไต่บังคับ
ไทยกงสุลอังกฤษจะชำระฝ่ายเดียว ถ้าคนในไต่บังคับไทยเป็นคนความกันเอง ถ้าคนใน
ไต่บังคับไทยเป็นคนจำเลยของคนในไต่บังคับอังกฤษ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะชำระฝ่าย
เดียว

มาตรา 3 ว่าในความทั้งปวงนี้ ที่ข้างหนึ่งเป็นไทยข้างหนึ่งเป็นอังกฤษ
ที่อังกฤษกับไทยเป็นคนความกัน ถ้าฝ่ายกงสุลอังกฤษชำระคนในไต่บังคับไทยเกี่ยวข้องกับ
เจ้าพนักงานฝ่ายไทยไปฟังความก็ได้ ถ้าเจ้าพนักงานฝ่ายไทยชำระคนในไต่บังคับอังกฤษ
เกี่ยวข้องกับ กงสุลอังกฤษไปฟังความก็ได้ ถ้ากงสุลอังกฤษหยากรู้ความ เจ้าพนักงานฝ่าย
ไทยต้องคัดข้อความที่ชำระให้กงสุลอังกฤษรู้ ถ้าความชำระยังไม่แล้วกงสุลอังกฤษ
อยากรู้เรื่องความที่ชำระต่อไป เจ้าพนักงานฝ่ายไทยชำระได้ความประการใด ให้บอก
กงสุลอังกฤษให้รู้ถึงความจะแล้ว ถ้ากงสุลอังกฤษชำระความคนในไต่บังคับเกี่ยวข้องกับ
เจ้าพนักงานฝ่ายไทยอยากรู้ความกงสุลอังกฤษต้องคัดข้อความที่ชำระนั้นให้เจ้าพนักงาน
ฝ่ายไทยรู้ ถ้าความชำระยังไม่แล้วพนักงานฝ่ายไทยอยากรู้เรื่องความที่ชำระนั้นต่อไป
กงสุลอังกฤษชำระได้ความประการใดให้บอกเจ้าพนักงานฝ่ายไทยให้รู้ถึงความจะแล้ว

มาตรา 4 ว่าถึงว่าไทยจะว่ากล่าวแทรกแซงได้ ในความอังกฤษตั้งว่า
แล้วนี้ในความโทษผิดใหญ่จะให้ลงโทษแก่ผู้ผิด ถ้าคนในไต่บังคับอังกฤษตัวคน แลที่
บ้านเรือน ที่ดิน ทรัพย์สินของเรือกำปั่น แลของสิ่งใด ๆ ของคนในไต่บังคับอังกฤษ
ฝ่ายไทยแลคนในไต่บังคับไทยไม่ทำอันตรายแลเก็บริบเอาไป ถ้ามีผู้ทำขึ้นเช่นนั้น เจ้า
พนักงานฝ่ายไทยจะชำระทำโทษ ฝ่ายอังกฤษแลคนในไต่บังคับอังกฤษห้ามไม่ให้ทำอัน
ตรายแก่ตัวคน แลเก็บริบเอาทรัพย์สินของที่บ้านที่เรือนที่ดิน ของคนอยู่ในบังคับไทย
เหมือนกัน ถ้ามีผู้ทำขึ้นเช่นนั้นกงสุลจะชำระทำโทษ

เรื่องข้อ 3

ว่าด้วยคนในไต่บังคับอังกฤษจะให้ทรัพย์สินถูกแก่ผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้ตามใจของเขา

ข้อ 3 มีความในหนังสือสัญญาข้อ 4 ว่า คนในไต่บังคับอังกฤษซื้อที่เรือนที่สวน ที่นาได้ ความข้อนี้ขอไขความออกไปว่า ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษซื้อที่เรือนที่สวนที่นาไว้จะขายให้แก่ผู้ใดก็ขายได้ตามใจเขา ถ้าคนในไต่บังคับอังกฤษตายในกรุงไทย คนที่ตายมีเรือนแลที่เรือนที่สวนที่นาแลสิ่งของใด ๆ ที่น้องถาคนที่มัททมาฮายอังกฤษควรจะได้มรดกเอาที่เรือนที่สวนที่นาแลสิ่งของ ๆ คนที่ตายนั้นได้ กงสุลอังกฤษถาคนที่กงสุลอังกฤษจัดแจงรับมรดกไว้ให้แก่คนที่ควรจะได้มรดกก่อนก็ได้ ถ้าคนที่ตายมีลูกนี้เป็นคนในไต่บังคับไทยก็ดังกงสุลอังกฤษจะทวงเอาคืน ถ้าคนที่ตายเป็นนี้ กงสุลอังกฤษจะเอาของ ๆ คนตายใช้ให้เจ้านี่ตามมรดกมากแลน้อย

เรื่องข้อ 4

ว่าด้วยหนังสือ บิลลองแลเรียกค่าธรรมเนียมแต่คนในไต่บังคับอังกฤษ

ข้อ 4 ความในหนังสือสัญญาข้อ 4 ว่า คนในไต่บังคับอังกฤษซื้อที่ดินที่สวนต้องเสียค่าธรรมเนียมเหมือนคนในไต่บังคับไทย ตามพิกัตที่ติดในท้ายพิกัตหนังสือนี้

ตามในสัญญาข้อ 8 มีว่า คนในไต่บังคับอังกฤษต้องเสียภาษีขาเข้าขาออกตามพิกัตที่ติดท้ายหนังสือสัญญา

ความข้อ 2 ข้อนี้ไม่ขัด ขอไขความออกไปว่า ค่าที่แลภาษีขาเข้าขาออกที่ไว้ไว้แต่ก่อนกับค่าธรรมเนียมอื่น ๆ ที่ท่านเสนาบดีฝ่ายกรุงฯ กับกงสุลอังกฤษจะยอมกันตั้งไว้อีกนั้นเรียกเอาได้ นอกจากนั้นคนในบังคับอังกฤษไม่ต้องเรียกค่าอะไรอีก

เรื่องข้อ 5

ว่าด้วยหนังสือเบิกกล่องตัวคนแลเรื่อ

ข้อ 5 ว่า หนังสือเบิกกล่องซึ่งลูกค้าอังกฤษเข้ามาเอาไครยค้าขาย ณ กรุงฯ จะไปนอก 24 ชั่วโมง ถ้าเรื่อใหญ่แลเรื่อสำเลียงบันทุกสินค้าเต็มแล้วจะออกไป มีคปากขอให้ได้ใน 24 ชั่วโมง อย่าให้ล่วงไปหลายวันหลายคืน

ข้อความนี้ฝ่ายไทยว่า ถ้าทำการขัดขวางควรจะห้ามเรื่อไว้ ฝ่ายไทยจะไปบอกกงสุลอังกฤษให้ตเรื่อไว้ก่อน ถ้าไม่มีการขัดขวางจะให้เบิกกล่องใน 24 ชั่วโมง แต่หนังสือเบิกกล่องสำหรับตัวคนเข้าคนออกในทางนอก 24 ชั่วโมงนั้น ก็ไม่ต้องเสียสิ่งใด

เรื่องข้อ 6

ว่าด้วยประกาศห้ามเข้าปลาเกลือกักับว่าด้วยภาษีเข้าเปลือก

ข้อ 6 ความในหนังสือสัญญาข้อ 8 มีว่าเข้าปลาเกลือก ของสามสิ่งนี้ในกรุงฯไม่บริบูรณ์ มีหมายประกาศห้ามไม่ให้ออกไปก็ได้ ความข้อนี้มีคปากขอไขความออกไปว่าจะหมายประกาศห้ามเข้าแลสิ่งของที่ในหนังสือสัญญายกไว้ั้น ขอให้บอกกงสุลให้รู้ความแต่เดือนหนึ่งก่อนจึงห้ามกันขาดได้ ถ้าลูกค้าได้ขอเข้าไว้ต่อเจ้าพนักงาน ๆ ยอมให้ไว้เท่าไรต้องยอมให้ตามที่ว่ากันว่าจะครบ แต่ภาษีเข้าเปลือกนั้นขอเสียให้เกวียนละ 2 บาท ความข้อนี้ฝ่ายไทยว่าถ้ามีการศึกสงคราม ถ้าคนประทุษร้ายต่อแผ่นดินก็ดี จะต้องห้ามมิให้ลูกค้าซื้อขายเข้าในเวลานั้น ด้วยเข้าเปนกำลังของไพร่พล ถ้าเปนแต่เกิดเหตุอันใดอันหนึ่ง คือฝนแล้งถ่านน้ำน้อยน้ำมาก เห็นว่าเข้าจะแพงราคาขึ้นไป ก็จะบอกให้กงสุลรู้ก่อนหมายประกาศเดือนหนึ่ง ถ้าลูกค้าได้ขอเข้าต่อเจ้าพนักงาน จำนวนเข้าเท่าไร เจ้าพนักงานยอมให้แล้วถึงเวลาห้ามก็ต้องให้ ๆ ครบตามขอไว้ ถ้าลูกค้าซื้อเอาเองไม่ต่อเจ้าพนักงาน ถึงเวลากำหนดห้ามเมื่อไรถึงซื้อไว้แล้วก็เอาไปไม่ได้ ถ้าสิ้นเหตุที่ห้ามแล้วต้องเปิดให้ลูกค้าซื้อออกไปได้ แลภาษีเข้าเปลือกขอเสียให้เกวียนละ 2 บาท

นั้น ฝ่ายไทยก็ยอม

เรื่องข้อ 7

ว่าด้วยเงินเหรียญ เงินก้อนแลกทองคำทองใบ

ข้อ 7 ความในหนังสือสัญญาข้อ 8 มีว่าเงินทองสำหรับตัวเข้าสำหรับตัว
ออกไม่ต้องเสียภาษีร้อยละสาม มีคปากขอไขความออกไปว่า เงินเหรียญเงินก้อนทอง
ใบนั้น ถ้าลูกค้าขึ้นทุกมาไม่ต้องเสียภาษีร้อยละสาม ถ้าเงินถ้าทองทำเป็นรูปพรรณต่างๆ
ถาก้าไหล่เงินถ้าไหล่ทองก็ดี ต้องเสียภาษีร้อยละสาม แลเพ็ชรพลอยของสิ่งอื่นทั้งสิ้น
ต้องเสียภาษีร้อยละสามทุกสิ่ง ฝ่ายไทยก็ยอมว่าชอบดีแล้ว

เรื่องข้อ 8

ว่าด้วยโรงเก็บภาษี

ข้อ 8 ว่า ความในหนังสือสัญญาข้อ 8 ว่าด้วยเรื่องเก็บภาษีนั้น มีคปากขอ
ต่อท่านเสนาบดีว่า ให้ตั้งโรงสำหรับเรียกภาษีแลตรวจของเข้าตรวจของออก โรงภาษี
ต้องอยู่ในบังคับขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายไทย ให้ตั้งโรงเก็บภาษีตามกฎหมายที่ติดกับหนังสือนี้

เรื่องข้อ 9

ว่าด้วยการตั้งภาษีสินค้าใหม่ที่ยังไม่เคยเรียก

ข้อ 9 ว่า ฝ่ายไทยขอว่าการในบ้านเมืองของไทยการสิ่งไรที่ยังไม่มีภาษี
ไทยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ควรจะตั้งเรียกเอาภาษีได้ ไทยจะตั้งภาษี
ขึ้นใหม่ก็ได้ ฝ่ายมีคปากก็ยอมแต่ให้เรียกเอาพอสมควร อย่าให้มากนัก เรียกแต่ขึ้น
เดียว

เรื่องข้อ 10

ว่าด้วยกำหนดเขตแดน 4 ไมล์อังกฤษ

ข้อ 10 ในหนังสือสัญญาข้อ 4 ว่า คนอยู่ในไต่บังคับอังกฤษจะมากำขายตามหัวเมืองชายทะเล ซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพฯ ก็ขายได้โดยสะดวก แต่จะเอาไคร่ขายได้ที่เดียวก็แต่ในกรุงเทพฯ ตามจังหวัดซึ่งกำหนดไว้ในหนังสือสัญญา ประการหนึ่งคนอยู่ในไต่บังคับอังกฤษจะมาเช่าที่ปลูกโรงปลูกเรือนปลูกตึก และจะซื้อโรงซื้อเรือนซื้อตึกพันกว่าแพ่งออกไปในกำหนด 200 เส้นคือ 4 ไมล์อังกฤษเช่าได้ แต่จะซื้อที่ซื้อไม่ได้ ถ้าอยู่ถึง 10 ปีแล้วจึงจะซื้อได้ ถ้าอยู่ยังไม่ถึง 10 ปี ท่านเสนาบดีจะโปรดให้ซื้อที่ซื้อได้แล 4 ไมล์อังกฤษนั้น ข้างทิศเหนือทิศใต้ทิศวันออกทิศตะวันตก แลปากแม่น้ำไต่กรุงเทพฯ เจ้าพนักงานฝ่ายไทยกับขุนนางฝ่ายอังกฤษได้ไปวัดที่แล้ว ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยกับมีคปากได้ปรึกษาตกลงกันแล้วได้ไปดูปักเสาหินไว้เป็นสำคัญ

ข้างเหนือปักเสาหินไว้เหนือวัดเขมาภิรตารามเส้นหนึ่ง ข้างตะวันออกถึงบางกะปิ ห่างพระเจดีย์เข้ามา 6 เส้น 7 วา ข้างใต้ ๆ บางปะแก้วสิบหกเส้น ข้างตะวันตกปักเสาหินไว้หลายคลองบ้านบางพรหม ข้างตะวันออกเฉียงใต้ฝั่งแม่น้ำข้างซ้ายไต่บางกอกลงไปได้ ปักเสาหินไว้ที่ไต่บ้านบางมะนาวลงไป 3 เส้น ฝั่งข้างขวาปักไว้ที่ไต่บ้านบางลำภู เลื่อนห่างประมาณเส้นหนึ่ง

เรื่องข้อ 11

ว่าด้วยกำหนดเขตแดนทาง 24 ชั่วโมง

ข้อ 11 ในหนังสือสัญญาข้อ 4 ว่าที่นอกกำหนด 200 เส้นนั้น คนอยู่ในบังคับอังกฤษจะซื้อจะเช่าที่เรือนที่สวนที่ไร่นา ตั้งแต่กำแพงเมืองออกไปเดินด้วยกำลังเรือแจวเรือพายทาง 24 ชั่วโมง จะซื้อจะเช่าเมื่อไรก็ซื้อได้เช่าได้ ท่านเสนาบดีกรุงเทพฯ กับมีคปากได้ปรึกษาด้วยเรื่องความนี้แล้ว ได้ตกลงกันว่าเขตแดนทาง 24 ชั่วโมงให้เปนตามนี้

ข้อ 1 ข้างเหนือตั้งแต่ปากคลองบางพุท ที่ติดแม่น้ำเจ้าพระยาถึงกำแพง
เก่าเมืองลพบุรี ตั้งแต่เมืองลพบุรีตรงไปถึงท่าพระงามที่แม่น้ำเมืองสระบุรี

ข้อ 2 ข้างตะวันออกตั้งแต่ท่าพระงาม ตรงไปถึงบางกนกที่คลองขุด
กับแม่น้ำบางปะกงติดกัน ตั้งแต่บางกนกตามลำแม่น้ำบางปะกงถึงปากน้ำบางปะกง
แล้วตั้งแต่ปากน้ำบางปะกงถึงเกาะศรีมหาราชาแลเกาะศรีขันธ์ ถ้ายังไม่ครบ 24
ชั่วโมง ก็ต้องเดินบกขึ้นไปอีกจนครบ 24 ชั่วโมงถึงที่กำหนดไว้

ข้อ 3 ข้างใต้ทิศตะวันออกถึงเกาะศรีมหาราชาแลเกาะศรีขันธ์ ข้าง
ตะวันตกถึงกำแพงเมืองเพ็ชบุรี

ข้อ 4 ตั้งแต่กำแพงเมืองเพ็ชบุรีมาถึงปากน้ำแม่กลองนั้น เดินบกขึ้นไป
อีกจนครบ 24 ชั่วโมงถึงที่กำหนดไว้ ตั้งแต่ปากน้ำแม่กลองถึงกำแพงเมืองราชบุรี
ตั้งแต่กำแพงเมืองราชบุรีตรงไปถึงเมืองสุพรรณบุรี ตั้งแต่เมืองสุพรรณบุรีตรงไป
ปากคลองบางพุทราที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา

เรื่องข้อ 12

ว่าด้วยจะเอาหนังสือสัญญานี้เข้าในหนังสือสัญญาทางไมตรี

ข้อ 12 ว่า ถ้าเชยอนโบวริงอยากจะใคร่เอาข้อสัญญานี้ใส่ในหนังสือ
สัญญาที่เชยอนโบวริงทำไว้ในวันที่ 18 ของเดือนเอเปร์ยล คชศักราช 1855 ปี
ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยก็ยอม ท่านเสนาบดีฝ่ายไทยกับมิคฮาริศปากอัสแกวร์ทำหนังสือ
นี้ไว้เปน 2 ฉบับ ลงชื่อประทับตราไว้เปนสำคัญ ณ กรุงเทพมหานครอมรัตนโกสินทร
มหินทราวุทธยา ในวันที่ 13 ของเดือนเม คชศักราช 1856 ปี ข้างไทยเปน
เดือนวิสาข คือเดือนหก วันอังคาร ขึ้นเก้าค่ำ ปีมะโรงนักษัตร อัฐศก จุลศักราช
1218 ปี เปนปีที่ 19 ในแผ่นดินแห่งเฮอบริตแดนนิคมายิคัต เปนปีที่ 6 ในราช
สมบัติแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(ลงชื่อประทับตรา) ฮาริศมิคเตอะปาก

(ลงชื่อประทับตรา) ท่านผู้สำเร็จราชการฝ่ายไทย ห้าดวง

A p p e n d i x A

Sir John Bowring's Treaty

The following Treaty of friendship and commerce between her Majesty and the Kings of Siam was signed at Bangkok, April 18, 1855:-- (Ratifications Exchanged at Bangkok, 5th April, 1856.)

Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, and all its dependencies, and their Majesties Phra Bard Sordetch Phra Paramendr Maha Mongkut Phra Chom Klau Chau Yu Hua, the First King of Siam, and Phra Bard Sordetch Phra Pawarendr Ramesr Mahiswaresr Phra Pin Klau Chau Yu Hua, the Second King of Siam, desiring to establish upon firm and lasting foundations the relations of peace and friendship existing between the two countries, and to secure the best interests of their respective subjects by encouraging, facilitating, and regulating their industry and trade, have resolved to conclude a treaty of amity and commerce for this purpose, and have, therefore, named as their plenipotentiaries, that is to say :

Her Majesty the Queen of Great Britain and Ireland; Sir John Bowring, Knight, Doctor of Laws, &c.&c.;

And Their Majesties the First and Second Kings of Siam, his Royal Highness Kron Hluang Wongsa Dhiraj Snidh; his Excellency Sordetch Chau Phaya Param Maha Puyurawongse; his Excellency Sordetch Chau Phaya Param Maha Bijai-neate; his Excellency Chau Phaya Sri Suriwongse Samuha Phra Kralahome; and his Excellency Chau Phaya, acting Phra-Klang ;

Who, after having communicated to each other their respective full powers and found them to be in good and due form, have agreed upon and concluded the following articles :-

Article I

There shall henceforward be perpetual peace and friendship between her Majesty the Queen of Great Britain and Ireland, and her successors, and their Majesties the First and Second Kings of Siam, and their successors. All British subjects coming to Siam shall receive from the Siamese Government full protection and assistance to enable them to reside in Siam in all security, and trade with every facility, free from oppression or injury on the part of the Siamese; and all Siamese subjects going to an English country shall receive from the British Government the same complete protection and assistance that shall be granted to British subjects by the Government of Siam.

Article 2

The interests of all British subjects coming to Siam shall be placed under the regulation and control of a consul, who will be appointed to reside at Bangkok: he will himself conform to and will enforce the observance, by British subjects, of all the provisions of this treaty, and such of the former treaty negotiated by Captain Burney in 1826 as shall still remain in operation. He shall also give effect to all rules or regulations that are now or may hereafter be enacted for the government of British subjects in Siam, the conduct of their trade, and for the prevention of violations of the laws of Siam. Any disputes arising between British and Siamese subjects shall be heard and determined by the consul, in conjunction with the proper Siamese officers; and criminal offences will be punished, in the case of English offenders. by the consul, according

to English laws, and in the case of Siamese offenders, by their own laws, through the Siamese authorities. But the consul shall not interfere in any matter referring solely to Siamese, neither will the Siamese authorities interfere in questions which only concern the subjects of her Britannic Majesty.

It is understood, however, that the arrival of the British consul at Bangkok shall not take place before the ratification of this treaty, nor until ten vessels owned by British subjects, sailing under British colours, and with British papers, shall have entered the port of Bangkok for purposes of trade, subsequent to the signing of this treaty.

Article 3.

If Siamese in the employ of British subjects offend against the laws of their country, or if any Siamese having so offended or desiring to desert take refuge with a British subject in Siam, they shall be searched for, and, upon proof of their guilt or desertion, shall be delivered up by the consul to the Siamese authorities. In like manner, any British offenders resident or trading in Siam, who may desert, escape to, or hide themselves in Siamese territory, shall be apprehended and delivered over to the British consul on his requisition. Chinese not able to prove themselves to be British subjects shall not be considered as such by the British consul, nor be entitled to his protection.

Article 4.

British subjects are permitted to trade freely in all the seaports of Siam, but may reside permanently only at Bangkok, or within the limits assigned by this treaty. British subjects coming to reside at Bangkok may rent land, and buy or build houses, but cannot purchase lands within a circuit of 200 sen (not more than four miles English) from the city walls, until they shall have lived in Siam for ten years, or shall obtain special authority from the Siamese Government to enable them to do so. But with the exception of this limitation, British residents in Siam may at any time buy or rent houses, lands, or plantations, situated anywhere within a distance of twenty-four hours' journey from the city of Bangkok, to be computed by the rate at which boats of the country can travel.. In order to obtain possession of such lands or houses, it will be necessary that the British subject shall, in the first place, make application through the consul to the proper Siamese officer; and the Siamese officer and the consul having satisfied themselves of the honest intentions of the applicant, will assist him in settling upon equitable terms, the amount of the purchase-money, will mark out and fix the boundaries of the property, and will convey the same to the British purchaser under sealed deeds. Whereupon he and his property shall be placed under the protection of the governor of the district and that of the particular local authorities; he shall conform, in ordinary matters, to any just directions given him by them, and will be subject to the same taxation that is levied on Siamese subjects.

But if, through negligence, the want of capital, or other cause, a British subject should fail to commence the cultivation or improvement of the lands so acquired within a term of three years from the date of receiving possession thereof, the Siamese Government shall have the power of resuming the property, upon returning to the British subject the purchase-money paid by him for the same.

Article 5.

All British subjects intending to reside in Siam shall be registered at the British Consulate. They shall not go out to sea, nor proceed beyond the limits assigned by this treaty for the residence of British subjects, without a passport from the Siamese authorities, to be applied for by the British consul; nor shall they leave Siam, if the Siamese authorities show to the British consul that legitimate objections exist to their quitting the country. But, within the limits appointed under the preceding article, British subjects are at liberty to travel to and fro under the protection of a pass, to be furnished them by the British consul, and counter-sealed by the proper Siamese officer, stating, in the Siamese character, their names, calling, and description. The Siamese officers at the Government stations in the interior may, at any time, call for the production of this pass, and immediately on its being exhibited they must allow the parties to proceed; but it will be their duty to detain those persons who, by travelling without a pass from the consul, render themselves liable to the suspicion of their being deserters; and such detention shall be immediately reported to

the consul.

Article 6.

All British subjects visiting or residing in Siam shall be allowed the free exercise of the Christian religion, and liberty to build churches in such localities as shall be consented to be the Siamese authorities. The Siamese Government will place no restrictions upon the employment by the English of Siamese subjects as servants, or in any other capacity. But wherever a Siamese subject belongs or owns service to some particular master, the servant who engages himself to a British subject without the consent of his master may be reclaimed by him; and the Siamese Government will not enforce an agreement between a British subject and any Siamese in his employ, unless made with the knowledge and consent of the master, who has a right to dispose of the services of the person engaged.

Article 7.

British ships-of-war may enter the river, and anchor at Paknam; but they shall not proceed above Paknam, unless with the consent of the Siamese authorities, which shall be given where it is necessary that a ship shall go into dock for repairs. Any British ship-of-war conveying to Siam a public functionary accredited by her Majesty's Government to the Court of Bangkok shall be allowed to come up to Bangkok, but shall not pass the forts called Pong Phrachanit and Pit-pach-nuck, unless expressly permitted to do so by the Siamese Government; but in the absence of a British man-of-war, the

Siamese authorities engage to furnish the consul with a force sufficient to enable him to give effect to his authority over British subjects, and to enforce discipline among British shipping.

Article 8.

The measurement duty hitherto paid by British vessels trading to Bangkok under the treaty of 1826 shall be abolished from the date of this treaty coming into operation, and British shipping or trade will thenceforth be only subject to the payment of import and export duties on the goods landed or shipped. On all articles of import the duties shall be three per cent., payable at the option of the importer, either in kind or money, calculated upon the market value of the goods. Drawback of the full amount of duty shall be allowed upon goods found unsaleable and re-exported. Should the British merchant and the Custom-house officers disagree as to the value to be set upon the imported articles, such disputed shall be referred to the consul and proper Siamese officer, who shall each have the power to call in an equal number of merchants as assessors, not exceeding two on either side, to assist them in coming to an equitable decision.

Opium may be imported free of duty, but can only be sold to the opium-farmer or his agents. In the event of no arrangement being effected with them for the sale of the opium, it shall be re-exported, and no impost or duty shall be levied thereon. Any infringement of this regulation shall subject the opium to seizure and confiscation.

Articles of export, from the time of production to the date of shipment, shall pay one impost only, whether this be levied under

the name of inland tax, transit duty, or duty on exportation. The tax or duty to be paid on each article of Sianese produce previous to or upon exportation is specified in the tariff attached to this treaty; and it is distinctly agreed that goods or produce which pay any description of tax in the interior shall be exempted from any further payment of duty on exportation.

English merchants are to be allowed to purchase directly from the producer the articles in which they trade, and in like manner to sell their goods directly to the parties wishing to purchase the same, without the interference, in either case, of any other person.

The rates of duty laid down in the tariff attached to this treaty are those that are now paid upon goods or produce shipped in Sianese or Chinese vessels or junks; and it is agreed that British shipping shall enjoy all the privileges now exercised by, or which hereafter may be granted to, Sianese or Chinese vessels or junks.

British subjects will be allowed to build ships in Sian, on obtaining permission to do so from the Sianese authorities.

Whenever a scarcity may be apprehended of salt, rice, and fish, the Sianese Government reserve to themselves the right of prohibiting, by public proclamation, the exportation of these articles.

Bullion or personal effects may be imported or exported free of change.

Article 9.

The code of regulations appended to this treaty shall be enforced by the consul, with the co-operation of the Sianese

authorities; and they, the said authorities and consul, shall be enabled to introduce any further regulations which may be found necessary in order to give effect to the objects of this treaty.

All fines and penalties inflicted for infraction of the provisions and regulations of this treaty shall be paid to the Siamese Government.

Until the British consul shall arrive at Bangkok and enter upon his functions, the consignees of British vessels shall be at liberty to settle with the Siamese authorities all questions relating to their trade.

Article 10.

The British Government and its subjects will be allowed free and equal participation in any privileges that may have been, or may hereafter be, granted by the Siamese Government to the Government or subjects of any other nation.

Article 11.

After the lapse of ten years from the date of the ratification of this treaty, upon the desire of either the British or Siamese Governments, and on twelve months' notice given by either party, the present and such portions of the treaty of 1826 as remain unrevoked by this treaty, together with the tariff and regulations hereto annexed, or those that may hereafter be introduced, shall be subject to revision by commissioners appointed on both sides for this purpose, who will be empowered to decide on and insert therein such

amendments as experience shall prove to be desirable.

Article 12.

This treaty, executed in English and Siamese, both versions having the same meaning and intention, and the ratifications thereof having been previously exchanged, shall take effect from the sixth day of April, in the year one thousand eight hundred and fifty-six of the Christian era, corresponding to the first day of the fifth month of the one thousand two hundred and eighteenth year of the Siamese civil era.

In witness whereof the above-named plenipotentiaries have signed and sealed the present treaty in quadruplicate at Bangkok, on the eighteenth day of April, in the year one thousand eight hundred and fifty-five of the Christian era, corresponding to the second day of the sixth month of the one thousand two hundred and seventeenth year of the Siamese civil era.

JOHN BOURING.

(L.S.)

(Signatures and seals of the five Siamese Plenipotentiaries.)

General Regulations under which British Trade is to be conducted
in Siam.

Regulation I.

The master of every English ship coming to Bangkok to trade must, either before or after entering the river, as may be found

convenient, report the arrival of his vessel at the Custom-house at Paknam, together with the number of his crew and guns, and the port from whence he comes. Upon anchoring his vessel at Paknam, he will deliver into the custody of the Custom-house officers all his guns and ammunition; and a Custom-house officer will then be appointed to the vessel, and will proceed in her to Bangkok.

Regulation 2.

A vessel passing Paknam without discharging her guns and ammunition as directed in the foregoing regulation, will be sent back to Paknam to comply with its provisions, and will be fined 800 ticals for having so disobeyed. After delivery of her guns and ammunition, she will be permitted to return to Bangkok to trade.

Regulation 3.

When a British vessel shall have cast anchor at Bangkok, the master, unless a Sunday should intervene, will, within four-and-twenty hours after arrival, proceed at the British Consulate, and deposit there his ship's papers, bills of lading, &c., together with a true manifest of his import cargo; and upon the consul's reporting these particulars to the Custom-house, permission to break bulk will at once be given by the latter.

For neglecting so to report his arrival, or for presenting a false manifest, the master will subject himself, in each instance, to a penalty of 400 ticals; but he will be allowed to correct. Within twenty-four hours after delivery of it to the consul, any mistake

he may discover in his manifest, without incurring the above-mentioned penalty.

Regulation 4.

A British vessel breaking bulk, and commencing to discharge before due permission shall be obtained, or smuggling either when in the river or outside the bar, shall be subject to the penalty of 800 ticals, and confiscation of the goods so smuggled or discharged.

Regulation 5.

As soon as a British vessel shall have discharged her cargo, and completed her outward lading, paid all her dues, and delivered a true manifest of her outward cargo to the British consul, a Siamese port-clearance shall be granted her on application from the consul, who, in the absence of any legal impediment to her departure, will then return to the master his ship's papers, and allow the vessel to leave. A Custom house officer will accompany the vessel to Paknar; and on arriving there, she will be inspected by the Custom-house officers of that station, and will receive from them the guns and ammunition previously delivered into their charge.

Regulation 6.

Her Britannic Majesty's Plenipotentiary having no knowledge of the Siamese language, the Siamese Government have agreed that the English text of these regulations, together with the treaty of which they form a portion, and the tariff hereto annexed, shall be

accepted as conveying in every respect their true meaning and intention.

JOHN BOWRING.

(Signatures and seals of the five Siamese Plenipotentiaries.)

Tariff of Export and Inland Duties to be levied on Articles of Trade.

Section I.

The undermentioned articles shall be entirely free from inland or other taxes, on production or transit, and shall pay export duty as follows :-

Tical Salung Fuang Hun.

1. Ivory	10	o	o	o	per pecul.
2. Garboge	6	o	o	o	"
3. Rhinoceros horns	50	o	o	o	"
4. Cardamoms, best	14	o	o	o	"
5. Ditto bastard	6	o	o	o	"
6. Dried mussels	1	o	o	o	"
7. Pelicans' quills	2	2	o	o	"
8. Botelnut, dried	1	o	o	o	"
9. Krachi wood	o	2	o	o	"
10. Sharks' fins, white	6	o	o	o	"
11. Ditto black	3	0	0	0	"
12. Lukkrabau seed	o	2	o	o	"
13. Peacocks' tails	10	o	o	o	per 100 tails.

Tical.Salung.Fuang.Hun.

14. Buffalo and Cow bones	o	o	o	3 per pecul.
15. Rhinoceros hides	o	2	o	o "
16. Hide cuttings	o	1	o	o "
17. Turtle shells	1	o	o	o "
18. Soft ditto	1	o	o	o "
19. Beche de mer	3	o	o	o "
20. Fish naws	3	o	o	o "
21. Birds' nests, uncleaned . . .	20 per cent.			
22. Kingfishers' feathers	6	o	o	o per 100.
23. Cutch	o	2	o	o per pecul.
24. Beycho seed (mux vonica) . .	0	3	0	o "
25. Pungtarai seed	o	2	o	o "
26. Gum benjamin	4	o	o	o "
27. Angrai bark	0	2	o	o "
28. Agilla wood	2	o	o	o "
29. Ray skins	3	o	o	o "
30. Old deers' horns	0	1	o	o "
31. Soft, or young ditto	10 per cent.			
32. Deer hides, fine	8	o	o	o per 100 hides.
33. Ditto, common	3	o	o	o "
34. Deer sinews	4	o	o	o per pecul.
35. Buffalo and cow hides	1	o	o	o "
36. Elephants' bones	1	o	o	o "
37. Tigers' bones	5	o	o	o "

Tical.Salung.Fuang.Hun.

38. Buffalo horns	o	1	o	o	per pecul.
39. Elephants' hides	o	1	o	o	"
40. Tigers' skins	o	1	o	o	per skin.
41. Armadillo skins	4	o	o	o	per pecul.
42. Sticklac	1	1	o	o	"
43. Hemp	1	2	o	o	"
44. Dried fish, Plahong	1	2	o	o	"
45. Ditto Plasalit	1	o	o	o	"
46. Sapan wood	o	2	1	o	"
47. Salt meat	2	o	o	o	"
48. Mangrove bark	0	1	o	o	"
49. Rosewood	o	2	o	o	"
50. Ebony	1	1	o	o	"
51. Rice	4	o	o	o	per koyan.

Section 2.

The undermentioned articles being subject to the inland or transit duties herein named, and which shall not be increased, shall be exempt from export duty :-

Tical.Salung.Fuang.Hun.

52. Sugar, white	o	2	o	o	per pecul.
53. Ditto, red	o	1	o	o	"
54. Cotton, clean and uncleaned.	10 per cent.				
55. Pepper	1	o	o	o	per pecul
56. Salt fish, Plante	1	o	o	o	per 10,000 fist

Tical.Salung.Fuang.Hun.

57. Peans and peas	One-twelfth				
58. Dried prawns	one-twelfth				
59. Tilseed	one-twelfth				
60. Silk, raw	one-twelfth				
61. Bus-wax	one-twelfth				
62. Tallow	1	o	d	o	per pecul
63. Salt	6	o	o	o	per boyan
64. Tobacco	1	2	o	o	per 1000 bundles

Section 3.

All goods and produc unenumerated in this tariff shall be free of export duty, and shall only be subject to one inland fax or transit duty, not exceeding the rato now paid.

JOHN BOSRING

(L.S.)

(Signatures and seals of the five Siamese Plenipotentiaries)